

UDK 327

ISSN 0543-3657

MEĐUNARODNA POLITIKA

OSNOVANA JUNA 1950.
BEOGRAD
GOD. LXII, BR. 1142.
APRIL–JUN 2011.

SVET I SRBIJA

Žarko Paunović

CIVILNO DRUŠTVO, SOCIJALNI KAPITAL
I EVROPEIZACIJA SRBIJE

U FOKUSU

Dai Binguo

ISTRAJATI NA PUTU MIRNOG RAZVOJA

Slobodan Janković

LIBIJSKA KRIZA I NJENE POSLEDICE

Milan Lipovac, Danijela Spasić, Želimir Kešetović

KONCEPT SOCIJETALNE BEZBEDNOSTI
I TEORIJA SEKURITIZACIJE KAO OKVIRI
ZA ANALIZU PROCESA PRIJEMA TURSKE
U EVROPSKU UNIJU

Maja Sahadžić

TRANSFORMACIJSKA DIPLOMACIJA
U PRIMJENI

ANALIZE

Bojan Milisavljević

RAZVOJ INSTITUTA DIPLOMATSKE ZAŠTITE
U MEĐUNARODNOM PRAVU

Dragana Marković, Srđan Furtula

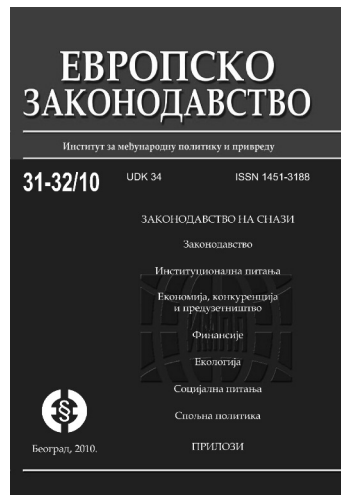
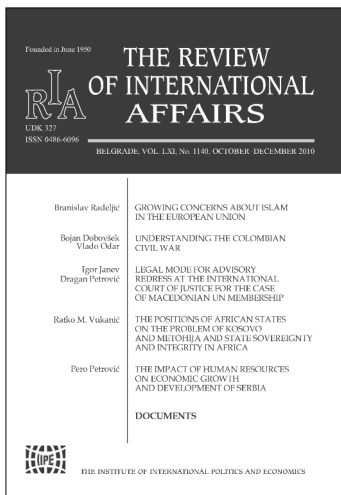
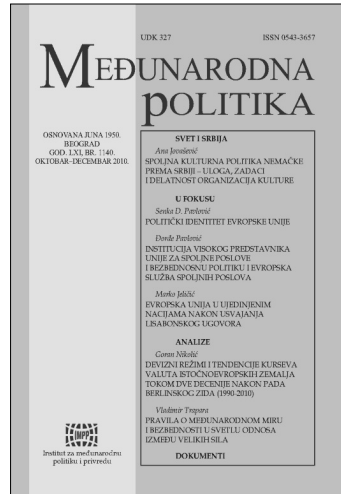
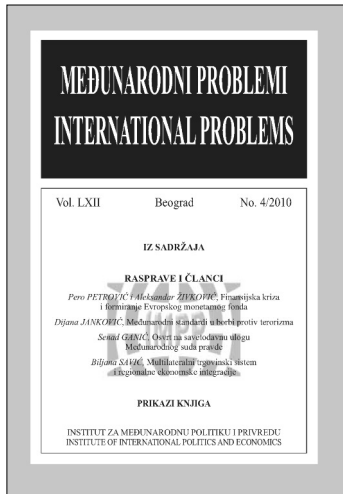
RAZVOJ I PERSPEKTIVE MONETARNIH INTE-
GRACIJA U SVETU

DOKUMENTI

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

Časopisi Instituta za međunarodnu politiku i privredu

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 337 36 33, fax: 337 38 24, E- mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

---

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, Poštanski fah 413, Tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik),
Tel/ fax 337 38 32 (pretplata); E-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs;
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm. Izlazi tromesečno

---

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXII, br. 1142, april-jun 2011.

Izdavački savet

Doc. dr Milica Delević (predsedavajuća),
docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Vladimir Bilandžić,

Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji, Beograd

Mr Dušan Lazić, ambasador, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd

Dr Jelica Minić, zamenica generalnog sekretara, Regionalni savet za saradnju, Sarajevo

Prof. dr Obrad Račić, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Goran Svilanović, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Beč

Prof. dr Jovan Teokarević, vanredni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Vatroslav Vekarić, član,
Spoljnopolitički savet Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd

Dr Ivan Vejvoda, direktor, Balkanski fond za demokratiju, Beograd

Prof. dr Ivo Visković, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Milan Šahović, naučni savetnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Uredništvo

Dr Miroslav Antevski, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Miša Đurković, naučni saradnik, Institut za evropske studije, Beograd

Mr Aleksandra Joksimović, članica,
Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, Beograd
Aleksandra Janošević, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Mr Ana Jović-Lazić, istraživač saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Mr Ivona Lađevac, istraživač saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Mr Dejan Orlić, istraživač saradnik, Institut društvenih nauka, Beograd

Mr Slobodan Janković, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Mr Irina Žarin, članica
Forum za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji, Beograd
Mr Dragan Živojinović, asistent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

---

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta

Dr Duško Dimitrijević

Glavni i odgovorni urednik

Dr Dragan Đukanović

Zamenica glavnog i odgovornog urednika

Mr Svetlana Đurđević-Lukić

Prelom

Snežana Vojković, Sanja Pavlović

Lektor

Marina Ristanović

Prevodilac

Aleksandra Janošević

Godišnja pretplata

Zahteve za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, Poštanski fah 413, Uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel/fax +381 11 20 84 229, E-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi

Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 32 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Štamparija

„Želnid“, 11000 Beograd, Nemanjina 6

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno Izdavačkog saveta i Uredništva

Izlaženje časopisa *Međunarodna politika* finansira
Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije

MEĐUNARODNA POLITIKA

UDK 327

Godina LXII, br. 1142, april-jun 2011.

ISSN 0543-3657

Sadržaj

SVET I SRBIJA

Žarko Paunović

Civilno društvo, socijalni kapital i evropeizacija Srbije 5

U FOKUSU

Dai Binguo

Istrajati na putu mirnog razvoja 18

Slobodan Janković

Libijska kriza i njene posledice 30

Milan Lipovac, Danijela Spasić, Želimir Kešetović

Koncept socijetalne bezbednosti
i teorija sekuritizacije kao okviri za analizu
processa prijema Turske u Evropsku uniju 52

Maja Sahadžić

Transformacijska diplomacija u primjeni:
nova diplomacija za novo doba?
Arhitektura prijelazne strategije 63

ANALIZE

Bojan Milisavljević

Razvoj instituta diplomatske zaštite
u međunarodnom pravu 80

Dragana Marković, Srđan Furtula

Razvoj i perspektive monetarnih integracija u svetu 94

PRIKAZI

Boris Krivokapić, <i>Rečnik međunarodnog prava</i>	109
<i>Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta</i>	111
Radenko Mutavdžić, <i>Partnerstvo u bezbednosti</i>	114

DOKUMENTI

Zajednička izjava ministara odbrane procesa saradnje Jugoistočne Evrope	117
--	-----

UDK: 321.011.5+339.924(061.1EU:497.11)
Bibliid 0543-3657, 62 (2011)
God. LXII, br. 1142, str. 5–17
Pregledni članak
Primljen: 10. marta 2011.

*Žarko Paunović*¹

Civilno društvo, socijalni kapital i evropeizacija Srbije

SAŽETAK

U ovome radu pokazujemo da je za uspešan projekat evropske integracije Srbije vrlo važan drugi značajan aspekt ovog procesa, a to je evropeizacija Srbije. Time u stvari razlikujemo evropske integracije (neoinstitucionalistički pristup) od evropeizacije kao dublje socijalne i političke integracije društva (normativni pristup). U ovom užem tumačenju procesa evropeizacije koji podrazumeva prihvatanje „evropskih političkih vrednosti“ i deliberativne demokratije, pronalazimo značajnu ulogu civilnog društva. Integrisane političke zajednice (zasnovane na građanskom poverenju, građanskim vrlinama i vrednostima) nema bez aktivne uloge civilnog društva. Slabo civilno društvo i nizak nivo socijalnog kapitala (poverenja, veza i organizacija) glavne su prepreke bržijem evropeiziranju Srbije.

Ključne reči: civilno društvo, socijalni kapital, evropeizacija, demokratizacija, evropska integracija, socijalna integracija.

Uvod

Moderna politička zajednica oblikuje se tako što ljudi jednakog statusa (građani) učešćem (politika kao horizontalni odnos) oblikuju život te političke zajednice. Osnovni integracioni mehanizam svake političke zajednice jeste identitet na kome se zajednica zasniva. Integracija političke zajednice i njeno ujedinjavanje na osnovama građanskog poverenja (građanskih vrlina), a koje

¹ Mr Žarko Paunović, istraživač saradnik na Univerzitetu u Beogradu – Fakultetu političkih nauka. Rad je nastao na projektu „Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu“ koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije (evidencioni broj projekta: 179076). E-mail: zarko.paunovic@fpm.bg.ac.rs.

izrasta iz principa građanstva, nužno dovodi do formiranja zajedničkog kolektivnog identiteta (građanskog identiteta) i ka uspostavi ustavnog (bazičnog) konsenzusa i ustavne demokratije. Evropska unija svoj evropski identitet pokušava da izgradi na političkom identitetu zasnovanom na republikanskim principima evropskog građanstva, na stvaranju osećaja pripadnosti političkoj zajednici i definisanju zajedničkog interesa, praksi i političkih delovanja. Sa tim u vezi Tomas Majer upozorava na to da je opstanak svake političke zajednice, a time i Evropske unije, ugrožen ako se kod njenih građana ne razvije osećaj uzajamne pripadnosti, trajni „mi-osećaj“: „S druge strane pak znamo da političke zajednice čije građane ne povezuje osećanje pripadnosti, a koje je poznato jedino kao identitet, teško da mogu opstati“.² Jedan od najvažnijih uslova koji ima značaj za izgradnju evropskog političkog identiteta i osećaja zajedništva (vrednosti, normi, principa delovanja i javnih politika), prema mišljenju Majera, jeste uspostavljanje evropskog civilnog društva i političke javnosti kao slobodne sfere i medija za komunikaciju i povezivanje među građanima.³ Potrebna je veća uključenost građana i civilnog društva (rasprave i javne debate) na nivou EU u donošenju političkih odluka i rešavanju raznih društvenih problema i različitih interesa. Za to je potrebno da organizacije civilnog društva rade na stvaranju osnovnih elemenata socijalnog kapitala (zajedničkih društvenih normi, građanskog poverenja, vrednosti i procedura) i to na izgradnji sva tri tipa socijalnog kapitala: vezujućeg, premošćujućeg i spajajućeg. Bez izgrađenog socijalnog kapitala i razvijenog civilnog društva, proces evropeizacije će i dalje imati svoje deficite i predstavljajući ograničavajući faktor izgradnje političkog identiteta Evrope. U ovome tekstu posebno se bavimo značajem i uticajem koji socijalni kapital i civilno društvo mogu da imaju u procesu evropeizacije Srbije.

Sve do kasnih osamdesetih godina retko su se na nivou Evropske unije pominjale organizacije civilnog društva i trećeg neprofitnog sektora, već se uglavnom govorilo o ekonomskim pitanjima, pa čak veoma malo i o političkim. Međutim, kako su se širile evropske integracije unutar same Evropske unije i kako je dolazilo do sve većeg broja revizija ugovora o ujedinjenoj Evropi, sve više je do izražaja dolazila politička komponenta stvaranja evropske zajednice. Veliki broj teoretičara je uvideo značajan demokratski deficit u stvaranju Evropske unije, jer postoji osećaj nedostatka legitimnosti evropske politike i pomanjkanje lojalnosti evropskih građana zajednici ujedinjene Evrope.⁴ Uspeh u stvaranju stabilnih i efikasnih institucija i harmonizacija politika država članica, zavisi od procesa komunikacije i nastajanja javne sfere koja bi omogućavala građanima da učestvuju u oblikovanju evropske politike – a sfera u kojoj to oni jedino mogu jeste sfera civilnog društva. Taj proces u kome glavnu ulogu ima

² Tomas Majer, *Identitet Evrope*, Službeni glasnik i Albatros Plus, Beograd 2009, str. 10.

³ Isto, str. 46-47.

⁴ Vidi: Srđan Vrcan, „Evropski identitet – neke ključne dileme“, u: *Revija za sociologiju*, Hrvatsko sociološko društvo, br. 1-2, 2005, str. 7-21.

civilno društvo je proces evropeizacije, koji je ostvarljiv sa aktivnom ulogom povezanih i delatnih građana u njemu (socijalnog kapitala).

Tako, početkom devedesetih godina počinje novo razdoblje jačanja i razvoja organizacija civilnog društva na evropskom nivou. Ovo je rezultat sve većeg interesa evropskih institucija za socijalne probleme, i pritiska organizacija civilnog društva da EU učine osetljivom na društvene probleme. Sa tim procesom pojavljuje se i veliki broj organizacija koje zastupaju interese civilnog društva na nivou EU – različitih lobista i interesnih grupa koje imaju i svoje stalne kancelarije u Briselu. Ta nastala mreža organizacija civilnog društva je kompleksna, raznolika i u stalnom porastu. Slika civilnog društva je vrlo složena i često se čini prilično nejasnom s obzirom na činjenicu da ne postoji uobičajena, a kamoli zakonski prihvaćena definicija pojma „organizacije civilnog društva“. Tako G. Moro u svom istraživanju „Interakcija javnih institucija sa građanskim organizacijama“, navodi da „postoji oko 30 različitih naziva za organizacije civilnog društva koje se pojavljuju u zakonu i uredbama“ u 22 evropske države.⁵

Zbog različitosti oblika organizacija civilnog društva, važno je započeti sa definicijom tog raznolikog i višestrukog fenomena, a zatim videti kakvu on ulogu ima i može da ima u evropeiziranju same Evrope i stvaranju evropske političke zajednice (evropskih građana), te gde je tu civilno društvo Srbije i koliko ono može da pomogne evropeizaciji Srbije.

Civilno društvo i socijalni kapital

Višeznačnost termina civilno društvo je glavno obeležje koje ga prati još od Aristotela, pa sve do novovekovnih shvatanja. Osnovni pojmovi građansko/civilno društvo ili pak društvo građana, političko društvo, nekada se upotrebljavaju kao istoznačni, a u nekim teorijama kao različiti. Pojam civilnog društva u savremenoj teoriji ima dva glavna tumačenja. Jedno je ono koje ga određuje kroz ekonomsku aktivnost (poprište reprodukcije materijalnog života), a drugo je ono koje ga određuje kroz politički značaj (briga za opšte dobro), u kom se suština civilnog društva vezuje za pluralitet udruživanja. Za savremeno shvatanje pojma civilnog društva važno je uočiti i praviti razliku između pojmova građansko društvo i civilno društvo. U pojam građanskog društva je po mišljenju nekih autora uz državu uključeno i tržište, dok pojam civilnog društva obuhvata sve ono što se u društvenoj interakciji može podvesti pod nedržavno i neprivredno (Walter Reese-Schäfer).⁶ U savremenim raspravama o civilnom društvu ono je svedeno na dobrovoljne, nezavisne od vlade, neprofitne organizacije i udruženja i nove društvene pokrete. U tom domenu civilno društvo je

⁵ Za detaljnije informacije videti G. Moro, „Public institutions interacting with citizens' organisations“, <http://www.activecitizenship.net/documenti/Final%20CNE%20Survey%20Report.pdf>, 2004., p. 11.

⁶ Walter Reese-Schäfer, „Civilno društvo i demokracija“, *Politička misao*, Vol XLI, 2004. br. 3, Zagreb, str. 65-79.

nemilitarističko, laičko i civilizovano društvo, koje se uzdiglo do određenog civilizacijskog nivoa slobodnih ljudi i koje se zasniva na poštovanju osnovnih ljudskih prava i građanskih sloboda, toleranciji, demokratskoj javnosti, vladavini prava te ekonomskom, socijalnom i političkom pluralizmu. U ovom značenju civilno društvo je društvo građana, koji su međusobno povezani u razna udruženja i mreže udruženja.

V. Perez Diaz,⁷ u okviru moderne istorije razvoja pojma civilnog društva određuje tri načina kako se ono danas pojavljuje i prikazuje. Prvo, najopštije i najšire tumačenje, ovaj pojam upotrebljava za onaj tip društva u kojem postoji vladavina prava, ekonomija zasnovana na tržišnim principima, društveni pluralizam, odgovorna vlast, nezavisna javna sfera. U ovom slučaju, pojam civilnog društva se u stvari upotrebljava kao sinonim i zamena za termin „demokratsko društvo“, „kapitalističko društvo“, „otvoreno društvo“ i to za društvo u celosti. Druga, uža definicija, ali koja više ne obuhvata društvo u celini, odnosi se na one delove društva koji ne pripadaju državi, ali uključuju ekonomiju i tržište, javnu sferu i udruženja građana, ili kako ga on još naziva „nevladino civilno društvo“. U ovom slučaju civilno društvo isključuje sferu vlasti, ali uključuje ekonomiju, tržište i privatni život. Treća, najuža definicija isključuje iz svog sadržaja ne samo vlast i vladine institucije već i ekonomiju i tržište. Civilno društvo je suženo samo na ono što se danas naziva nevladin, neprofitni sektor, nove društvene pokrete i autonomnu javnu sferu sa nezavisnim institucijama kao što su univerzitet, crkve, sindikati. Ova treća definicija je glavna za definisanje i određivanje asocijativističkog koncepta civilnog društva. Ona u civilno društvo ne ubraja državu, ne ubraja ekonomiju, pa ni političko društvo u smislu delovanja političkih stranaka.

Među najznačajnije kolektivne aktore civilnog društva ubrajaju se nevladine neprofitne organizacije, mediji, crkvene organizacije i religijske grupe, sindikati, kao i brojne lokalne inicijative za razvoj zajednice. „Polazna tačka koncepta civilnog društva je građanin sa svojim individualnim civilnim pravima, a u njegovom središtu su građanske organizacije i udruženja.“⁸ Iz ovog koncepta Vukašin Pavlović unutar građanskog društva razlikuje tri nivoa: „građani kao pojedinci, individue; udruženja odnosno asocijacije građana, društveni pokreti i građanske ustanove; i javnost.“⁹

Ipak, mislimo da bi se većina savremenih istraživača složila sa izjavom da se moderno civilno društvo odnosi na „ukupnost institucija, organizacija i pojedinaca smeštenih između porodice, države i tržišta, kojima se ljudi dobrovoljno pridružuju kako bi pridoneli opštem interesu“.¹⁰

⁷ Perez-Diaz, Victor, *The Return of Civil Society*, Cambridge, London, Harvard University Press, 1998.

⁸ Vukašin Pavlović, *Civilno društvo i demokratija*, Jugoslovensko udruženje za političke nauke, Čigoja štampa, Građanske inicijative, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2005, str. 79.

⁹ Vukašin Pavlović, *isto*, str. 81.

¹⁰ Helmut K. Anheire and Regina A. List, *A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non-profit Sector*, Routledge, London, 2005, p. 54.

Osnov (srž) civilnog društva čini socijalni kapital (*social capital*) pojam koji je izveden iz pojma kapitala kao odrednice koja sadrži različite vidove kapitala (finansijskog, imovinskog, ljudskog, itd.). Pojam *social capital* može se prevesti kao društveni kapital, ili socijalni kapital. I jedan i drugi termin imaju dvostruko značenje u našem jeziku i mogu da asociraju na sasvim drugu konotaciju prouzrokovanu semantičkom sličnošću pojmova i značenja. Ako kažemo društveni kapital, mnogi mogu da pomisle da je to određenje kapitala iz doba socijalizma i perioda društvene svojine (društvene imovine). Sa druge strane, ako kažemo da je to socijalni kapital, taj pojam asocira na nešto što ima veze sa socijalnim problemima i socijalnom politikom. Ipak, mišljenja smo da je za naš jezik primereniji pojam socijalnog kapitala, jer je manje opterećen negativnom konotacijom, iako bi možda pojam društveni kapital bio jezički ispravniji. Najjednostavnije rečeno, socijalni kapital možemo definisati kao društveno povezivanje i neformalne norme koje promovišu saradnju između dve i više osoba. On uključuje mreže i odnose među ljudima kojima se prenose njihove zajedničke vrednosti i stavovi zasnovani na društvenim normama. Socijalni kapital označava postojanje normi, veza i poverenja koji omogućavaju socijalnu akciju u društvu. Sastoji se od tri dimenzije: *poverenja* (spremnosti na saradnju sa širim krugom ljudi izvan porodice i poznanika), *udruživanja* (zajedničko delovanje) i *poštovanja normi* (civilnosti – uzajamno poštovanje).

Socijalni kapital nije nov koncept u društvenim naukama, iako je svoju reaktualizaciju i popularnost ponovo stekao devedesetih godina. Istorija ovog pojma nalazi se u klasičnim tekstovima iz političkih nauka i sociologije u kojima se socijalnom kapitalu daje ključna uloga i značaj za održavanje i podsticanje demokratije kroz aktivno građanstvo, organizovano u razne asocijacije koje povezuju pojedinca sa državom. O tome je najsnažnije pisao četrdesetih godina prošlog veka Aleksis de Tokvil u knjizi *Demokratija u Americi*,¹¹ gde je posebnu pažnju obratio na pojavu dobrovoljnog udruživanja građana u cilju zaštite vlastitih interesa i zalaganja za određene vrednosti.

Osnovne karakteristike pojma socijalnog kapitala mogu se svesti na dve temeljne odrednice. Prva kaže da je socijalni kapital osnova civilnog društva i da njegova prisutnost označava „pozitivan atribut zajednica“. Druga odrednica govori o tome da je socijalni kapital povezan sa ekonomskim razvojem, poboljšanjem uslova života i zdravlja, većom društvenom uključenošću, odgovornijom vladom, smanjenjem siromaštva i održivim razvojem.

U današnje vreme kada su teorije socijalnog kapitala ponovo postale uticajne i to naročito među politikolozima (Robert Putnam),¹² socijalni

¹¹ Aleksis de Tokvil, *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 2002.

¹² Videti: R. D. Putnam, *Kako demokratiju učiniti djelotvornom*, Politička misao, Zagreb, 2003; R. D. Putnam, *Kuglati sam – Slom i obnova američke zajednice*, Mediterran Publishing, Novi Sad 2008.

kapital se posmatra kao nešto što je ukorenjeno u institucije u čijem stvaranju važnu ulogu imaju vlada, javne politike i građanska udruženja. Ova definicija koja osnov nalazi u *institucionalnom pristupu*, zasnovana je na konceptu „generalizujućeg poverenja“, od čijeg postojanja zavisi i postojanje socijalnog kapitala i njegovog uticaja na zajednicu. Za razliku od ovog institucionalnog pristupa, sociolozi (poput Pijera Burdijea)¹³ nastanak socijalnog kapitala vezuju za interakcije među građanima koje dovode do stvaranja različitih društvenih neformalnih kolektiviteta (od neformalnih građanskih grupa i povezivanja, pa do formalizovanih organizacija i mreža). Ovaj pristup, koji se zasniva na informacijama, idejama, socijalnoj pomoći koje pojedinci mogu pribaviti zahvaljujući svojim vezama u društvu, naziva se *društveno uslooljen pristup*.

Objedinjujući, sinergijski pristup tumačenju socijalnog kapitala daje M. Woolcock¹⁴ koji povezuje Putnamove društvene norme utemeljene na poverenju s aspektom akumulacije resursa kako ga vidi Burdieu. Tu objedinjenu definiciju možemo definisati kao radnu i ona se temelji na umrežavanju koje, zajedno sa zajedničkim normama, vrednostima i shvatanjima, olakšava saradnju unutar raznih grupa i organizacija i između njih, kako bi proizvelo društvenu korist i podstaklo kolektivnu akciju.

Razlikujemo tri tipa socijalnog kapitala: vezujući, premošćujući, spajajući.

Vezujući socijalni kapital (socijalni kapital zblizavanja) jeste tip socijalnog kapitala primenjiv na slične skupine ljudi (npr. po etničkoj pripadnosti, jeziku, religiji, kulturi), koji se odnosi na sredstvo i ostale interne mreže ili formalna udruženja. Njegove osnovne karakteristike su čvrste veze unutar mreže koja je uspostavljena. Ovaj oblik povezivanja prisutan je unutar porodica, gde veliki broj pripadnika srodnih porodica može predstavljati jedinstvenu mrežu, ponekad potpuno neaktivnu, ali postojeću. Služi kao kolektivni mehanizam za rešavanje i ublažavanje kriznih situacija (npr. nedostatak novca) i ostalih problema tako što podstiče grupne vrednosti i solidarnost unutar povezanih grupa.

Premošćujući socijalni kapital (socijalni kapital povezivanja) predstavlja tip socijalnog kapitala koji povezuje različite zajednice koje nemaju zajedničke karakteristike. Kod njega su veze slabije nego kod vezujućeg socijalnog kapitala, ali je češće prisutan oblik povezivanja (npr. kod poznanika, prijatelja iz različitih etničkih grupa, poslovnih saradnika itd.). Organizacije civilnog društva koje grade ovakav tip socijalnog kapitala, omogućavaju i osiguravaju građanima potencijal da u prvi plan uvedu nove resurse i tako podstaknu veće, generalizovano poverenje i reciprocitet koji nadilazi njihove interese i interese njihove grupe.

¹³ Videti: Pjer Burdije, „Simbolička moć“, *Kultura*, br. 38, Beograd, 1977, str. 23-30; P. Burdije, „Društveni prostor i simbolička moć“, u: *Interpretativna sociologija*, (ur.) Ivana Spasić, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1998, str. 143-158.

¹⁴ Michael Woolcock, Social Capital and Economic Development: Towards Theoretical Synthesis and Policy Framework, *Theory and Society*, 1998, 27(2): pp. 151-208.

Spajajući socijalni kapital je tip socijalnog kapitala koji karakterišu veze između ljudi sa različitog nivoa vlasti ili društvenog statusa. On građanima omogućava pristup dodatnim društvenim resursima i pravo na glas. Organizacije civilnog društva koje razvijaju ovakav tip socijalnog kapitala umrežavaju se sa sličnim organizacijama i institucijama javnog (državnog sektora). Kod ove vrste kapitala, ključnu ulogu u njegovom razvoju ima država jer je ona ta koja može dati kapacitet za razvoj građanskih udruženja i organizacija koje deluju u interesu svojih članova i korisnika.

Istraživanja socijalnog kapitala koja je u regionu (Bosna i Hercegovina, Hrvatska) radila Svetska banka, kao i kod većine ostalih tranzicijskih zemalja, pokazuju da ove zemlje imaju visok stepen socijalnog kapitala koji zbližava, ali i nizak nivo socijalnog kapitala koji povezuje. U Srbiji nisu rađena posebna istraživanja o ovom problemu, ali ima istraživanja koja su obuhvatala probleme poverenja i angažovanja građana iz kojih možemo da izvedemo određene hipoteze.

Razvijenost civilnog društva i socijalnog kapitala u Srbiji

Aktivistički i asocijativni koncept civilnog društva je, iako sa zakašnjenjem, prihvaćen i u Srbiji u kojoj je „potisnuto civilno društvo”¹⁵ uspelo da se krajem devedesetih godina izdigne kao vrlo važan akter za svrgavanje autoritarnog i nedemokratskog poretka. Otpor ratu, strahu, mržnji i nasilju koji su građani kontinuirano u sve većem broju iskazivali tokom devedesetih godina, ostavio je iza sebe i stvorio niz nezavisnih institucija i organizacija civilnog društva. Očekivalo se da će nakon ovog perioda organizacije civilnog društva nastaviti sa ubrzanim razvojem (kvantitativnim i kvalitativnim) i da će nastati jedno solidno razvijeno civilno društvo koje će se razvijati paralelno sa razvojem moderne demokratske države. No, to se nije dogodilo. Civilno društvo nije više „potisnuto”, ali nije ni jako, robusno, civilno društvo kakvo bi trebalo jednoj slaboj državi kakva je Srbija. Ono je upravo onakvo kakva je i država – slabo. Džon Kin kaže da „slabo civilno društvo nije logičan korelat snažne države i (obrnuto) da snažna, „preterano razvijena” država ne proizvodi poslušno i mirno društvo”.¹⁶

U većini tranzicijskih država (uspešnih i poluuspešnih) civilno društvo je pripremlilo teren za promenu vlasti i novo političko utemeljenje, a iz njega su se ujedno regrutovale i nove elite. Time je ranija političnost civilnog društva u velikoj meri uvučena u institucije novouspostavljene državnosti. Iz tog perioda je i zahtev za što je moguće manje civilnog društva kao političnosti koja se ne može kontrolisati. Smatralo se da treba ograničiti razne aktere koji bi mogli da dovedu do nepredvidljivosti i destabilizacije procesa tranzicije koju država sprovodi.

¹⁵ Videti: Vukašin Pavlović, (ur.) *Potisnuto civilno društvo*, Eko-Centar, Beograd, 1994.

¹⁶ Džon Kin, *Civilno društvo – Stare slike, nove vizije*, „Filip Višnjić”, Beograd, 2003, str. 37.

Pozovemo li u pomoć definiciju civilnog društva koju je dao Čarls Tejlor,¹⁷ možemo da kažemo da civilno društvo u minimalnom značenju postoji jer postoje slobodna udruženja koja nisu pod tutorstvom državne vlasti. U zemlji deluje preko 40.000 različitih udruženja građana, oko 700 fondacija i zadužbina. Međutim, teško bismo mogli reći da postoji civilno društvo u strožem značenju, jer broj, struktura i umreženost (premošćujući socijalni kapital), kao i poverenje i saradnja (spajajući socijalni kapital) postojećih slobodnih udruženja ne omogućava društvu da se strukturira i koordinira svoje aktivnosti, a još manje može bitno da utiče na državnu politiku. Organizacije su usitnjene, fragmentirane, pa čak često i u konfliktima. Nema dovoljnog broja organizacija koje međusobno saraduju i komuniciraju i time stvaraju veliki broj isprepletenih mreža na svim horizontalnim nivoima društva.¹⁸

Na kraju, formalno, institucionalno uređeno civilno društvo i brojnost organizacija nisu same po sebi garancija da je neko društvo demokratsko, već samo znak aktivnog nevladinog sektora. Građani se nerado angažuju u ostalim oblicima društvenih aktivnosti. To potvrđuju i podaci iz istraživanja, koja su tokom devedesetih godina pokazala veliko nepoverenje građana prema neformalnim i vaninstitucionalnim oblicima delovanja, a naročito prema vanparlamentarnim političkim aktivnostima kao što su potpisivanje peticija, štrajk, demonstracije, mitinzi, socijalni i politički protesti – svega 4% građana je aktivno u NVO (oko 250.000). To je u odnosu na 5,5 miliona punoletnih građana Srbije, nedovoljno za razvoj civilnog društva i njegov demokratski potencijal. „Ispostavilo se da za bilo koji od navedenih oblika aktivnosti naklonjenost pokazuje tek nešto više od trećine (35,6%) ispitanih građana, dok blizu dve trećine (64 %) izjavljuje da nisu, niti bi učestvovali u navedenim akcijama.”¹⁹

Nedostatak poverenja, nizak nivo uključenosti građana u organizacije civilnog društva pokazuju da je u Srbiji civilno društvo slabo i da ima nizak

¹⁷ „(1) U minimalnom značenju, civilno društvo postoji tamo gde postoje slobodna udruženja koja nisu pod tutorstvom državne vlasti. (2) U strožijem značenju, građansko društvo postoji tamo gde društvo kao celina može samo sebe da strukturira i da koordinira svoje akcije kroz slobodna udruženja. (3) Kao alternativa ili dodatak drugom značenju, o građanskom društvu možemo govoriti tamo gde bi udruženja, u zajedničkom nastupu, značajno mogla da odrede državnu politiku ili da utiču na njen smer.” Čarls Tejlor, *Prizivanje građanskog društva*, Beogradski krug, Beograd, 2000, str. 15.

¹⁸ Videti istraživanja: S. Nikolin, N. Vučković, Ž. Paunović, R. Šećibović (2001), *Treći sektor u Srbiji – stanje i perspektive*, NGO Policy Group/CRNPS, Beograd; NVO sektor u Srbiji, Mreža – vanredno izdanje, Građanske inicijative, Beograd, 2005; Istraživanje javnog mnjenja Srbije, leto 2005. godine, „Političke podele u Srbiji u kontekstu civilnog društva”. Istraživački tim: Srećko Mihailović (rukovodilac tima), Zoran Stojiljković, Đorđe Vuković, Žarko Paunović, Miloš Mojsilović, Marko Ivković, CESID, Beograd; Žarko Paunović, *Nevladine organizacije*, Službeni glasnik Srbije, Beograd, 2006.

¹⁹ Zagorka Golubović, Bora Kuzmanović, Mirjana Vasović (1995), *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Filip Višnjić, Beograd, str. 265. Slični rezultati su dobijeni i u jednom drugom istraživanju i analizi. Videti u knjizi „Razaranje društva”, priredio Mladen Lazić, Vilip Višnjić, Beograd, 1994. godine.

nivo razvijenosti socijalnog kapitala što predstavlja jednu od glavnih prepreka u bržem evropeiziranju Srbije. Možemo slobodno reći da je ukupno poverenje u celom društvu slabo, pa tako sociolog Srećko Mihailović zaključuje: „U nas, država nema poverenja u građane, a građani nemaju poverenja u državu i njene institucije, pa ni u tzv. društvene institucije ili institucije civilnog društva ili institucije javnog sektora. Nepoverenje je dominantni društveni odnos, a kredibilnost najtraženija roba.”²⁰ Ovu tezu, na osnovu brojnih empirijskih istraživanja potvrđuje i Zoran Stojiljković: „U Srbiji je, nakon petooktobarskih promena, prisutan fenomen povlačenja građana iz javne sfere što svakako limitira i njihov uticaj i dalju demokratsku transformaciju društva... Posledica toga svakako je i shvatanje građana da je uključivanje u bilo kakve forme aktivnosti beskorisno. Reduciranje socijalne energije građana nije samo rezultat krajnje limitiranog poverenja u političke i socijalne aktere i institucije, ili pak siromaštva i socijalne izolovanosti, već i delovanja širih socijalnih procesa.”²¹

Uloga civilnog društva u novim uslovima procesa evropeizacije

U novonastalim uslovima civilno društvo mora da nađe svoju novu ulogu i nove metode rada. Srđan Vrcan ovu novu ulogu civilnog društva vidi u zameni za institucije socijalne države i kao korektiv liberalno demokratske države, koje stalno moraju da pronalaze nova rešenja i alternative za postojeće probleme. „Idealno tipski govoreći, kao da se javljaju tri mogućnosti: prva, civilno društvo kao zamjena za institucije socijalne države i kao dopuna neoliberalne minimalne države koja je uspjela demontirati socijalnu državu; druga, civilno društvo kao sistemski korektiv liberalno-demokratske države koja je dovela do otuđenja svijeta politike od svijeta života; te treća, civilno društvo kao otvorena scena za otvaranje zatvorenih horizonata politike, za elaboraciju alternativa postojećem stanju i za pojavu novih socijalnih aktera, te njihovih autonomnih političkih inicijativa.”²²

Nova uloga civilnog društva nameće i nove metode rada (koje mora se priznati već neke organizacije primenjuju), a one se pre svega odnose na pojačavanje aktivnosti povodom određenih tema – demokratizacije društva (upozoravanje na raskorak između proklamovanih demokratskih načela i pravila i njihovog neprimenjivanja ili odstupanja od njih), ali i povodom novih tema kao što su dramatizacija rizika (upozoravanje na opasnosti – ekološke, krizne i slično), kosmopolitizacija (promocija i zastupanje univerzalnih demokratskih načela – politika života karakteristična za savremena visoko razvijena društva). Među ovim temama svakako treba

²⁰ Srećko Mihailović, *Građani u susretu sa institucijama u tranziciji*, Centar za proučavanje alternativa, Beograd, 2002, str. 4.

²¹ Zoran Stojiljković, „Prilog istraživanju socijalnog kapitala”, u: *Godišnjak FPN 2010*, (ur.) Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2010. str. 93.

²² Srđan Vrcan, „Prijeperi o civilnom društvu”, *TM*, G.XXX, br. 1, Niš, 2006, str. 36.

dati i aktivnosti civilnog društva u evropeizaciji Srbije, uvođenju novih demokratskih vrednosti i praksi u svakodnevni život, povezivanje sa drugim organizacijama unutar Evropske unije i stvaranju novih vrednosti koje ove organizacije donose povezujući se i saradujući sa institucijama EU. Na ovaj način organizacije civilnog društva u ovom procesu evropeizacije dobijaju četiri uloge:

Podsticanje participativne i deliberativne demokratije – civilno društvo, pokušavajući da utiče i suodlučuje u odlukama koje donosi vlast, traži načine da poveća svoj uticaj na donošenje odluka pokušavajući da deluje kao posrednik u razmeni informacija i mišljenja između građana i nadležnih institucija. Na ovaj način se tradicionalni oblici predstavničke demokratije ojačavaju participativnim oblicima demokratije koji uključuju građane i njihove organizacije u dijalog o određenoj problematici;

Zastupanje mišljenja pojedinih društvenih grupa i slojeva građana u institucijama EU – jedna od uloga organizacija civilnog društva je predstavljanje evropskim institucijama stavova posebnih društvenih grupa (npr. osoba sa invaliditetom, nacionalnih manjina) ili konkretnih problema (životna sredina) i na taj način promovisati glas onih koji se ne čuju dovoljno kroz druge kanale. Činjenica da se niz vrlo važnih odluka donosi na globalnom nivou jer su i problemi postali globalni (ljudska prava, sigurnost, rizici...), javila se potreba za globalnim civilnim društvom. Taj novi tip civilnog društva je posebno zabeležen na manje globalnom nivou, na nivou EU. Postoje hiljade organizacija koje pokušavaju da utiču na proces odlučivanja u EU, a pored klasičnih međunarodnih organizacija i *think-tankova* (Amnesty International, Human Rights Watch...), pojavila se i nova forma tzv. „kišobran organizacija“, raznih evropskih mreža NVO koje žele da pojačaju reprezentativnost evropskih organizacija i povećaju njihovu težinu u procesu lobiranja prema evropskim institucijama. Na ovaj način, kao članice evropskih mreža i nacionalne mreže organizacija civilnog društva pojačavaju jačinu svojih zahteva unutar nacionalnih država i povećavaju uspešnost svojih inicijativa.

Doprinos kreiranju politike – pomoću svojih veza na lokalnom, regionalnom, državnom i evropskom nivou, organizacije civilnog društva mogu pružiti stručan doprinos u kreiranju politike EU i to na dva načina: prvi, kada se lobira ka donosiocima odluka na nacionalnom nivou (nacionalna ruta) i drugi, kada se direktno utiče na evropskom nivou (Briselska strategija).²³

Doprinos upravljanju projektima – kroz određenu stručnost organizacije civilnog društva mogu pridoneti upravljanju, kontroli i ocenjivanju projekata koje finansira EU.

²³ Kvarik, Geir Ove, "Organised civil society in the EU constitution-making process", u Fossun, Schlesinger and Kvarik (eds) *Public Sphere and Civil Society*, ARENA Report 2/07, 2007, p. 142.

Stvaranje nove „evropske upravljačke elite“ – intenzivne zajedničke aktivnosti građana kroz razne organizacije i mreže organizacija civilnog društva dovode do stvaranja mreže socijalnih odnosa između elita ovih država zasnovanih na poverenju, solidarnosti i poštovanju vrednosti i normi koje dele. Ovakve forme organizovanja dovode do stvaranja evropskog socijalnog kapitala i do neformalne integracije evropskih građana i prostora paralelno sa integracijom koja se zasniva na odlukama državnih elita.

Ovu ulogu civilnog društva posebno je istakla Bela knjiga o evropskom upravljanju (*White paper on European Governance*) i dve komunikacije Evropske komisije o potrebi i poželjnosti saradnje civilnog društva i EU (2000). U ovim dokumentima civilno društvo se prepoznaje kao „treća komponenta“ upravljanja na nivou EU, koja služi kao „posrednik između države, tržišta i građana“.²⁴ S tim u vezi i Deklaracija o budućnosti Unije koju je usvojio Evropski savet u Nici 2001. godine, kaže:

„Konferencija poziva na dublju i širu debatu o budućnosti Evropske unije... i ohrabruje široku raspravu sa svim zainteresovanim stranama: članovima nacionalnih parlamenata i onih koji reflektuju mišljenje javnosti, tj. političke, ekonomske i univerzitetske krugove, predstavnike civilnog društva, itd.“²⁵

Proces evropske integracije mora u sebi da uključi i proces evropeizacije, odnosno primenu evropskih vrednosti i demokratizacije (demokratskih procedura) u koje će biti uključeni građani paralelno sa političkom elitom koja uvodi sisteme i pravila evropskih institucija. Ove norme i pravila ne mogu da funkcionišu sami po sebi ako ih građani ne prihvate kao vredne, potrebne i racionalne. Da bi ih prihvatili kao takve moraju da učestvuju u njihovom formiranju, da suodlučuju i kroz opštu debatu daju legitimnost za njihov život. To je jedino moguće kroz izgradnju javne sfere i civilnog društva, a dalji razvoj civilnog društva i njegovo jačanje zavisiće i od usvajanja novih kulturnih i vrednosnih obrazaca, kao i od stvaranja što gušće mreže različitih građanskih inicijativa, organizacija i institucija. „Asocijativnost civilnog društva po mom bi se mišljenju trebala više interpretirati kao stabilizirajući i napredujući, te u tom smislu poželjni čimbenik, a ne kao uvjet koji je nužan prije demokratizacije, bez kojega se ne bi moglo učiniti nikakav dalji korak. Jer, svakako je dobro poticati i podupirati asocijativnu djelatnost društvenih grupa – bilo da to rade znanstvene ili političke institucije – budući da se odatle nudi i prilika povećanja učinkovitosti vlade. Time je dana mogućnost mobilizacije neiskorištenoga socijalnog kapitala“.²⁶

²⁴ EU Commission Communication (2000) 11.

²⁵ *Declaration on the Future of the Union*, European Council, Nice, 2001.

²⁶ Walter Reese-Schäfer (2004), „Civilno društvo i demokracija“, *Politička misao*, Vol XLI, 2004. br. 3, Zagreb, str. 77.

Bibliografija

1. Aleksis de Tokvil, *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 2002.
2. Čarls Tejlor, *Prizivanje građanskog društva*, Beogradski krug, Beograd, 2000.
3. *Declaration on the Future of the Union*, European Council, Nice, 2001.
4. Džon Kin, *Civilno društvo – Stare slike, nove vizije*, Filip Višnjić, Beograd, 2003.
5. *EU Commission Communication* (2000) 11.
6. G. Moro, "Public institutions interacting with citizens' organisations", <http://www.activecitizenship.net/documenti/Fina%20CNE%20Survey%20Report.pdf>, 2004.
7. Helmut K. Anheire and Regina A. List, *A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non-profit Sector*, Routledge, London, 2005.
8. Kvark, Geir Ove, "Organised civil society in the EU constitution-making process", u Fossum, Schlesinger and Kvark (eds) *Public Sphere and Civil Society*, ARENA Report 2/07, p. 142.
9. Michael Woolcock, "Social Capital and Economic Development: Towards Theoretical Synthesis and Policy Framework", *Theory and Society*, 1998, 27(2).
10. Perez-Diaz, Victor, *The Return of Civil Society*, Cambridge, London, Harvard University Press, 1998.
11. Pjer Burdije, "Društveni prostor i simbolička moć", u: *Interpretativna sociologija*, (ur.) Ivana Spasić, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1998.
12. Pjer Burdije, "Simbolička moć", *Kultura*, br. 38, Beograd, 1977.
13. R. D. Putnam, *Kako demokratiju učiniti djelotvornom*, Politička misao, Zagreb, 2003.
14. R. D. Putnam, *Kuglati sam – Slom i obnova američke zajednice*, Mediterran Publishing, Novi Sad 2008.
15. Srđan Vrcan, "Europski identitet – neke ključne dileme", u: *Revija za sociologiju*, Hrvatsko sociološko društvo, br. 1-2, 2005.
16. Srđan Vrcan, "Prijeperi o civilnom društvu", *TM*, G.XXX, Br. 1, Niš, 2006.
17. Tomas Majer, *Identitet Evrope*, Službeni glasnik i Albatros Plus, Beograd, 2009.
18. Vukašin Pavlović, *Civilno društvo i demokratija*, Jugoslovensko udruženje za političke nauke, Čigoja štampa, Građanske inicijative, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2005.
19. Vukašin Pavlović (ur.), *Potisnuto civilno društvo*, Eko-Centar, Beograd, 1994.
20. Walter Reese-Schäfer, "Civilno društvo i demokratija", *Politička misao*, Vol XLI, 2004. br. 3, Zagreb.
21. Zoran Stojiljković, "Prilog istraživanju socijalnog kapitala", u: *Godišnjak FPN 2010*, (ur.) Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2010.
22. Žarko Paunović, *Nevladine organizacije*, Službeni glasnik Srbije, Beograd, 2006.

Mr. Žarko Paunović

CIVIL SOCIETY, SOCIAL CAPITAL
AND THE EUROPEANIZATION OF SERBIA

ABSTRACT

The paper shows that for a successful achievement of the project of European integration of Serbia another important aspect of this process is very significant and that is Europeanization of Serbia. Thus, in fact, we make distinction between European integration (the neo-institutional approach) and Europeanization as a deeper social and political integration of the society (the normative approach). In this narrower interpretation of the Europeanization process, which implies the acceptance of "European political values" and deliberative democracy we see the important role of the civil society. There is no integrated political community (based on civil trust, civil virtues and values) without its active role. A weak civil society and a low level of social capital (trust, associations and organizations) are a significant obstacle to faster Europeanization of Serbia.

Key words: civil society, social capital, Europeanization, democratization, European integration, social integration.

Bibliid 0543-3657, 62 (2011)
God. LXII, br. 1142, str. 18–29
Prevod
Primljen: 20. maja 2011.

*Dai BINGUO*¹

Istrajati na putu mirnog razvoja

(tekst je na engleskom i kineskom jeziku originalno objavljen od strane novinske agencije Šinhua 6. decembra 2010. godine, "Zhongguo guowu weiyuan Dai Bingguo: jianchi zou heping fazhan zhi lu", Waijiaobu wangzhan, 6 December 2010 (戴秉国: "中国国务委员戴秉国: 坚持走和平发展道路", 外交部网站, 2010年12月 6日)

Prevod: Prof. dr Dragana Mitrović, Tian Yishu

Predlog CK KPK za formulisanje 12. Petogodišnjeg plana (programa) ekonomskog i društvenog razvoja Kine, koji je usvojen na petom plenarnom zasjedanju Centralnog komiteta Komunističke partije Kine 17. saziva, sadrži najširi plan razvoja zemlje u narednih pet godina. U njegovom delu koji se odnosi na međunarodne odnose, ponovo je naglašeno da Kina čvrsto stoji na pozicijama mira, razvoja i saradnje, uz vođenje nezavisne spoljne politike okrenute ka miru, da se drži puta miroljubivog razvoja i strategije obostrane koristi u primeni svoje politike otvaranja, čuvajući tako suverenost, bezbednost i interese razvoja, te da je spremna da sa drugim zemljama gradi harmoničan svet, zasnovan na trajnom miru i zajedničkom prosperitetu. Dokument u potpunosti obrazlaže spoljne pozicije Kine, njen razvojni put, njen cilj i put do ostvarenja tog cilja, te zbog toga ima veliki značaj i dalekosežni uticaj na kinesku diplomatiju, pod novim okolnostima.

1. Zašto je Kina odabrala put miroljubivog razvoja?

Držati se miroljubivog razvojnog puta nije spontana odluka – naprotiv, to je pažljivo razmatran izbor, baziran na našoj analizi velikih promena koje

---

¹ Dai Binguo (Dai Bingguo), državni savetnik i jedan od vodećih lidera NR Kine zaduženih za spoljnu politiku.

se dešavaju u svetu, u samoj Kini i u odnosima Kine sa ostatkom sveta. Svhatamo da se moramo prilagoditi promenjenoj situaciji i odabrati put koji odgovara trendu globalnog razvoja i kineskim nacionalnim osobenostima.

Današnji svet prolazi kroz široke i duboke promene. Ekonomska globalizacija i razvoj informatičkih tehnologija su u punom zamahu, dok prirodne nauke i tehnologija brzo napreduju. U tom smislu, svet postaje manji i sve više je „globalno selo“. Države su postale čvršće povezane i više međuzavisne zbog interesa koji su isprepletani više no ikad ranije – imaju više polja od zajedničkih interesa i više pitanja koja zahtevaju zajednički odgovor. Žele da se posvete uzajamno korisnoj saradnji više no ikada ranije. U nekom smislu, svet je postao interesna zajednica. Nijedna država, čak ni ona najmoćnija, ne može da opstane sama. Ponašanje jedne države imaće posledice ne samo po nju, već i po ostale zemlje sveta. Praksa nametanja dominacije ili pretnje silom ili traženja prostora za vlastiti razvoj i resurse sredstvima drugačijim od mirnog načina sve više nestaju sa scene. Takođe postaje sve više nepopularno kada pojedine zemlje biraju i prijatelje i neprijatelje na ideološkoj osnovi i formiraju blok pod raznim podtekstima sa ciljem da dominiraju svetskim poslovima. U odgovoru na rastuće rizike i izazove, međunarodna zajednica se opredeljuje za mir, razvoj i saradnju, koji su nezaobilazni trend našeg vremena. Države bi trebalo da sebe posmatraju kao putnike na istom brodu koji treba da zajedno mirno pređu reku namesto što bi se međusobno sukobljavali i pokušavali da izguraju jedni druge sa njega.

Kina prolazi kroz duboki preobražaj širokog raspona. Više od trideset godina reformi i otvaranja donele su nam gigantske i suštinske promene: od „uzimanja klasne borbe kao ključnog principa“ do fokusiranja na ekonomski razvoj i izgradnju socijalističke modernizacije na svim frontovima, od planske ekonomije kroz sveobuhvatnu reformu do socijalističke tržišne ekonomije, od zatvorenog društva i insistiranja na samodovoljnosti do otvaranja i međunarodne saradnje, od naglaska na ideologiji u spoljnim odnosima do zagovaranja harmoničnog suživota različitih društvenih sistema i razvojnih modela i razvoja sveobuhvatnih spoljnih odnosa. Sve ovo od nas zahteva da postupamo u skladu sa uslovima u zemlji i trenutnim stepenom razvoja Kine, kako bismo produbili refome i otvaranje prema svetu i ubrzali transformaciju modela ekonomskog rasta.

Odnosi Kine sa ostatkom sveta takođe su doživeli istorijske promene. Sa produbljivanjem reformi i otvaranja, i kontinuiranim ekonomskim i društvenim razvojem, Kina je sve više uključena u međunarodnu zajednicu i blisko povezana sa svetom, a njena budućnosti i sudbina su u sve većoj meri vezane za one koje deli svet u celini. Kina ne može da se razvija bez sveta, a ni svet ne može da ostvari napredak i stabilnost bez Kine. Ukoliko ne uspemo da dobro upravljamo svojim odnosom sa ostatkom sveta, možemo da propustimo razvojne prilike koje nam pružaju dominantno globalno mirno okruženje, relativna stabilnost u odnosima među vodećim zemljama i brzi napredak u novoj revoluciji u prirodnim naukama i tehnologiji tokom prvih dvadeset godina novog stoleća.

2. Šta to znači „put miroljubivog razvoja“?

Pridržavanje puta miroljubivog razvoja je potpuno novi koncept iniciran od strane Centralnog komiteta Komunističke partije Kine i Hu Đintaom (Hu Jintao) generalnim sekretarom, donet na osnovu odlika našeg vremena, kineskih domaćih uslova, unutrašnje i međunarodne situacije, razvojnih iskustava i lekcija drugih velikih zemalja. Ovo je suštinska odluka o kineskoj razvojnoj strategiji i glavno stajalište o kineskoj strategiji odnosa sa svetom.

Prema mom shvatanju, postoji pet osnovnih karakteristika ovog puta. Najpre, miroljubiva priroda kineskog razvoja znači da Kina ne može vršiti invaziju, pljačku, ekspanziju ili ratovati, kako su praktikovale Zapadne sile. Naša snaga biće u funkciji očuvanja svetskog mira i vezivanja pitanja mira i razvoja. Druga odlika je nezavisna priroda kineskog razvoja iz koje proističe i nezavisnost kao suštinska odlika kineske diplomatije. U tom smislu, oslanjanje na sopstvene snage je naša dobra tradicija. Tokom proteklih trideset i nešto godina, u nastojanju da razvijemo svoju zemlju, pretežno smo se oslanjali na reformu i otvaranje, vlastitu mudrost i naporan rad, povećavajući domaću tražnju i menjajući model ekonomskog rasta. Treća odlika je naučna priroda razvoja, jer prema teoriji o naučnom pristupu razvoju, koja na prvo mesto stavnija ljude i zagovara sveobuhvatan, koordinisan i održiv razvoj, mi smo intenzivirali napore da unapredimo stabilan i brz ekonomski razvoj i izgradnju harmoničnog društva, sa ciljem da obezbedimo stabilno domaće okruženje za mirni razvoj. Četvrta odlika je saradnja kao nerazdvojna odlika razvoja. Kina je deo međunarodne zajednice i u tom smislu, i našim i interesima drugih država najbolje služi kada sarađujemo sa drugima, imamo zajedničke interese i delimo odgovornosti. U odnosima sa svetom zagovaramo prijateljstvo umesto neprijateljskog stava, saradnju namesto konfrontaciju, poverenje, a ne sumnjičavost, i međusobno odnošenje država kao jednakih, umesto nametanja volje jednih drugima. Peta odlika je zajednički razvoj, gde su nacionalni interesi Kine zajednički sa interesima čovečanstva, jer dok razvija sebe Kina nastoji da ostvari i zajednički razvoj sa drugim zemljama i nikada ne čini ništa na štetu drugih. U potpunosti smo svesni da ukoliko jedna zemlja želi da se razvije, ona mora dozvoliti i drugima da se razvijaju u isto vreme. Jednako tako – ukoliko ona želi da bude bezbedna, mora nastojati da se i druge osećaju bezbednim. Na kraju, ukoliko jedna zemlja za svoje građane želi bolji život, mora dopustiti i drugima to isto.

3. Koji je to pravac razvoja Kine i koji je njen strateški cilj?

Posle više od trideset godina reforme i otvaranja, a naročito nakon što je Kina uspešno organizovala Olimpijske igre u Peking u uspešnog nošenja sa iskušenjem svetske finansijske krize, svet je počeo da pokazuje veće interesovanje za kineski strateški pravac. Želim da naglasim da kineski strateški cilj nije niti preterano složen niti nedokučiv, kao što ga neki smatraju, niti, pak, sadrži neke skrivene ambicije ili planove. Zapravo, kineski strateški cilj može se definisati sa dve reči: miroljubivi razvoj, tj.

harmoničnost i razvoj kod kuće i mir i saradnja u inostranstvu. Upravo na ostvarenje ovih ciljeve se moramo usredsrediti ne samo u ovoj generaciji, već i budućim, jer se ova politika neće promeniti ni u narednih stotinu ili hiljadu godina. Preciznije rečeno, potrebno je da ostvarimo ovaj cilj mirnim putem, kroz nastavak reformi i poboljšanje našeg vlastitog sistema, napornim radom, kreativnošću i inventivnošću kineskog čoveka, te kroz dugotrajnu prijateljsku koegzistenciju, jednakost i obostrano korisnu saradnju sa drugim zemljama. Na ovaj način će kineski narod, koji čini petinu ukupne svetske populacije, uspeti da se u potpunosti oslobodi siromaštva i započne bolji život. Na ovaj način, razvojem, Kina će postati zemlja čiji su građani zadovoljni, društvo je harmonično, a politički, materijalni, kulturni i ekološki elementi razvoja se ostvaruju na uravnotežen način. Tako će Kina postati i član međunarodne zajednice na najodgovorniji način, uključujući i maksimalno poštovanje civilizacijskog poretka i pravnih propisa. Tokom ovog procesa, razvijaćemo socijalističku demokratiju i politički sistem u skladu sa kineskim domaćim uslovima. Rečju, kineski narod je suviše dugo patio u siromaštvu, te je naš najveći i jedini strateški cilj da živimo boljim životom, u kome je svaki dan bolji od onog prethodnog. To isto želimo svim narodima sveta. KPK je iskovala ovaj termin „miroljubivi razvoj“, a načine i sredstva kojima se on ostvaruje definisala je kao „put miroljubivog razvoja“. Kao što se može primetiti, ovaj cilj je najtemeljnije ugrađen u Izveštaj XVII Kongresa KP Kine i ponovo je u predlogu 12. petogodišnjeg plana na poslednjem plenarnom zasjedanju Svekineskog narodnog kongresa, što snažno govori o iskrenosti KPK i njenoj rešenosti da ostane na putu miroljubivog razvoja.

4. Kako razumeti razvoj Kine?

Posle trideset i više godina sprovođenja reforme i otvaranja prema svetu, Kina je ostvarila izvanredan napredak u svom ekonomskom i opšt društvenom razvoju, dok je naročito poslednjih godina kineski razvoj izazvao još veću pažnju u inostranstvu. Tako, mnogi misle da je Kina već razvijena zemlja, na ravnoj nozi sa SAD. Ovakvo gledanje ukazuje da putem miroljubivog razvoja može zemlja da ostvari razvoj, kao i da smo učinili pravi izbor. Međutim, ono takođe pokazuje odsustvo celovitog i produbljenog razumevanja stepena kineskog razvoja, čija objektivna slika kaže da kineski BDP, ma kako veliki bio u apsolutnom iznosu, mora da se podeli na milijardu i trista miliona ljudi. Tako kineski BDP posmatran *per capita* iznosi samo 3.800 američkih dolara, odnosno na sto četvrtom mestu je od svih zemalja sveta - niži je od onog u mnogim afričkim zemljama. Ako koristimo kriterijum za liniju siromaštva koji koriste UN, od jednog dolara na dan, onda još uvek oko 150 miliona Kineza živi ispod granice apsolutnog siromaštva. Čak i ako primenimo domaći standard od 1.200 juana (185 dolara) *per capita* godišnje, više od 40 miliona Kineza još uvek živi ispod linije apsolutnog siromaštva. Takođe, u današnjoj Kini 10 miliona ljudi nema pristup električnoj energiji, dok za 24 miliona njih treba obezbediti

radna mesta svake godine. Dakle, Kina ima ogromnu populaciju, a slabe ekonomske osnove. Imovinski i razvojni jaz između grada i sela, neravnoteža između masovnih industrijskih kapaciteta i niske produktivnosti samo su neki od problema koje treba suštinski razrešiti. Sa bilo kog aspekta posmatrano – kapacitet Kine je veliki u smislu populacije, ali su ograničenja njene ekonomije isto takva, jer je ona zemlja u razvoju u punom smislu, a ekonomski i socijalni problemi koje imamo su najveći i najteži na svetu. Nemamo nijedan razlog zbog koga bismo bili samozadovoljni ili arogantni – naš put do stvarnog razvoja i boljeg života za naše ljude biće dugačak i težak. Ovo će zahtevati neprekidne napore možda i dugog niza generacija. Čak i ako jednog dana Kina uspe da se približi Zapadnim zemljama – SAD, EU, Japanu, gledano BDP *per capita*, kvalitet naše privrede i života biće daleko iza njihovog.

Moram naročito da istaknem da i ako Kina postane jača, ona će ostati članica sveta koji je u razvoju i nastaviće da bude uz zemlje u razvoju i radi zajedno sa njima zarad zajedničkog razvoja jer mi delimo zajednički istorijska iskustva, jer smo bili i drugovi po oružju, i jer imamo zajedničke razvojne ciljeve i strateške interese. Dakle, naša pozicija se neće promeniti čak i kada kineska ekonomija naraste ili se naš međunarodni status promeni. Sada i ubuduće, Kina jeste i ostaće najiskreniji i najodaniji prijatelj, sestra i partner zemalja u razvoju. Iako ima prostora za unapređenje naših odnosa sa zemljama, saradnja Kine sa njima je otvorena i iskrena i bazirana na jednakosti, obostranoj koristi i iskrenom prijateljstvu. Kapa takozvanog „neokolonijalizma“ ne pasuje Kini.

5. Da li će Kina težiti hegemoniji jednom kada postane razvijena?

Ova briga je sasvim neosnovana. Štaviše, protivljenje hegemonizmu je zapisano i u Ustavu NR Kine i u Ustavu Komunističke Partije Kine. Čini mi se da nijedna druga velika zemlja ni politička partija na svetu to nisu učinile.

Istorijski gledano, Kina nema tradiciju ekspanzionizma ili hegemonizma. Kroz našu više hiljada godina dugu istoriju, dobronamernost i težnja ka harmoniji bili su u samom srcu naše političke i opšte kulturne tradicije, koje podrazumevaju harmoniju, dobrosusedstvo i prijateljstvo sa svima. Kina nikada nije težila hegemoniji, čak ni u vreme svog najvećeg uspona, pre nekoliko stoleća, kada je njena privreda činila 30% svetskog BDP. Dženg H (Zheng He), veliki kineski navigator i moreplovac, predvodio je najjaču svetsku flotu u sedam navrata do zapadnih mora, ne u ratove ili osvajanja, pljačku ili kolonizatorske pohode, već noseći tamo porcelan, svilu i čaj. Na vrhuncu Tang dinastije, Japan od Kine nije dobijao pretnje, već napredak. Teritorija Kine u osnovi je ista danas kao i u vreme Zapadne Han dinastije (206. A.D – 24 A.D).

Kada se posmatra razvoj u svetu, jačanje ekonomije bilo koje zemlje u vreme ekonomske globalizacije može se ostvariti kroz ravnopravnu i uređenu konkurenciju i obostrano korisnu saradnju. Nije neophodno niti moguće koristiti stare metode dovođenja u pitanje postojećeg

međunarodnog poretka ili izazivanje drugih zemalja. Uspon i pad nekih velikih sila nas uče da ekspanzionistička politika vodi u ćorsokak; da nastojanje da se dominira svetom vodi na isto mesto, te da je miroljubivi razvoj jedini ispravan put. Što je Kina razvijenija više joj treba saradnja sa ostatkom sveta, i mirno i stabilno međunarodno okruženje. Zajednička korist i zajednički razvoj je ono što smo najviše naučili u oblasti međunarodnih odnosa, u proteklih više od trideset godina, od početka sprovođenja reformi i otvaranja. Ujedno to je i ključ našeg uspeha, ključ koga moramo da se držimo i nikada ne odustanemo od njega.

Kada je u pitanju temelj naše (spoljne) politike - nikada ne težimo liderstvu, nikada se ne nadmećemo za premoćnu poziciju i nikada ne težimo dominaciji - to je osnov naše nacionalne politike i naš strateški izbor. Politika koju neka zemlja primenjuje je kriterijum da li je ona pretnja za svet ili ne. Kina se uvek pridržava Pet principa miroljubive koegzistencije, poštuje pravo ljudi u svim zemljama da sami biraju svoj razvojni put, ne teži hegemoniji ili liderstvu i ne pokušava da dominira svetom. Kao što je Deng Sjaoping (Deng Xiaoping) jednom rekao, ukoliko Kina jednog dana pokuša da svetetu nametne svoju dominaciju, narodi sveta treba to da glasno kažu, usprotive se tome i odbace je. Međunarodna zajednica može da nas drži za reč u ovom smislu.

Neki kažu da Kina želi da zauzme mesto Sjedinjenih Država i dominira svetom, ali to je naprosto mit. U političkom smislu, mi sprovodimo socijalizam sa kineskim karakteristikama, pa samim tim ne izvozimo svoj društveni sistem ili model razvoja, dok ujedno poštujemo izbore naroda u stranim državama. Gledano iz ugla ekonomije, mi usmeravamo sve svoje napore na razvoj. U isto vreme, srećni smo da vidimo trajni napredak i razvoj u svim drugim zemljama, jer težimo zajedničkom napretku. U vojnom smislu, protivimo se trci u naoružanju. Naš prvenstveni cilj je da omogućimo da milijardu i trista miliona Kineza ima bolju odeću, bolju hranu, bolji stambeni prostor i pogodniji transport, te mi ne možemo niti želimo da trošimo mnogo novca na oružje.

Mi ne težimo hegemoniji i nikada se nećemo nadmetati sa drugim zemljama oko liderstva u regionu, težiti tzv. „zajedničkoj hegemoniji“ ili slediti Monroovu doktrinu. Mi sprovodimo politiku prijateljstva, bezbednosti i napretka prema našim susedima. Cilj naše Azijsko-pacifičke strategije je da stvorimo dobro, stabilno okruženje u susedstvu za naš vlastiti razvoj, kao i da ostvarimo zajednički napredak za drugim zemljama. Želimo dobre prijatelje, dobre susede i dobre partnere od strane zemalja ASEAN-a i svih drugih zemalja Azije. Bilateralni i multilateralni sporazumi koje smo potpisali sa azijskim zemljama ne sadrže niti jedan član koji isključuje uključivanje drugih. Mi smo otvoreni za regionalnu saradnju i naše namere su dobre i javne. Nadamo se da ono što neke druge države čine u Aziji nema za cilj da drži Kinu van tokova, ometa je ili joj čini štetu. Nadamo se da ono što govore ili čine na našim vratima ili u ovom regionu, gde Kinezi žive već nekoliko hiljada godina, jeste takođe dobronamerno i bez skrivenih planova. Ukoliko neka država vidi kineski razvoj kao priliku

za sebe, koju treba iskoristiti, imaće (od toga) mnogo koristi. Ukoliko, pak, ta (neka) država dovodi u sumnju strateške namere Kine u regionu i na međunarodnoj sceni i fokusira se na nalaženje grešaka i pravljenje problema, onda će ona izgubiti priliku da sarađuje sa Kinom. Nastojanja da se organizovano oponira Kini ili da se ona ometa, kao i praksa sejanja razdora među zemljama regiona i izvođenja zajedničkih vojnih vežbi u kineskim teritorijalnim vodama jesu jasna demonstracija hladnoratovskog mentaliteta. Takvo ponašanje je van duha vremena i ne može zaustaviti kinesko napredovanje, već je osuđeno na propast – jedino može imati za posledicu gubljenje istorijske prilike da se razvije saradnja sa Kinom.

Neki ljudi su pogrešno protumačili kinesku izreku „držati se skromno, a dati veliki doprinos“ jer su tvrdili da kineska objava miroljubivog puta razvoja jeste samo paravan za njene stvarne namere, dok ne ojača dovoljno, što je neosnovana sumnja. Ova izreka je, zapravo, citat iz opaski druga Deng Sjaopinga (Deng Xiaoping), koja se odnosi na period od kasnih 1980-ih do ranih 1990-ih, o tome da Kina treba da se drži skromno i uzdržano, da ne služi drugima kao lider ili stožer, te da ne teži ekspanziji ili dominaciji.

Ukratko, Kinezi su dobronamerna i odgovorna nacija, koja poštuje druge, ali i ne dozvoljava da je drugi ugnjetavaju. Mi razvijamo socijalističku demokratiju, u skladu sa našim domaćim uslovima. Mi vrednujemo, poštujemo i štitimo ljudska prava. Možda nailazimo na mnoge prepreke na našem putu napred, ali nikada nećemo odustati od reformi i otvaranja. Takođe, i dalje ćemo držati svoj um otvorenim i učiti od drugih. U našem odnosu sa drugim zemljama, težićemo jednakosti i harmoničnoj koegzistenciji, obostranoj koristi i zajedničkom razvoju. Naša zemlja sledi put miroljubivog razvoja i odnosi se prema drugima na otvoren i iskren način. Svet može da bude siguran i da sa punim poverenjem sarađuje sa takvom kineskom državom. Međunarodna zajednica treba da podrži kineski miroljubivi razvoj pre nego da ga se boji, da ga pomogne, pre nego da ga sputava, kao i da podrži kineske napore, pre nego da ih ograničava. Međunarodna zajednica treba da razume i poštuje kineske legitimne interese i pitanja od značaja, na putu miroljubivog razvoja.

6. Kako će Kina kao zemlja koja će brzo napredovati voditi odnose sa ostalim zemljama?

Kao što kaže kineska izreka „Kada zahvataju pirinač iz iste zdele, kutlače se neizbežno međusobno očešu“, tako i mi kako živimo u globalnom selu, neminovno imamo i nesporazume i sukobe različitih vrsta, ali to nije ništa alarmantno. Ono što je bitno je princip koji zemlja sledi u nastojanju da reši takve probleme: taktika „zub za zub“, odnosno pravljenje problema i od nebitnih stvari, ili radije primena drugačijeg pristupa. Mi imamo naše osnovne principe u spoljnim odnosima, koji su nam se pokazali veoma efikasnim u proteklim decenijama: najpre, sledimo Pet principa miroljubive koegzistencije. Preciznije, odbacujemo mešanje u naše unutrašnje poslove, pretnju silom i upotrebu sile i ne ulazimo u saveze sa drugim zemljama.

Drugo, sledimo strategiju obostrane dobiti u našem otvaranju prema svetu i ne koristimo politiku profitiranja od nanošenja štete susedima. Mi vrednujemo, razvijamo i štitimo zajedničke interese i nastojimo da zajednički interesi budu sve veći. Treće, zalažimo se za rešavanje sporova i konflikata kroz dijalog i pregovore i traženje zajedničkih stajališta, uz stavljanje razlika na stranu. To je ono što smo činili proteklih godina. Uspostavili smo strateške dijaloge i mehanizme za konsultacije sa Sjedinjenim Državama, Evropskom unijom, Japanom i nekim zemljama u usponu, sa kojima je angažovana u produbljenu razmenu pogleda na važna, dugotrajna pitanja od globalne važnosti, koja se odnose na situaciju u svetu i bilateralne odnose. Te diskusije su pomogle da se povećaju uzajamno razumevanje i poverenje, da se traži strateški konsenzus, da se proširuje polje zajedničkih interesa, i da se smanje problemi i pogoršanja u odnosima. Za posebno složene probleme, predlagali smo njihovo stavljanje na stranu dok ne sazre uslovi za nalaženje rešenja, jer neka pitanja mogu da budu ostavljena i za buduće generacije.

Neki ističu da je to što, sa jedne strane kineska vlada nikada nije odustala od mogućnosti upotrebe sile za rešavanje Tajvanskog pitanja, a da se sa druge, kineski vojni rashodi neprekidno uvećavaju, u suprotnosti sa proklamovanim kineskim putem miroljubivog razvoja. Po mom shvatanju, izabrani razvojni put ne sme biti na uštrb važnih nacionalnih interesa, pogotovo onih ključnih. Koji su to interesi kada je Kina u pitanju? Po mom shvatanju to su: najpre, oblik vladavine i političkog sistema, te stabilnost – tj. vodeća uloga Komunističke partije Kine, socijalistički sistem i socijalizam sa kineskim karakteristikama. Zatim, suverenitet Kine, teritorijalna celovitost i nacionalno jedinstvo. Treće je obezbediti osnovnu (solidnu) garanciju održivog ekonomskog i društvenog razvoja Kine. Njihovo ugrožavanje je nedopustivo.

Tajvansko pitanje je u samoj srži kineskog interesa za ponovnim ujedinjenjem zemlje i (uspostavljanjem) teritorijalne celovitosti, od presudne važnosti za milijardu i trista miliona kineskih građana, ali i kinesku naciju u celini. U realizaciji ovog pitanja, sledimo bazično princip „mirnog ujedinjenja i jedna zemlja, dva sistema“. Nikada nećemo dozvoliti da se Tajvan odvoji od Kine, niti ćemo ikada zagovarati ponovno ujedinjenje silom. Ovaj princip nije uperen protiv naših tajvanskih zemljaka, već samo čašice tajvanskih separatista. Poslednjih godina, mirni razvoj odnosa preko Tajvanskog moreuza imao je pozitivan i značajan napredak, a kao ilustracija toga je i potpisivanje Okvirnog sporazuma o ekonomskoj saradnji između dve strane, koji otvara veće mogućnosti za mirni razvoj odnosa. Međutim, ima onih, koji ispoljavajući hladnoratovski mentalitet i geopolitičke interese, nastavljaju da prodaju oružje Tajvanu uprkos snažnom kineskom protivljenju. Ovakva ispoljavanja nesposobnosti da se održi data reč treba da se isprave odmah, budući da nisu u službi miroljubivog razvoja odnosa preko Moreuza i da su suprotni trendovima mira, saradnje i razvoja u azijsko-pacifičkom regionu.

Kina sprovodi defanzivnu odbrambenu politiku. Jačanje njenih vojnih snaga ima za cilj očuvanje suvereniteta i teritorijalne celovitosti, obezbeđivanje

više od 22.000 km duge kopnene i 18.000 km duge pomorske granice, razvoja i mirnog okruženja. Nije u ovome podstaknuta trkom u naoružanju niti željom da dominira ili ekspanzionizmom. Neki bezrazložno brinu da će Kina preusmeriti svoju rastuću ekonomsku moć u vojnu moć. Poredeći se sa nizom zemalja, poput Sjedinjenih Država ili Japanom, kineski vojni troškovi su minimalni, gledano i u ukupnom iznosu, a i posmatrani po glavi stanovnika i ne mogu da predstavljaju pretnju drugim državama. Što se tiče transparentnosti, ne postoji nijedna država čiji su podaci vezano za vojni sektor apsolutno dostupni javnosti, a kineska transparentost u sferi vojske je sve veća tokom proteklih decenija. Njen strateški cilj je, pak, mnogo transparentniji no što je to slučaj kod većine zemalja, naročito velikih sila. Na primer, otvoreno smo istakli da nikada nećemo težiti dominaciji i otvoreno se obavezali da nećemo prvi upotrebiti nuklearno oružje, niti ga upotrebiti protiv države koja ga sama ne poseduje. Ako bi druge zemlje sledile ovaj model, bez sumnje bi to bio veliki doprinos svetskom miru, stabilnosti i razvoju.

7. Kako će Kina koristiti svoju rastuću moć i uticaj?

Cilj kineskog razvoja se može svesti na jednu rečenicu: izgraditi harmonično društvo u zemlji i pomoći da se izgradi harmoničan svet. To znači da je primarna odgovornost Kine prema milijardi i trista miliona njenih građana, ali da je ona odgovorna i prema ljudima širom planete i svetskom miru i razvoju, tako da plodove kineskog razvoja mogu da ubiraju i građani Kine i međunarodna zajednica. Postoji pogrešno razumevanje kada je u pitanju „davanje prioriteta kineskom razvoju“, jer neki smatraju da je to znak zanemarivanja kineskih međunarodnih obaveza. U stvari, od početka reformi i otvaranja, Komunistička partija Kine je kao jedan od svoja tri istorijska zadatka istakla održavanje svetskog mira i unapređenje zajedničkog razvoja. Pre nekoliko godina, Partija je dodatno izašla sa idejom o izgradnji harmoničnog sveta trajnog mira i zajedničkog napretka. Poklanjamo veću pažnju i ulažemo veće napore u rešavanje međunarodnih i regionalnih poslova. Prvo, Kina je uzela aktivno učešće u zajedničkom odgovoru na globalne probleme, poput energije, hrane, klimatskih promena, terorizma, prirodnih katastrofa, zaraznih bolesti i finansijske krize, kao i u rešavanju regionalnih žarišta, poput Korejskog nuklearnog pitanja, Iranskog nuklearnog pitanja, palestinsko-izraelskog konflikta i pitanja Darfura u Sudanu. Drugo, Kina je aktivna u izgradnji međunarodnog sistema i bila je i jeste njegov odgovoran učesnik. Ona je i korisnik, kao i graditelj i učesnik u tom sistemu, koji nije savršen i kome su potrebne reforme i poboljšanja kako bi bio u trendu sa zahtevima vremena i promenama, kako bi bio više fer i više racionalan. Kina je spremna da igra aktivniju ulogu u ovom procesu, uključujući i donošenje i poboljšanje međunarodnih pravila, i nastaviće da preuzima međunarodne odgovornosti, u skladu sa svojim moćima. Treće, Kina aktivno unapređuje razvojne planove, i u tome je fokusirana na vlastiti razvoj. Pošto je, pak, kineski razvoj neodvojivi deo svetskog razvoja, što se Kina više razvije, bolji

će biti i svet. Tokom godina, kineska ekonomija je gradila preko 10% svetskog ekonomskog rasta i preko 12% rasta svetske trgovine, stvarajući pritom milione radnih mesta u brojnim zemljama i regionima. U isto vreme, mi nismo samo važan učesnik, već smo i glavni promoter svetskog razvoja; spremni smo da zajedno sa drugim zemljama forsiramo ispunjenje Milenijumskih razvojnih ciljeva UN u interesu svetskog napretka.

8. U kakvoj je vezi put miroljubivog razvoja sa socijalizmom sa kineskim karakteristikama?

To su dve strane istog novčića – sa jedne strane, put miroljubivog razvoja je nerazdvojni deo socijalizma sa kineskim karakteristikama, jer je, konačno, izbor razvojnog puta jedne zemlje određen prirodom njenog sistema. Pohlepa ugrađena u biće kapitalističkog društva i kapitala odredila je uspon Zapadnih sila, praćen agresijom i ekspanzionizmom, prepun krvi i nasilja. Kina, socijalistička zemlja je, pak, posvećena ostvarenju napretka, socijalne pravde, nacionalnog razvoja i svetskog mira. Kina će dugo ostati u primarnoj fazi socijalizma, tako da nesrazmera između naraslih materijalnih i kulturnih potreba našeg naroda i zaostale ekonomije je još uvek naš najveći problem. Ova činjenica nameće da mi neprekidno moramo da stavljamo razvoj na prvo mesto naših planova u nastojanju Partije da upravlja zemljom i da je obnovi, da stvori stabilno međunarodno okruženje sa trajnim mirom; takođe je odlučna da „u ostvarenju socijalizma, neprekidno povećavamo produktivnost i zagovaramo mir“ (Deng Sjaoping). Sa druge strane, put miroljubivog razvoja je integralni deo socijalizma sa kineskim karakteristikama, koji se manifestuje na mnogo strana – ekonomsku, političku, kulturnu, društvenu, ekološku itd, dok je njegova manifestacija na polje međunarodnih odnosa upravo put miroljubivog razvoja. Držati visoko barjak socijalizma sa kineskim karakteristikama znači da treba da visoko držimo barjak mira, razvoja i saradnje i da na nikada ne odstupamo sa puta miroljubivog razvoja. Ovo je osnovni zaključak naše partije do koga smo došli posle analiziranja svetske situacije i sumiranja iskustava i lekcija iz istorije razvoja i Kine i drugih zemalja. To je važan rezultat do koga smo došli u primeni marksizma na kineske uslove i vreme; u isto vreme to je suštinska garancija da će Kina ostvariti naučni razvoj u složenoj i nestabilnoj međunarodnoj situaciji.

9. Kakav je odnos između puta miroljubivog razvoja i izgradnje harmoničnog sveta?

Ostati dosledan putu miroljubivog razvoja znači obznaniti svetu na koji način će Kina ostvariti razvoj i obnoviti sebe. To predstavlja u osnovi izbor razvojnog puta i strategije koju je naša partija načinila. Unapređujući izgradnju harmoničnog sveta, Kina pokazuje izgradnji kakvog sveta i kakvog međunarodnog poretka je posvećena, a taj izbor je stav o međunarodnom poretku i načinu delovanja u njemu koji Partija zagovara. Posvećenost putu

miroljubivog razvoja je neophodna osnova za izgradnju harmoničnog sveta, dok je takav svet neizbežna potreba da bi postojao miroljubivi razvoj. Kina podržava jedinstvo oba aspekta i zagovara i patriotizam i internacionalizam. Odabirajući put miroljubivog razvoja kineski narod, koji čini petinu svetske populacije, može da ima bolji život, koji će u isto vreme dati ogroman doprinos čovečanstvu i učiniti svet harmoničnijim mestom. Kina je jasno svetu objavila i više puta isticala svoju posvećenost putu miroljubivog razvoja, jer želimo da pokažemo našu iskrenost u sprovođenju mirnog razvoja, kao i da inspirišemo više zemalja da nam se pridruže na putu miroljubivog razvoja. Ako više zemalja učini to isto, hamonični svet trajnog mira i zajedničkog napretka neće biti daleko od ostvarenja, a ako bi svet u kome živimo postao više harmoničan, kineski put miroljubivog razvoja bi takođe postao mnogo lakši i stabilniji. Razumevajući ovo, posvećenost putu miroljubivog razvoja i izgradnji harmoničnog sveta su ciljevi koji su preduslov za ostvarenje i uspešniju realizaciju jedan drugome, te se ne mogu veštački razdvojiti.

10. Da li će kineski put miroljubivog razvoja dovesti do željenog cilja?

Hoće. Svet je mogao da primeti da smo u poslednjih trideset godina napravili presedan u odnosu na rastuće sile koje su pljačkale, primenjivale agresiju i nadmetale se zarad ostvarivanja dominacije, otvarajući put miroljubivog razvoja kroz naporan rad, mudar pristup i saradnju na principima obostrane dobiti. Kineski napredak tokom poslednjih pet godina 11. petogodišnjeg plana (programa) još jednom je pokazao da put miroljubivog razvoja vodi u bolju budućnost. Tokom poslednjih pet godina ukupna kineska snaga je narasla; Kina je uzela učešća u mnogim oblastima međunarodne saradnje; njen međunarodni položaj i uticaj su izvanredno narasli; njeni odnosi sa drugim zemljama su se produbili, a njeni diplomatski poslovi postigli veliki uspeh. U ovih pet godina, pod mudrim rukovodstvom Centralnog komiteta Partije i Državnog saveta, radili smo da bismo ostvarili opšti interes razvoja, imajući na umu naš najvažniji zadatak, koristili smo prilike i nosili se sa različitim izazovima. Bili smo domaćini značajnih događaja, prevladavali krize, unapređivali razvoj i gradili dobar imidž. Ostvarivali smo interese Kine i činili nove prodore na diplomatskoj ravni. Centralni komitet KPK je imao uspešno zasedanje sa temom međunarodnih poslova, na kome je, na osnovu sveobuhvatnog i dubokog razumevanja razvoja i promena u domaćem i međunarodnom okruženju, centralno rukovodstvo naglasilo da su odnosi Kine sa ostatkom sveta doživeli istorijske promene. Prihvaćena su strateška promišljanja o međunarodnoj situaciji, posvećenost putu miroljubivog razvoja i strategije obostrane koristi i dobiti za sve učesnike, i izgradnje harmoničnog sveta trajnog mira i zajedničkog napretka kao buduća platforma, na kojoj će se bazirati diplomatski napori na putu naučnog razvoja.

Tokom proteklih pet godina uzimali smo u obzir i domaću i međunarodnu situaciju, realizovali diplomatski rad na svim poljima i nastojali da stvorimo mirno međunarodno okruženje i povoljne spoljne uslove za kineski modernizacijski poduhvat. Neprekidno smo unapređivali odnose sa vodećim zemljama, sa susedima i zemljama u razvoju i forsirali dalje naše prijateljstvo i saradnju sa drugim zemljama na sveobuhvatan način. Aktivno smo sprovodili multilateralnu diplomatsku aktivnost i samit diplomatiju, partijski i državnu lideri su iznosili naše glavne politike i pozicije u mnogim prilikama, i aktivno smo učestvovali u saradnji povodom rešavanja svetske finansijske krize i napora da se unapredi reforma međunarodnog ekonomskog sistema. Igrali smo jedinstvenu konstruktivnu ulogu u nošenju sa klimatskim promenama i drugim globalnim pitanjima. Objedinili smo strategije „privući“ i „ići u svet“ i energično sprovodili ekonomsku i trgovinsku saradnju sa drugim zemljama, te uspešno delovali na savladavanje krize, očuvanje stabilnosti, unapređenje razvoja i promenu modela ekonomskog razvoja. Dobro smo iskoristili organizovanje Olimpijskih igara u Pekingu, 60-ogodišnjicu osnivanja nove Kine, Expo 2010. u Šangaju, Azijske igre u Guandžou i druge velike događaje kako bismo ojačali našu javnu diplomatiju i neposredne lične kontakte i kulturnu razmenu, te izgradili imidž Kine kao kulturno napredne, demokratske, otvorene, progresivne i odgovorne velike zemlje, stekli još više prijatelja među zemljama sveta i produbili naše prijateljstvo sa njima, aktivno korespondirali sa međunarodnim javnim mnjenjem i pomogli da se produbi građenje meke moći naše države. Čvrsto smo osiguravali suverenitet i bezbednost naše zemlje, odlučno se suprotstavljali separatističkim i podrivačkim aktivnostima i aktivno se angažovali u međunarodnoj saradnji na otklanjanju netradicionalnih bezbednosnih pretnji. Stavljali smo građane na prvo mesto, činili da diplomatija služi ljudima, obezbeđivali legitimna prava i interese kineskih poslovnih krugova i građana u inostranstvu i izveli dosta međunarodnih spasilačkih i aktivnosti održavanja mira. Proširili smo polje naših zajedničkih interesa sa drugim zemljama kroz intenzivnu saradnju i unapredili zajednički razvoj uz obostranu korist i napredak. Takođe smo energično radili da razrešimo nesporazume, razlike, brige i nerazumevanja kroz različite oblike strateških dijaloga i političkih konsultacija.

Kroz praksu je potvrđeno da ćemo – dok god sprovodimo reforme i otvaranje kako bismo ostali na trendu ekonomske globalizacije, izgrađivati prijateljsko partnerstvo sa drugim zemljama kroz miroljubivi razvoj i međunarodnu saradnju, pravilno se odnositi prema različitim problemima i nesporazumima, igrati konstruktivnu ulogu u međunarodnim odnosima, pomerati međunarodni poredak ka pravednijem i racionalnijem pravcu – biti sposobni da idemo putem miroljubivog razvoja koji je u skladu sa duhom vremena, i da će nas ovaj put odvesti u svetliju budućnost.

UDK: 341.211+355.48 (612)
Bibliid 0543-3657, 62 (2011)
God. LXII, br. 1142, str. 30–51
Pregledni članak
Primljen: 12. april 2011.

Slobodan JANKOVIĆ¹

Libijska kriza i njene posledice

*„Zlo se više ne čini kao zlo.
Zlo se čini kao izgovor za dobro i pod maskom dobra.“*

Citat iz: TV teatar: Lična istorija, 15. maj 2011.

SAŽETAK

Protesti u Egiptu i Tunisu su se završili vojnim udarom ili relativno mirnom predajom vlasti nakon decenijama duge predsedničke vladavine. Vlasti su se povukle bez preduzimanja strane vojne intervencije, a kriza je bila izazvana rastom cena prehrambenih proizvoda. Vojna intervencija u Libiji, akcije, diplomatija i stavovi glavnih aktera su na svetlost dana izneli slabosti međunarodnog prava, krizu institucija UN i posebno, spoljne politike EU. Sadašnja kriza u Libiji i akcije nekih zapadnih sila dovode do dalje erozije suvereniteta, dajući na taj način naznake o transformaciji sadašnjeg svetskog poretka. Autor postavlja pitanje i analizira ponašanje posebno EU i ukazuje i razmatra razloge za preduzimanje vojne intervencije.

Cljučne reči: Libija, suverenitet, vojna intervencija, odgovornost za zaštitu, globalizacija, SAD, EU.

Niz protesta u Alžiru, Tunisu, Jemenu, Egiptu i Bahreinu od decembra 2010. uplašio je i uzdrmao korumpirane i autokratske režime u islamskim zemljama od Maroka do Bahreina i Jemena. Protesti zbog poskupelih namirnica i loše ekonomske situacije počeli su u Alžiru i Tunisu u decembru 2010. i naizgled su ličili onima iz marta 2008, koji su zahvatili 30 zemalja širom sveta zbog drastičnog poskupljenja žitarica. Ipak, protesti su nastavili da se šire (nastavljeno je i povećanje cena hrane na svetskom nivou) po zemljama Severne Afrike i Bliskog istoka i samo u njima

¹ Mr Slobodan Janković, istraživač-saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodno ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, Ministarstva nauke Republike Srbije, ev. br. 179029, za period 2011-2014. godine. Stavovi izneti u radu predstavljaju lično viđenje autora.

prerastali u političke, u smislu protesta protiv vladajućih režima pa i u pobune. U Libiji, zemlji sa izuzetnim socijalnim programima nije bilo protesta zbog hrane. Tamo je izbila pobuna za smenu vlasti. Posle prvih žrtava, za razliku od Jemena ili Bahreina, Zapad je reagovao. EU je dva-tri puta odlučila da pokrene humanitarnu (oružanu) intervenciju i na to se niko nije ni osvrnuo.² Tri lidera – Obama, Kameron i Sarkozy, dogovorili su se 22. marta da NATO preuzme komandu nad vojnom intervencijom Francuske i Velike Britanije na Libiju.³ Ubrzana procedura usvajanja Rezolucije SB UN koja omogućava vojnu intervenciju protiv Libije, samo mesec dana posle početka demonstracija i njihovog nasilnog gušenja (15. februara prve demonstracije a 17. marta je usvojena Rezolucija 1973), a bez uobičajene procedure – čekanje izveštaja sa terena – postavlja pitanje daljih promena i značaja Ujedinjenih nacija. U međuvremenu, uhodana medijska mašinerija izveštava o sve masovnijim demonstracijama u Siriji, sledećoj važnoj meti promena u regionu.

Slučaj Libije neizostavni je deo šireg procesa prevrata na Bliskom istoku i u Severnoj Africi. Kompleksnost rada koji bi se bavio procesima koji se pogrešno u medijima već nazivaju „arapsko proleće“ (pogrešno jer su započeli zimi, ali ne samo zbog toga) zahteva veći prostor. Zato smo odlučili da se ograničimo samo na analizu i ocenu stanja u Libiji.

Na slučaju Libije prelamaju se pitanja suvereniteta, jednog od osnovnih postulata međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, legitimnosti oružane intervencije, funkcionalnosti spoljne politike EU i uloge velikih sila u unutrašnjim sukobima.

Ako je u slučaju Egipta i Tunisa moglo da se spekulise da je u pitanju pobuna gladnih i siromašnih, to u Libiji nije slučaj. Je li to borba za slobodu i demokratiju (uz podršku NATO bombi i projektila kad zatreba)? Jesu li to pobune islamista koji žele da uspostave islamsku demokratiju? Kako se bombardovanje Libije, delovanje specijalaca na terenu i naoružavanje pobunjenika uklapa u proklamovane ciljeve? Kakve su posledice po svetski poredak?

Naše polazne hipoteze su: a) razvoj pobune u Libiji podstaknut je i pomognut od strane spoljnih aktera; b) promena režima u Libiji deo je uspostavljanja novog regionalnog poretka; c) intervencija u Libiji predstavlja nastavak dalje promene svetskog poretka i urušavanja principa suverenosti kao jednog od temelja osnivačke povelje UN. Na taj način promovise se novi vid humanitarnih intervencija pod pozivanjem na odgovornost na prevenciju, reakciju i zaštitu.

² European Parliament resolution of 10 March 2011 on the Southern Neighbourhood, and Libya in particular, P7_TA(2010)0246, 10 March 2011, Internet, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2010-0246&language=EN>, pregledano: 10/04/2011.

³ “NATO all set to cross Mediterranean into Africa”, *Indian Punchline*, Internet, <http://blogs.rediff.com/mkbhadrakumar/2011/03/23/nato-all-set-to-cross-mediterranean-into-africa/>, pregledano: 02/04/2011.

Libija, velike sile i regionalni poredak

Savremena Libija, kao i pretežan broj država na Bliskom istoku zaostavština je kolonijalizma i rešenja istočnog pitanja – grabljenja za teritorije Osmanskog carstva od strane evropskih sila. Idući od Kazablanke do Karačija (pri čemu Pakistan spada u Srednji istok, pokatkad i u južnu Aziju, zavisno od podele) samo šest zemalja ima državotvornu tradiciju: Maroko, Egipat, Turska, Jemen, Izrael i Iran.

Nakon formalnog nestanka najvećeg broja i najznačajnijih kolonija i mandatnih teritorija, SAD i minorno SSSR postali su ključni saveznici većine dekolonizovanih zemalja, bivših metropola i ostalih koje nisu imale kolonijalnu prošlost. Posle napada na Sadamov Irak (januara 1991) i pored sporazuma o prijateljstvu Iraka i SSSR-a, nestao je i svaki značajniji uticaj Moskve. Posle toga, sve zemlje u regionu postale su američki klijenti izuzev Iraka (do 2003. godine), Irana, Sirije i Gadafijeve Libije. Irak i Avganistan su pod zapadnom okupacijom predvođenom opet Amerikom. SAD i druge zemlje Zapada, okupljene u NATO, vojno pojačavaju prisutnost od kraja Hladnog rata. Već od američkog nepristajanja na multilateralne pregovore sa zvaničnim Bagdadom o povlačenju iz Kuvajta i istovremenom povlačenju Izraela iz „okupiranih arapskih teritorija”, počinje nametanje sile i značajnog vojnog angažmana SAD i saveznika u regionu.⁴

SAD

SAD su iskoristile urušavanje drugog ključnog nosioca svetskog poretka, odnosno Sovjetskog Saveza, kako bi proširile svoj uticaj i u ovoj regiji što je bilo praćeno: 1) intenziviranjem Mirovnog procesa na Bliskom istoku (Jordan je priznao Izrael i potpisao mirovni sporazum 1994, Jaser Arafat i PLO priznali su postojanje Izraela 1993. godine; brojne zemlje Severne Afrike uspostavile su trgovinske odnose sa Izraelom – i opet ih zamrzle 2000. posle otpočinjanja Druge intifade); 2) stvaranjem NATO programa i inicijativa u regiji – *Mediteranski dijalog* (NATO Mediterranean Dialogue) od 1994. godine i *Istanbulske inicijative za saradnju* (Istanbul Cooperation Initiative) od 2004;⁵ 3) otvaranjem vojnih baza – američke vojne baze i vojne misije nalaze se u Saudijskoj Arabiji, Džibutiju, Kuvajtu, Bahreinu, Kataru, Kuvajtu, Turskoj, Iraku i Avganistanu, a francuska vojna baza otvorena je 2009. u UAE; 4) okupacijom Iraka i Avganistana pri čemu se dodatno kontroliše trgovina naftom i njena cena koja je plod berzanskih špekulacija i predstavlja neku vrstu dodatnog globalnog poreza na privredu koje uvoze ovaj i druge energente; 5) napadom NATO članica i posle NATO-a kao celine na Libiju, glavnog severnoafričkog proizvođača nafte i

⁴ Carol Migdalovitz, "The Middle East Peace Talks", *CRS Issue Brief for Congress*, April 5, 2002, p. 2.

⁵ Slobodan Janković, „Od Mediterana do Avganistana”, *Nacionalni interes*, br. 3, god. V, vol. 6, Beograd 2009, str. 174-75.

nezavisnog a vojno slabog aktera međunarodnih odnosa u regiji; 6) okupacija Avganistana od najveće je važnosti i za kontrolu svetske trgovine opijatima. Sve ovo učvrstilo je američki primat u regiji koja ima središnji položaj između Evrope, Afrike i Azije, a pruža se prema južnom rubu postsovjetskog prostora.

Rusija

Rusija poslednjih 20 godina, gradi na Bliskom istoku politiku prevencije snažnijeg američkog upliva na Kavkaz i nekadašnji meki trbuh SSSR-a. Ona to uspeva prvenstveno zahvaljujući opstanku režima u Damasku i Teheranu. Na potezu od Maroka do Avganistana, Ruska Federacija ima najbolje odnose sa državama koje ne sarađuju sa Severnoatlantskim savezom, dok ekonomsku saradnju razvija i sa državama koje su u različitim institucionalnim aranžmanima sa NATO.

Još od izbora Jevgenija Primakova za ministra spoljnih poslova (1996–1998), Moskva je nastojala da se šire angažuje na Bliskom istoku i u Severnoj Africi. Potezale su se stare veze i utvrđivale nove što je bilo praćeno, posebno u drugom Putinovom mandatu, izuzetnim rastom ruskog izvoza oružja, sirovina, saradnjom u oblasti nuklearne energije i drugog. Poslednja godina Putinovog drugog mandata, 2008. bila je i godina najveće ekspanzije, uključujući oblast nuklearne saradnje i to sa Libijom, Egiptom, Turskom i Marokom, pored ranijeg partnera Irana.⁶ Osim nuklearne saradnje, 2008. je bila i najznačajnija godina za rusko-libijske trgovinske odnose. Vladimir Vladimirovič Putin, predsednik RF, i libijski vođa revolucije Muamer Gadafi potpisali su niz sporazuma 17. aprila u Tripoliju kojima je otpisan libijski dug u visini 4,5 milijardi dolara u zamenu za vredne ugovore koje su dobile ruske firme. Nekoliko godina kasnije (2010) dve strane su potpisale ugovor o prodaji ruskog naoružanja (u javnost je izašla vest samo o malokalibarskom ličnom naoružanju) vrednog 1,3 milijarde dolara.⁷

Poslednja u nizu *nuklearnih saradnji* (Rusije i zemalja Bliskog istoka) jeste neprihvaćena ponuda ćudljivog libijskog vođe (tokom posete Rusiji 30. oktobra – 2. novembra 2008), Moskvi da između ostalog razviju saradnju na planu razvoja nuklearnih kapaciteta Libije.⁸ Tada je Gadafi Rusima nudio izgradnju vojnog pristaništa u Bengaziju, tražeći garanciju od pretnje sa Zapada. Rusija nije bila zainteresovana, možda svesna nemogućnosti da brani pozicije na južnom Sredozemlju.

⁶ Vidi više u: Slobodan Janković, „Osnovni elementi ruske bliskoistočne politike na početku 21. veka”, originalni, *Nacionalni interes*, br. 1-2, god. V, vol. 5, Beograd 2009, str. 297-304.

⁷ Выскazyвания А.Л. Кудрина информационным агентствам в Ливии, *Министерство финансов России* 17.04.2008, Internet, <http://www1.minfin.ru/ru/press/speech/index.php?id4=6010>, pregledano: 17/05/2011.

⁸ Tom Parfitt, „Gadafy offers Russia a naval base in Libya”, November 1, 2008, *The Guardian*, Internet, <http://www.guardian.co.uk/world/2008/nov/01/libya-russia-gadafy-united-states>, pregledano: 19/11/2008.

Ipak, podrška Rusije Zapadu u pogledu Libije glasanjem za Rezoluciju SB UN 1973 i kontroverznoj likvidaciji Osame Bin Ladena na teritoriji Pakistana umanjuje uticaj Rusije u regionu, koji je jačan od sredine 1990-ih.⁹ Istina je da su ruske snage u martu i aprilu 2011. izvele velike udare na islamske secesioniste u Ingušetiji uz upotrebu vazdušnih i kopnenih snaga i uhapsile dvojicu terorista osumnjičenih za bombaški napad na moskovskom aerodromu Domodedovo (januara 2011).¹⁰ Možda je nedostatak kritike ovakvih akcija Rusije bio cena za rusku poziciju prema politici Zapada u Libiji i akciji SAD u Pakistanu? Ali, suštinsko podržavanje Zapada u obračunu sa Libijom i Gadafigijem lično narušava obnavljan ugled Rusije koji se samo drugačijim reagovanjem u slučaju Sirije i Irana mogu delimično sačuvati.

EU

EU s jedne, i Bliski istok i Severna Afrika s druge, imaju sličan broj stanovnika (2007. godine MENA – Severna Afrika i Bliski istok, sa Turskom imao je 432 miliona stanovnika a EU 495 miliona). Blagom rastu stanovništva u EU sa 80 odsto doprinosi mehanički priliv imigranata, dok je viši, mada opadajući rast na jugu i istoku Mediterana, doprinos lokalne stope fertiliteta.¹¹

Zapadnoevropske zemlje pored niske stope nataliteta imaju sporiji privredni rast i često stagnaciju od početka 21. veka, pa i njihov udeo u svetskoj trgovini opada. Primer je udeo EU u trgovini Afrike. Navedene zemlje su 1990. učestvovala sa 51 odsto u afričkoj trgovini a 2008. su spale na 28 odsto. Azijski udeo je, ponajviše zahvaljujući Kini i Indiji, porastao na 29 odsto. Šta više ruski izvoz u Afriku u periodu 2000-2008. rastao je u proseku godišnje 25 odsto, a kineski čak 39 odsto.¹²

Najčešća destinacija migranata sa Bliskog istoka i iz Severne Afrike jeste Evropska unija. Ona je jedan od partnera u zamrlom bliskoistočnom mirovnom procesu. Takođe, u okviru politike susedstva, EU je transformisala inicijativu francuskog predsednika Nikolasa Sarkozyja

⁹ Lavrov opravdao *ubistvo* Bin Ladena, tvrdeći da je u okvirima međunarodnog prava jer se radi o samoodbrani. „Lavrov: Amerikanci su s pravom ubili Bin Ladena”, 11. 05. 2011, Internet, http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/136569/Lavrov-Amerikanci-su-spravom-ubili-Bin-Ladena#komentar_greska, pregledano: 15/05/2011.

¹⁰ Vidi vesti na sajtu RIA novosti. Rusija je prema ovim izveštajima likvidirala više od 150 terorista od početka 2011. godine: Internet, http://rian.ru/defense_safety/20110510/372586125.html, i <http://rian.ru/incidents/20110429/369409638.html>, pregledano: 12/05/2011.

¹¹ EUROSTAT, Total population January 1 2011, 2.1.2-r1627-2011-03-11 (PROD), Internet, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00001>, pregledano: 13/05/2011.

¹² Maxi Schoeman, “Of BRICs and Mortar: The Growing Relations between Africa and the Global South”, *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011, p. 38, 39; Gerrit Olivier, “From Colonialism to partnership in Africa-Europe Relations?”, *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011, p. 57.

(Nicolas Sarkozy) *Mediteranske Unije* u više nego skromnu *Uniju za Mediteran*(UzM).¹³

Unija za Mediteran

Ova inicijativa predstavlja nastavak procesa iz Barselone – Evro-mediteranskog partnerstva (od 1995. godine). UzM na svoje sastanke i konferencije uvek poziva i predstavnika Arapske lige. Ključne namere ove inicijative koja okuplja članice EU i sve zemlje Sredozemlja koje nisu u EU (27+16), od Monaka do Jordana odnose se na zajednički rad u: 1) oblasti ekologije, 2) izgradnji saobraćajne infrastrukture, 3) zaštiti od prirodnih i drugih katastrofa, 4) planiranje razvoja solarne energije i 5) podsticaju malim preduzećima.¹⁴ Učinak ove inicijative posle dve i po godine gotovo je nemerljiv, blago rečeno neznan. Prvobitnu verziju pukovnik Gadafi je odbacio rečima „Nismo ni gladni ni žedni da bi nam bacali kosku“ a slično su reagovale vlasti Turske i Alžira.¹⁵ Nereagovanje EU i UzM na izraelsku akciju u Pojasu Gaze 2008. i 2009. kao da je sahranilo ovu inicijativu, koja opstaje na sajtovima Evropske unije i u kancelarijama sekretarijata u Barseloni. Zato Ričard Jangs i Ana Ešagi (Richard Youngs and Ana Echagüe) tvrde da je Brisel u odnosima sa Severnom Afrikom i Bliskim

¹³ Mapa je preuzeta sa internet adrese: http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:EU27-2008-Union_for_the_Mediterranean.svg, 02/06/2011.

¹⁴ *Euro-Mediterranean Partnership (EUROMED)*, Internet, http://eeas.europa.eu/euromed/index_en.htm, pregledano: 13/05/2011.

¹⁵ Thomas Siemes, “Mare nostrum? L’Union Européenne et L’Union pour la Méditerranée”, *Documents, Revue du dialogue franco-allemand*, 2/09, p. 26.

istokom zanemario demokratiju, ekonomske integracije i energetske saradnju. Jedina razlika jeste saradnja u oblasti nadzora i kontrole migranata sa severnoafričkim državama – dakle bezbednosna saradnja.¹⁶ Zbog kontrole migranata EU je ostala nema na kršenja ljudskih prava i manjak pravičnosti na tuniskim izborima 2009, kada je Zinedin Ben Ali peti put zaredom stao na čelo Tunisa.¹⁷ Upravo u oblasti migracija Libija je bila pouzdan partner Italije.

Libija kao jedna od deset zemalja sa najvećim potvrđenim rezervama nafte i najčistijom naftom bitan je snabdevač pre svega Italije, Francuske a zatim i drugih članica EU. Kontrola libijske nafte koja donosi godišnji profit od barem 70 milijardi dolara bitna je i za kontrolu dotoka energenata pa posredno i za kontrolu privrede industrijskih i tehnoloških sila koje kupuju ovu naftu. Italija je bila pojedinačno najveći uvoznik libijske nafte (376 000 barela dnevno), a značajni uvoznici su bili i Francuska, Španija i Austrija.¹⁸ Kina je takođe uvoznik, ali libijskom naftom je u 2010. podmirivala ukupno tri odsto svojih potreba za *crnim zlatom*.

Učešćem u NATO bombardovanju Libije, Rim pokušava da sačuva barem deo ekonomskog kolača u eventualno post-Gadafijevoj Libiji. Naime, Italija koja je prema američkim diplomatskim depešama, neposlušan saveznik kada je u pitanju Rusija, najveći je gubitnik u aktuelnim događanjima u Libiji. Silvio Berlusconi je svojevremeno uspeo da sklopi velike poslove u oblasti izgradnje infrastrukture i nastavka prisustva energetskog državnog džina ENI-ja. Tada je (avgusta 2008) potpisan i *Ugovor o prijateljstvu* između dve zemlje čiji četvrti član navodno garantuje da Italija neće dopustiti napade na Libiju sa njene teritorije (tada je Gadafi sumnjao na mogućnost napada NATO-a i Amerike).¹⁹ Ministar spoljnih poslova Franko Fratini (Franco Frattini) nije direktno negirao ovu odredbu, koju je javno izneo Muamer Gadafi. On je rekao da taj sporazum nikako ne može negirati ranije međunarodne ugovore koje je Italija potpisala. Italijanska Unikredit banka (UniCredit) prva je zapadna banka kojoj je dozvoljeno da otvori ispostavu u Libiji.²⁰ Osim u oblasti građevine, bankarstva i energenata, italijanske kompanije su dobile poslove u oblasti telekomunikacija, putnog i železničkog saobraćaja i turizma. Italija je glavni

¹⁶ Richard Youngs and Ana Echagüe, "Europe, the Mediterranean, the Middle East and the Need for Triangulation", *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011, p. 27, 31.

¹⁷ "Tunisia is a strategic opportunity for the EU", *The European Council on Foreign Relations (ECFR)*, Internet, http://www.ecfr.eu/blog/entry/tunisia_is_a_strategic_opportunity_for_the_eu, pregledano: 10/05/2011.

¹⁸ Vidi: http://www.economist.com/blogs/dailychart/2011/02/libyan_oil, pregledano: 25/03/2011.

¹⁹ "Gheddafi: L'Italia non concederà le basi Usa e Nato contro la Libia", *La Repubblica* 2 settembre 2008, Internet, <http://www.repubblica.it/2008/05/sezioni/esteri/libia-italia/basi-gheddafi/basi-gheddafi.html>, pregledano: 22/04/2011.

²⁰ "Country Report: Libya", Internet, <http://www.gfmag.com/archives/133-january-2011/10948-country-report-libya.html#axzz1NRX3TsMe>, pregledano: 26/05/2011.

trgovinski partner Libije pošto apsorbuje 20 odsto libijskog izvoza i pokriva 17,5 odsto libijskog uvoza.²¹

Evropska unija ima najkonfuzniju politiku spram akcije u Libiji. To je vidljivo iz izjava njenih najviših zvaničnika. Visoka predstavnica spoljnih poslova Evropske unije, Ketrin Ešton (*Catherine Margaret Ashton*), rekla je da EU podržava dijalog (nakon početka bombardovanja Libije) a predsednik EU, Herman Van Rompuy (*Herman Achille Van Rompuy*), da je cilj akcije u Libiji promena režima i da Francuska i Velika Britanija nisu mogli da pokrenu akciju bez podrške Saveta ministara EU. U svetlu negovanja dijaloga Ketrin Ešton je 22. maja inaugurisala kancelariju EU u Bengaziju (uporištu pobunjenika). Odgovarajući na pitanje poslanika Evropskog parlamenta o ovim kontradikcijama, predsednik EK, Manuel Barozo (*José Manuel Durão Barroso*), rekao je da bez podrške EU ne bi moglo doći do Rezolucije SB UN 1973 koja afirmiše „istorijski princip” odgovornosti zaštite – *responsibility to protect*.²² Evropski parlament je 10. marta 2011. tražio uspostavljanje zone neletenja nad Libijom i pozivao na kraj „brutalnog diktatorskog režima pukovnika Gadafija”.²³ Pre toga EU je razmatrala vojnu intervenciju krajem februara.²⁴ Konačno, Savet Evropske unije je 1. aprila doneo odluku da će doneti odluku (*sic!*), planove i druge neophodne mere kako bi pokrenuo vojnu intervenciju u Libiji pod nazivom *EUFOR Libya*. Sve ove odluke o odlukama će biti sprovedene u slučaju da to od EU zatraži Kancelarija UN za koordinaciju humanitarnih poslova (*United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA)*, paragraf 5). Ipak, određen je komandant operacije, italijanski kontraadmiral, kao i mesto operativnog štaba – Rim. Za finansiranje vojne misije, pri čemu Danska ne učestvuje u pokrivanju troškova, određeno je 7 miliona i 900 hiljada evra, a predviđeno je trajanje od četiri meseca kako bi se postigli ciljevi.²⁵ Pošto spomenuta Kancelarija UN nije uputila poziv i nije došlo do vojne misije EU, na sastanku ministara odbrane Saveta EU 3. maja ponovljena je spremnost EU da donese odluku o pokretanju misije *EUFOR Libija*, ako ih pomenuto telo UN pozove.²⁶ Ako imamo na umu da je vojna operacija Francuske, Velike Britanije i SAD *Odisejeva zora* već trajala od 19. marta, i da je NATO preuzeo komandu i pokrenuo misiju *Ujedinjeni zaštitinik* još 22. marta, sve

²¹ Vidi: *Libia: Rapporti paese congiunti Ambasciate/Uffici Ice estero 1^a sem. 2010*, Internet, <http://www.ice.gov.it/paesi/pdf/libia.pdf>, pregledano: 14/05/2011, str. 6-9.

²² Van Rompuy leads EU's go-ahead to military intervention in Libya – Nigel Farage, Internet, <http://www.youtube.com/watch?v=z2JZwFhwsqQ>, pregledano: 25/04/2011.

²³ *European Parliament resolution of 10 March 2011 on the Southern Neighbourhood, and Libya in particular*, op. cit.

²⁴ “UK urges pressure on Gaddafi, EU weighs intervention”, Internet, <http://www.reuters.com/article/2011/02/24/us-libya-britain-idUSTRE71N6M920110224>, pregledano: 13/03/2011.

²⁵ *Council Decision 2011/210/CFSP*, Official Journal of the European Union, L 89/18 5.4.2011.

²⁶ “Meeting of EU Chiefs of Defence”, Internet, <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=261=en>, pregledano: 20/05/2011.

napred navedeno deluje kao prvoaprilska šala, pri čemu sâm datum donošenja odluke o odluci daje dodatan komičan prizvuk.

Ipak, i pored zahteva pojedinih evropskih političara EU nije obavila svoju prvu humanitarnu (oružanu) intervenciju kako bi izvukla svoje civile zaposlene u Libijskoj džamahiriji. Međutim, to su učinile države članice pošto su stotine pripadnika elitnih jedinica Francuske i Velike Britanije bili u Libiji već u februaru 2011. a može se postaviti i razumno pitanje da li su ikada napustili libijsko tle? Jer, ko uostalom obučava libijske pobunjenike? Još krajem marta u stranoj štampi mogli su se pročitati izveštaji o delovanju britanskih SAS-ovaca u Libiji.²⁷ Danas je pitanje da li iza kamera koje prikazuju neuredne pobunjenike naoružane težim i lakšim naoružanjem koji se suprotstavljaju obučenijim i bolje naoružanim najamnicima i libijskoj regularnoj vojsci, stoje specijalci pojedinih zapadnih zemalja čiji snimci ne dopiru u javnost. Dovoljno je setiti se neobjektivnog izveštavanja zapadnih medija za vreme Drugog zalivskog rata i posebno akcije navodnog spasavanja vojnika Džesike Linč (Jessica Lynch) u Iraku, pa dovesti u pitanje i aktuelno izveštavanje.²⁸ Uostalom, nisu li zapadni mediji na samom početku demonstracija požurili da jave kako je Gadafi pobegao iz zemlje?

Početak iz besporetka

Osnivačka povelja UN je na insistiranje Staljina i De Gola učvrstila evropske principe međunarodnih odnosa koji su nametnuti ili prihvaćeni na svetskom nivou. Velike sile su i za vreme nove gvozdene zavese (ona je u istočnoj Evropi postojala i pre Drugog svetskog rata što navodi i Karl Haushofer 1931. godine) narušavale ovaj princip.²⁹ Bombardovanje SRJ bez odobrenja Saveta bezbednosti UN i ista praksa u slučaju početka okupacije Iraka (koja je tek *post festum* legalizovana) rušile su princip suvereniteta. Najnoviji slučaj Libije, ugrožava pomenuti princip još i više od agresije iz 1999. godine. Zašto?

Prvo je predsednik SAD prekršio povelju UN oružanom pretnjom Libiji, što je opšte mesto od osnivanja UN. Međutim, sada SB UN donosi Rezoluciju ne poštujući uobičajenu praksu čekanja izveštaja sa terena i autorizuje neokolonijalnu oružanu intervenciju. Ustavni sud UN ne postoji pa ne može ni da ispita legalnost Rezolucije 1973.

Ranije rasprave o preempciji i prevenciji prestaju da bi ustupile mesto ogoljenoj agresiji kroz princip odgovornosti zaštite. Još 2008. gruzijski predsednik Saakašvili je gurnut u vojnu akciju da bi izazvao reakciju Ruske Federacije i potencijalno uzdrmao međunarodno pravo. Posledično

²⁷ "SAS 'Smash' squads on the ground in Libya to mark targets for coalition jets", Internet, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1368247/Libya-SAS-smash-squads-ground-mark-targets-coalition-jets.html>, pregledano: 24/04/2011.

²⁸ "Jessica Lynch Criticizes U.S. Accounts of Her Ordeal", Internet, <http://www.nytimes.com/2003/11/07/national/07LYNC.html>, pregledano: 18/05/2011.

²⁹ Karl Haushofer, *Geopolitica delle Pan-Idee*, Nuove Idee, Roma 2006, p. 48.

priznavanje Abhazije i Južne Osetije kao nezavisnih država to je i učinilo. Danas zapadne zemlje odlučuju kome će i koliko pripasti od prirodnih bogatstava Libije ili Iraka, ko će predstavljati pobunjene Libijce a ko legitimnu vlast u Avganistanu. Suverene države se ruše i kroz ekonomsku politiku koju promovišu Svetska banka i MMF još od 1970-ih godina. O tome je Mišel Čosudovski (Michel Chossudovsky) još 2003. napisao knjigu „Globalizacija siromaštva i Novi svetski poredak.” On navodi desetine primera zemalja u razvoju kojima je nametan program reformi MMF-a ili Vašingtona čiji su rezultat uvek bili povećanje siromaštva, cena namirnica i drugih proizvoda, jeftino preuzimanje domaćih preduzeća od strane međunarodnih korporacija – ukratko rečeno gubitak ekonomskog suvereniteta.³⁰

U kakvoj se atmosferi odigravaju promene (vlasti) na širem Bliskom istoku i posebno u Libiji:

a) Ubijanje Osame bin Ladena, bez suđenja (za razliku od Sadama Huseina) i posledično bez istraživanja njegove krivice, uz grubo kršenje suvereniteta Pakistana; b) glasanje na CNN-u da li treba ili ne ubiti Gadafija; c) NATO ubijanje libijskih civila, dece i unučadi pukovnika Gadafija a u ime zaštite civila; d) donošenje rezolucije u kojoj zemlje koje ne priznaju i ne pristupaju Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda (SAD, Rusija i Kina) traže odgovornost za civilne žrtve u Libiji i referišu o tome tužiocu Međunarodnog krivičnog suda; e) Amerika i njeni saveznici u borbi protiv međunarodnog terorizma u Libiji se udružuju sa islamskim mudžahedinima protiv kojih su se borili u Iraku i Avganistanu.

Kakva je bila situacija u Libiji pre izbijanja pobune? Zašto je došlo do pobune i ko su pobunjenici?

Ima autora koji tvrde da je Libija duboko podeljeno plemensko društvo i da Gadafi nema dovoljnu unutrašnju legitimaciju zbog porekla iz manjeg plemena. Takođe i tvrdnje o „velikim socio-ekonomskim izazovima” u Libiji ostaju bez ikakvih detalja i referenci.³¹ Ipak, postavlja se pitanje verifikacije ovakvih tvrdnji.

Velika Socijalistička Narodna Arapska Džamahirija ima površinu od 1,757,000 kvadratnih kilometara, koju mahom čine pustinja i polupustinjske oblasti i 6,419,925 stanovnika od čega preko milion i dvesta hiljada stranih radnika. Muslimani suniti čine 97 odsto stanovništva. Potvrđene naftne rezerve su 43 milijarde barela a prirodnog gasa 1.48 biliona kubnih metara.

Libijski vođa revolucije od dolaska na vlast razgrađuje državne organe zbog čega EU ne može da primeni brojne mehanizme saradnje jer sa druge strane ne postoje odgovarajuće institucije. U zemlji je sproveden program decentralizacije i prenošenja vlasti i administrativnih nadležnosti na lokalni nivo. Libija je podeljena na 31 šabijat (*Shabiat*) – opštinu, koje imaju

³⁰ Mišel Čosudovski, „Globalizacija siromaštva i Novi svetski poredak”, Artist, Beograd, 2010, str. 403.

³¹ Alison Pargeter, „The Libyan-Swiss Crisis: A Lesson in Libyan Foreign Policy”, *The International Spectator*, Vol. 45, No. 3, September 2010, pp. 106-108.

nadležnost nad industrijom, obrazovanjem i lokalnom administracijom. Šabijat je dalje podeljen na manje narodne skupštine. Mnoge institucije centralne vlasti su ukinute, pa su pukovnik Gadafi, vojska, policija, socijalno osiguranje i Opšta narodna skupština gotovo jedini garanti jedinstva zemlje.³² Ipak, za razliku od Egipta i drugih severnoafričkih zemalja, Libija ima daleko veći dohodak po glavi stanovnika (12,062\$, MMF oktobar 2010), sistem zdravstvene i socijalne zaštite na višem nivou od mnogih visoko razvijenih zemalja: subvencionisane cene hrane; besplatno zdravstvo i obrazovanje; besplatne kuće i stanovi; saobraćaj, vodovod i kanalizacija po niskim cenama dostupni su svim građanima pa i onima u pustinjskim oazama; penzije su veće od proseka plate za poslednje tri godine rada...³³ Zato je i prosečni životni vek Libijaca sa 46 godina za vreme kralja Idrisa 1960-ih porastao na 72,4 godine 2001. i 74 godine 2009.³⁴

Veliki nedostatak Libije jeste što ona predstavlja možda najveći zatvor na otvorenom jer je stanovništvu veoma teško da dobije dozvolu za izlazak iz zemlje. U pogledu tvrdnje da plemenske podele dodatno utiču na aktuelnu pobunu jednog broja Libijaca, treba istaći da su i Alžir i Maroko plemenska društva, to su pogotovu sve države Arabijskog poluostrva. Dakle, utiču ali nisu dominantne.

Mnogi kažu da su protesti rezultat visoke nezaposlenosti među mladima – u Egiptu 25 odsto, Tunisu do 30 odsto, za Libiju nema pouzdanih statistika, procene idu i do 30 odsto, Libanu 21 odsto. Prema zvaničnim podacima siromaštvo je u Alžiru veće nego u Egiptu 23 odsto prema 20 odsto, dok je u Jemenu zastrašujućih 45 odsto.³⁵ Međutim, stopa nezaposlenosti mladih u Velikoj Britaniji je 20 odsto, u Italiji 29 odsto a u Španiji 42 odsto.³⁶ O Srbiji u kojoj je u oktobru 2010. opšta uposlenost bila 37,7 odsto sa još oko 19,8 odsto uposlenih u sivom sektoru bolje je i ne govoriti. Do sporadičnih nemira u Libiji je dolazilo i ranije. Među njima je i pobuna na istoku zemlje koja je ugušena 1993. godine. Tada se zapadne zemlje nisu uzbuđivale zbog civilnih žrtava i nisu posegle za vojnim angažmanom zarad zaštite civila. Očigledno, raspoloženje za intervenciju promenjeno je 2011. godine.

Slučaj Libija, nafta, intervencija i drugo

Penzionisani general Vesli Klark, u Srbiji poznat po zlu, održao je 3. oktobra 2007. predavanje u San Francisku povodom objavljivanja svoje

³² Paola Russo, "Welfare in the Mediterranean Countries: Great Arab Popular Socialist Lybian Jamahyria", *Centre for Administrative Innovation in the Euro-Mediterranean Region*, pp. 3-6.

³³ Paola Russo, "Welfare in the Mediterranean Countries: Great Arab Popular Socialist Lybian Jamahyria", op. cit., pp. 9-11.

³⁴ Isto, p. 12; i *Libya Country Report*, Internet, <http://www.bertelsmann-transformation-index.de/134.0.html?L=1>, pregledano: 21/05/2011.

³⁵ "North Africa: Arab Regimes Fear Bread Intifadah", *All Africa com*, 18 January 2011, Internet, <http://allafrica.com/stories/201101180480.html>, pregledano: 17/02/2011.

³⁶ "Young and jobless", *The Economist*, Dec 16th 2010, Internet, http://www.economist.com/blogs/dailychart/2010/12/youth_unemployment, pregledano: 18/02/2011.

knjige. Tada je izjavio da je posle 11. septembra 2001. došlo do političkog puča u SAD. On je rekao da mu je jedan oficir iz združenog Generalštaba u Pentagonu, prilikom posete 21. septembra 2001. rekao da će SAD napasti Irak. Šest nedelja posle napada na Avganistan, rekao mu je da će u narednih pet godina, SAD napasti i promeniti vlast u sedam zemalja – Iraku, Siriji, Libiji, Libanu, Sudanu, Somaliji i Iranu.³⁷ Klark je tada (2007. godine) rekao da problem u Iraku i Avganistanu nije broj vojnika već „Zašto smo tamo, sa kojom svrhom?!... To je pravo pitanje”. Naravno, neki planovi se ne ostvare u zamišljenom roku, a neki uopšte, ali je indikativno da je u Libanu 2005. došlo do povlačenja Sirije, da je Irak okupiran 2003, Sudan podeljen 2011, u vodama Somalije je od avgusta 2009. više NATO misija, Libija se bombarduje i samo su Sirija i Iran ostali sa režimima koji nisu u klijentelističkom odnosu prema Vašingtonu.

Libija je najbogatija zemlja naftom na severu Afrike i izvozi crnu tečnost i gas u Italiju i druge evropske zemlje ali i u Srbiju. Važnost Libije na lokalnom nivou, ogledala se i u bilateralnom sporazumu o readmisiji sa Italijom na kom osnovu je ova članica EU vraćala nedokumentovane imigrante koji bi preko Libije došli do njenih obala. Libija je izuzetna na severu Afrike i prema tome što vodi samostalnu unutrašnju i spoljnu politiku što ju je do sada svrstavalo u malobrojni red zaista suverenih država u poslednjih dvadesetak godina. Naftno bogatstvo Gadafi je koristio da natera strane kompanije da najveći deo prihoda ostave Libiji (EPSA-4 ugovori – obično preko 90 odsto) ukoliko žele da nastave ili započnu posao pronalaženja i eksploatacije. Posle ukidanja sankcija 2003. Libija je počela da se otvara za strana ulaganja, prevashodno u energetski sektor, usledile su investicije i u građevinarstvo i turizam, a od 2010. najavljeno je i ponovno otvaranje dva velika rudnika gvožđa.³⁸ Libijska naftna kompanija je najbolja nalazišta zadržavala za sebe, a strane firme su imale velike troškove i zbog malog broja novonadenih nalazišta nafte (27) u odnosu na broj bušotina (blizu 600). Firme koje su već imale ugovore o eksploataciji od 2007. forsirane su da ponovo pregovaraju i potpišu daleko manje povoljne EPSA-4 ugovore. Prema navodima Rojtersa (Reuters) u jednoj od depeša pristiglih operacijom Vikiliks, tvrdi se da su Gadafi i sinovi iznuđivali od zapadnih naftnih kompanija da plate 1,5 milijardi dolara koliko je Libija platila u fond za žrtve libijskih terorista iz 1980-ih. Italijanska ENI jeste bila primorana da uplati milijardu dolara 2007. ali da bi dobila ugovor do 2042. godine.³⁹ S druge strane, Libija je investirala u brojne zapadne firme nakon skidanja američkih sankcija: Repsol (Šp), Edf,

³⁷ “Wes Clark - America’s Foreign Policy ‘Coup’”, 05.11.2007, snimak na Youtube, <http://www.youtube.com/watch?v=TY2DKzastu8>, pregledano: 16/05/2011.

³⁸ Libya to resume iron ore production in 2010, 08 January 2010, Internet, <http://www.commodityonline.com/news/Libya-to-resume-iron-ore-production-in-2010-24527-3-1.html>, pregledano: 17/05/2011.

³⁹ Sara Ledwith, Cables show Libya pressed oil firms to reimburse terror costs, *Reuters*, Feb 23, 2011, Internet <http://www.reuters.com/article/2011/02/23/us-gaddafi-oilcompanies-wikileaks-idUSTRE71M5Y420110223>, pregledano: 27/02/ 2011.

Exxon, Siemens, British Petroleum, GlaxoSmithKline, Royal Dutch Shell, Bank Standard Chartered, Vodafone, Pearson, Alcatel Lucent, Chevron, Pfizer, Xerox, Halliburton i Honeywell (koja radi u vojnoj aerosvemirskoj industriji), EADS (evropska vojna industrija), Unicredit (7,8 odsto banke), Nestlé.⁴⁰ Libija je sa 100 miliona evra, krajem januara 2011, kupila udeo u Finmekanici (Finmeccanica), vodećem italijanskom proizvođaču oružja i najavila dalju kupovine deonice ove kompanije.⁴¹ Zamrzavanje libijske imovine kojom zemlje u kojima je Libija investirala (samo u SAD 33 milijarde dolara) izgleda slobodno raspolažu, poprma konture velike pljačke. Mahmud Džebrić (Mahmoud Gebril Elwarfally), tzv. privremeni premijer Prelaznog nacionalnog saveta Libijske Republike (vlada pobunjenika), prošao je *inicijaciju* (prihvaćen kao podoban) kod državne sekretarke SAD Hilari Klinton, ali je i od Evropskog parlamenta u Strazburu ocenjen kao podoban da vodi libijske islamističke i ostale borbe za demokratiju,⁴² u članku u Njujork tajmsu 12. maja 2011. pohvalio je više puta SAD i 'međunarodnu zajednicu' (što je uobičajen termin za Zapad) za dosadašnju pomoć ali i zamolio za nastavak tempa NATO delovanja (nastavljanje bombardovanja njegove zemlje) ali i da još više pomogne u zaštiti civila, da se SAD pridruže Francuskoj, Italiji, Kataru i Gambiji u priznavanju njegove vlade (francusko i italijansko priznavanje vlade pobunjenika je skandal za sebe). Konačno, on traži da se pobunjenicima koje predvodi da novac koji je Gadafi (Libijski suvereni fond, državna i privatna preduzeća) uložio u inostranstvu makar u vidu zajma, povereničkih fondova ili drugim mehanizmima. Dakle, gospodin Džebrić koji je od strane EU i SAD, a ne od libijskog naroda, priznat za predstavnika pobunjenih civila (Šta je sa onima koji se ne bune i koji podržavaju režim Gadafija? Koliko je njih i da li su oni većina? – nezgodna su i nepoželjna pitanja na Zapadu) traži libijski novac, makar mu bio i pozajmljen a onda će valjda, nova slobodna Libija, platiti kamatu zapadnim zemljama što su joj pozajmile sopstveni novac?!⁴³

Kada su (ne)spontane pobune počele da se šire u regionu, Gadafi je kritikovao Ben Alija i Mubaraka za popustljivost. Uskoro mu je pružena prilika da se pokaže. Još u januaru je počeo sa ubrzavanjem izgradnje kuća

⁴⁰ "Kadhafi impose sa loi grâce au fric", *Courrier International*, 08.03.2011, *Internet*, <http://www.courrierinternational.com/article/2011/03/08/kadhafi-impose-sa-loi-grace-au-fric>, pregledano: 18/05/2011.

⁴¹ *Internet*, <http://www.ipopolari.it/news-internazionali/65-politica-internazionale/812-mentre-il-medio-oriente-brucia-gheddafi-compra-100-milioni-di-azioni-finmeccanica-diventa-un-po-padrone-di-armi-navi-e-aerei-non-si-sa-mai>, pregledano: 18/05/2011.

⁴² "Verhofstadt congratulates Mahmoud Gebril on being nominated as Prime Minister of the Libyan Interim Government", 24 Mar 2011, *Internet*, <http://pr.euractiv.com/press-release/verhofstadt-congratulates-mahmoud-gebril-being-nominated-prime-minister-libyan-interim>, pregledano: 03/04/2011.

⁴³ Mahmoud Gebril Elwarfally, "What the Libyan Resistance Needs", *The New York Times* May 12, 2011, *Internet*, <http://www.nytimes.com/2011/05/13/opinion/13elwarfally.html>, pregledano: 19/05/2011.

za stanovništvo koje ih nema (u Gadafijevoj Libiji stanovništvo dobija besplatno kuće od države) i oslobodio je 110 islamista (pripadnika LIFG-a – Libyan Islamic Fighting Group, LIFG), koji će se uskoro oružjem pridružiti pobuni.⁴⁴ Pošto je vojnim pučem Hosni Mubarak svrgnut 11. februara u Egiptu, nemiri su počeli u Libiji 15. februara.

Kršenju ljudskih prava prethodio je Izveštaj radne grupe za *Universal Periodic Review* od 4. januara 2011, koji izveštava o stanju ljudskih prava u Libiji za Savet za ljudska prava Generalne skupštine UN. Ovaj izveštaj je bio povoljan po Libiju i od 46 zemalja čak 36 se izjasnilo povoljno, a samo nekoliko je imalo nedvosmisleno negativan stav (Izrael, Švajcarska, Australija, Češka i Velika Britanija).⁴⁵

Zašto je onda došlo do pobune, ako ljudska prava i nisu bila tako ugrožena, ako je životni standard bio verovatno najbolji u Africi? Konačno, ko su pobunjenici?

Svetske agencije su obavestile javnost da su 15. februara izbili prvi protesti u Libiji. Tada i sledećeg dana je prema izveštajima lokalnih veb sajtova ubijeno sedam ljudi od nekoliko stotina koji su protestovali u Bengaziju zbog hapšenja lokalnog advokata (Fethi Tarbel). U demonstracijama je učestvovalo nekoliko stotina ljudi i oni su, prema izveštaju za Američki kongres od 18. februara 2011, zapalili nekoliko policijskih stanica i drugih vladinih zgrada.⁴⁶ Pošto su na njihovoj sahrani 17. februara ožalošćeni napali vojnu kasarnu u Bengaziju i gađali je molotovljevim koktelima, vojska je otvorila vatru i ubila njih dvanaest.⁴⁷ Ovaj dan, označen kao *dan besa* bio je petogodišnjica pobune islamista u Bengaziju, koji su 2006. proteste protiv danskih stripova o muslimanskom proroku Muhamedu preokrenuli u protest protiv vlasti.⁴⁸ Ne samo to, vojni komandant pobunjenika al Hasidi (Abdel-Hakim al-Hasidi) borio se protiv Amerikanaca u Avganistanu pa je 2002. godine uhapšen u Pešavaru, predan Amerikancima koji su ga kasnije predali libijskim vlastima. U Libiji je pušten iz zatvora 2008. godine.⁴⁹ Istočna Libija u kojoj je krenula pobuna jeste i proporcionalno najveće izvoriste islamista koji su se borili protiv

⁴⁴ Christopher M. Blanchard and James Zanotti, "Libya: Background and U.S. Relations," *Congressional Research Service (CRS)*, February 18, 2011, p. 2.

⁴⁵ *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Libyan Arab Jamahiriya*, Universal Periodic Review, Human Rights Council Sixteenth session, 4 January 2011, A/HRC/16/15, pp. 6–13.

⁴⁶ Christopher M. Blanchard and James Zanotti, "Libya: Background and U.S. Relations", op. cit., p. 2.

⁴⁷ "12 killed as Libyan troops fire on mourners", February 19, 2011, Internet, <http://www.globalnews.ca/world/killed+Libyan+troops+fire+mourners/4316268/story.html>, pregledano: 17/05/2011.

⁴⁸ Christopher M. Blanchard and James Zanotti, "Libya: Background and U.S. Relations," op. cit., p. 1, footnote 3.

⁴⁹ "Libyan rebel commander admits his fighters have al-Qaeda links", The Telegraph 25 Mar 2011, Internet, http://www.telegraph.co.uk/news/world_news/africaandindianocean/libya/8407047/Libyan-rebel-commander-admits-his-fighters-have-al-Qaeda-links.html, pregledano: 02/05/2011.

Koalicionih snaga u Iraku.⁵⁰ Kako je agencija Rojters izvestila, i pre zvanične autorizacije Baraka Obame agenti CIA su na istoku Libije regrutovali pogodne ljude za vojnu obuku kako bi mogli da učestvuju u pobuni.⁵¹

Ipak, iako su protesti gotovo od samog početka prerasli u oružanu pobunu, UN su 26. februara uvele sankcije Rezolucijom SB UN 1970 a 17. marta je doneta i Rezolucija 1973 koja promovise princip R2RPR (Responsibility to prevent, protect and react – odgovornost za prevenciju, zaštitu i reagovanje). Ovaj princip, doduše indirektno, primenjuje NATO još od Strateškog koncepta iz 1999. a afirmiše ga i u Lisabonskom konceptu od 2010. kojim sebi daje za pravo da predupredi sukobe i rizike po zemlje članice.⁵² Bilo je više inicijativa da se koncept prevencije, prvobitno preempcije uvede kao opravdanje agresije, odnosno vojne intervencije, u međunarodnim odnosima. Genocid u Ruandi, tumačenje događaja u Srebrenici, kontroverze oko slučaja Račak i definitivno teroristički napad u SAD od 11. septembra 2001. naglasili su ovakve teme. Još je 1998. gensek UN Kofi Anan rekao kako državne granice više ne treba da predstavljaju zaštitu za ratne zločince ili masovne ubice (“state frontiers should no longer be seen as watertight protection for war criminals or mass murderers”).⁵³

Svetski samit UN je 2005. prvi put zvanično promovisao *odgovornost za zaštitu*.⁵⁴ Ovaj princip preimenovao je sličan princip humanitarnih intervencija a povodom bombardovanja Libije koristio ga je i predsednik SAD Barak Obama.⁵⁵ U Rezoluciji se odgovornost za zaštitu civilnog stanovništva pominje u uvodnom delu ali se u članovima 4, 6 i 8 autorizuju zemlje članice samostalno ili kroz regionalne organizacije i udruženja da uspostave zonu neletenja i koriste sva sredstva izuzev vojne okupacije kako bi zaštitili civile pod pretnjom napada. Kritiku rezolucije i odgovornosti zaštite iskazalo je više autora (A. Mezjajev, V. Engdal, kod nas Miša Đurković, Aleksandar Pavić). Tekst Rezolucije 1973 je problematičan jer osim što dozvoljava bilo kojoj članici da sama odredi način zaštite civila on ugrožava princip suvereniteta a i nije dovoljno jasan:

⁵⁰ “Anti-American Extremists Among Libyan Rebels U.S. Has Vowed To Protect”, Internet, http://www.huffingtonpost.com/2011/03/19/extremists-among-libya-rebels_n_837894.html, 02/05/2011.

⁵¹ “U.S. agents were in Libya before secret Obama order”, Reuters Mar 31, 2011, Internet, <http://www.reuters.com/article/2011/03/31/us-libya-usa-rebels-idUSTRE72U7NM20110331>, skidanje, 30/04/2011.

⁵² *Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation*, Adopted by Heads of State and Government in Lisbon, 2010.

⁵³ Prema: Matthew Krain, “International Intervention and the Severity of Genocides and Politicides”, *International Studies Quarterly* (2005) 49, p. 364.

⁵⁴ *2005 World Summit Outcome: Achievements in Brief*, 14–16 September 2005.

⁵⁵ Bonney Kapp, “Obama’s Libya Speech: The Highlights”, March 28, 2011, CNN, Internet, in <http://whitehouse.blogs.cnn.com/2011/03/28/obamas-libya-speech-the-highlights/>, skinuto: 18/05/2011.

1) poziva na prekid vatre ali previđa da na to pozove sve strane u sukobu;

2) poziva na zaštitu civila uvođenjem zone neletenja i drugim sredstvima. Ali šta u slučaju da, kao što se i dešava, civilno stanovništvo Libije strada od stranog bombardovanja ili od *naoružanih civila*, tj. pobunjenika? Ubijanje Gadafijeve porodice, drugih kolateralnih Libijaca i povrh svega jedanaest imama u Bregi koji su došli zarad molitve za mir, samo produbljuje jaz i sukob između zapadnih zemalja i muslimana. Najpoznatiji srpski orijentalista prof. Darko Tanasković, zaključuje da je kolateralnim stradanjem imama u Bregi intervencionistička koalicija postigla cilj: „Od sada pa na dalje mir i slaganje između muslimana i hrišćana spustiće se nisko do nivoa postignutih u epohi krstaških ratova”. Da je tako potvrđuje i najnovije stradanje Kopta u Egiptu.⁵⁶ Najnovija agresija Zapada tako u islamskom mnjenju zaista poprima obrise krstaškog rata.

U pogledu ekstremnog kršenja ljudskih prava, u ovom slučaju gušenja narodnih protesta upotrebom ubojitog naoružanja, što za rezultat ima ubijanje i ranjavanje onih koji protestuju i drugih civila, te ubijanja civilnog stanovništva uopšte, vredi navesti nekoliko primera:

1) Istraživanje Marka Herolda (*Marc Herold*), profesora ekonomije na univerzitetu Nju Hempšir pokazala su da je jedna zemlja u koaliciji sa drugima ubila barem 3.767 civila između 7. oktobra i 10. decembra 2001 – u proseku minimum 62 civila dnevno – u trećoj zemlji. Ova zemlja ne samo da je u koaliciji sa drugima okupirala treću zemlju nego je i nastavila da ubija civile u toj zemlji ali preciznih podataka o tome nema jer niko ne vodi statistike. Prve procene počinju da se beleže tek od 2007. godine a misija UN u pomenutoj okupiranoj zemlji nastoji da na sve načine umanjí broj civila stradalih od vojnika prve zemlje. Zemlja okupator nikada nije bila pod sankcijama UN, njena vlast nije nikada osuđena za ubijanje civila iako ima dugu istoriju ovakvih zločina i svakako nije nikada vojno napadnuta od drugih zemalja zbog ubijanja civila, što dokazano čini u više zemalja sveta. Naravno, radi se o SAD a okupirana zemlja je Avganistan.⁵⁷

2) Prema pisanju *Haareca*, u izveštaju Izraelske vojske (IDF-a) tokom operacije „Liveno olovo” decembar 2008 – januar 2009, u Pojasu Gaze, izraelske trupe su usmrtilé 1370 ljudi od čega preko 600 militanata, 309 civila i 320 neidentifikovanih. Na izraelskoj strani bilo je trinaest žrtava, od kojih tri civila. Od 309 palestinskih civila, izraelska vojska tvrdi da su 189 deca ispod 15 godina.⁵⁸ Kasniji izveštaj istog izvora promenio je brojke pa

⁵⁶ Darko Tanasković, “Stragi ‘umanitarie’”, *La Rinascita*, 31 Maggio 2011, Internet, <http://www.rinascita.eu/index.php?action=news&id=8622>, pregledano: 01/06 /2011.

⁵⁷ Urađeno na osnovu izveštaja agencija za pružanje humanitarne pomoći, UN-a, svedoka sa terena, izveštavanja TV stanica, novina i novinskih agencija.

⁵⁸ “IDF: 600 Hamas men, 309 civilians died in Gaza offensive”, 25.03.09, Internet, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/idf-600-hamas-men-309-civilians-died-in-gaza-offensive-1.272820>, pregledano: 16/05/2011.

su civili spali na 295 a stradalih palestinskih policajaca je 248. Drugi izveštaji, pa i Goldstonov, pominjali su veći broj stradalih civila. Međutim, izraelski komentatori su isticali da je njihova vojska proporcionalno usmrtila manje civila (manje od 1:1) nego NATO u Srbiji 1999, kada je prema njihovom mišljenju na jednog ubijenog vojnika išlo četiri ubijena civila.⁵⁹ Iako je Goldston u aprilu napisao u *Vašington Post*-u da danas više zna i da bi sada njegov izveštaj bio drugačiji on ne negira broj ubijenih niti promer civila. Jedino što čini, jeste da tvrdi da je Hamas namerno činio zločine a Izrael je slučajno i kolateralno ubijao civile.⁶⁰

3) U Saudijskoj Arabiji su iranski hodočasnici 31. jula 1987. započeli demonstracije u Meki na koje je saudijska policija odgovorila vatrom, a rezultat pucanja i stampeđa muslimanskih hodočasnika bio je 402 mrtvih i 649 ranjenih.⁶¹

4) Nemiri u Jemenu sa protestima protiv predsednika traju još od sredine januara ali ono što je još gore jeste da UN i pored izglasavanja Rezolucije koja je osudila stradanje civila u Jemenu 1994. nije ništa učinila da to i spreči.⁶² Osim toga, 2009. godine u saradnji sa vladom Jemena a izgleda na lično naređenje predsednika Baraka Obame, američka vojska je raketirala cilj u Jemenu. Tada je greškom ubila 35 civila (14 žena i 21 dete) i naravno za to nisu odgovarale ni Jemen ni SAD, a i kome bi?⁶³

5) Tokom februarskih protesta šiitske većine u Bahreinu, ubijeno je barem pet civila a proteste je ugušila saudijska vojska na poziv bahreinskog monarha. Naravno, ni EU, ni SAD niti druge zemlje i institucije nisu pozvale niti uvele sankcije Saudijskoj Arabiji i Bahreinu, a još manje su počele sa bombardovanjem ovih zemalja.⁶⁴

6) Konačno, kada su to bombardovane SAD zbog genocida nad Vijetnamskim narodom – ubijanja miliona i unakaženja životne sredine a onda i ljudi koji se hrane zemljom tretiranom agensima Oranž i Pink? Kada su i od koga bombardovani Amerika, Velika Britanija, Nemačka i Francuska a računi njihovih vladajućih političkih elita u inostranstvu konfiskovani zbog stradanja stotina hiljada dece u Sadamovom Iraku

⁵⁹ Civilian Casualties, Internet, <http://www.goldstonereport.org/controversies/civilian-casualties>, pregledano: 16/05/2011.

⁶⁰ Richard Goldstone, "Reconsidering the Goldstone Report on Israel and war crimes", *The Washington Post*, April 2, 2011.

⁶¹ Internet, http://en.wikipedia.org/wiki/1987_Hajj_Demonstrations, pregledano: 22/04/2011.

⁶² Internet, http://articles.latimes.com/1994-06-30/news/mn-10313_1_security-council, 18/05/2011.

⁶³ "Cable reveals US behind airstrike that killed 21 children in Yemen", *Raw Story*, December 2nd, 2010, Internet, http://www.rawstory.com/rs/2010/12/02/cable-reveals-airstrike-killed-21-children-yemen/?utm_medium=twitter&utm_source=twitterfeed, pregledano: 19/05/2011.

⁶⁴ "Protester shot point blank in the head as five are killed in violent clashes in Bahrain", *Dailymail*, May 04, 2011, Internet, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1366749/Bahrain-protester-shot-point-blank-head-5-killed-violent-clashes.html#ixzz1LNpJEGSo>

prouzrokovano međunarodnim sankcijama, a potom stradanja više od 600 (slovima *šest stotina*) hiljada Iračana u periodu mart 2003 – juni 2006? Ko je i da li je bombardovao, uvodio sankcije i preduzeo sve neophodne mere kako bi se američki vojni ekspanzionizam predstavljen kao širenje sloboda i demokratije zaustavio? – izlišna su pitanja. Ipak, ona su neophodna da bi se poremećeni diskurs u društvenim naukama a posebno u 'nauci' o međunarodnim odnosima iole vratio barem u okvire zdravog razuma, ako ne u domen potrage za naučnom istinom ili još više za Istinom.

Zbog navodne brige o civilima počelo je međutim bombardovanje Libije od strane anglo-francuske koalicije i SAD da bi sve prerاسlo u rat NATO-a. Pritom je i onako sročena Rezolucija 1973 prekršena od strane zemalja koje bombarduju Libiju radi navodne zaštite civila, jer i civili stradaju od njihovih bombi, pobunjenici koriste avijaciju, tenkove i drugu vrstu teškog i lakog naoružanja, a više od svega državni i zvaničnici NATO i EU javno izjavljuju da im je cilj promena režima što je direktno rušenje suvereniteta i nadilazi okvire Rezolucije SB UN 1973. NATO se žali da ne može uvek jasno da raspozna da li su snage na terenu Gadafijeve ili pobunjeničke pa otud i ponekad uništi pobunjeničke tenkove. Drugim rečima, NATO učestvuje u građanskom ratu u Libiji, potpiruje ga, a u tome asistira i EU. Jer Rezolucija 1973 ne govori o zaštiti pobunjenika, što je misija NATO. Prema tome, NATO i članice EU unutar njega vrše oružanu agresiju na Libiju i nemaju autorizaciju ni pod ionako pravno sumnjivom rezolucijom 1973! Kao i u ranijim slučajevima, civili, o kojima niko zapravo i ne brine, izgovor su za istorijski često prisutnu otimačinu i pljačku.

Naravno, u slučaju Jemena, nema vojne intervencije, a još manje u Bahreinu. Ona je moguća u Libiji, zemlji sa zanemarljivom vojnom snagom, koju nekažnjeno i bez rizika mogu da bombarduju evropske sile i SAD. Libija ima 5 miliona stanovnika a kako reče američki senator Džon Mekejn, nametanje zone neletenja neće biti teško jer je libijska protivvazдушna odbrana „nekako zastarela“.

Zaključak

Različito delovanje NATO i EU pokazuje da je Evropska unija, barem u pogledu spoljne bezbednosne politike i u domenu vojnog angažmana višestruko inferiorna u odnosu na NATO. EU i pored toga što su njene dve članice (Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska Republika) pokretači vojne intervencije; i nakon donošenja niza odluka kojima najavljuje svoje institucionalno učešće u vojnoj intervenciji ona to ne uspeva da realizuje. Protivljenje Nemačke ili neke druge članice bilo bi nedovoljno objašnjenje jer je Nemačka takođe član NATO saveza.

Cilj Amerike, ali i međunarodnog kapitala koji interese artikuliše često kroz politiku SAD, i međunarodnih finansijskih institucija u regionu bio je demokratizacija Bliskog istoka i severne Afrike – nastavak

pozapadnjavanja sveta kroz promociju postmoderne vizije liberalne demokratije; proširenje dominacije na Bliskom istoku kako bi postala apsolutni gospodar proizvodnje i trgovine naftom i gasom sa Bliskog istoka i Severne Afrike i time direktno uticala na privredni razvoj Kine, Indije i EU zavisnih od uvoza ovih sirovina, i ograničenje energetske diplomatije Rusije.

Pozapadnjavanje, odnosno tranzicija ka postdemokratskom globalizovanom svetu, ogleda se i kroz dalju eroziju principa suvereniteta, a time i osnovnih postulata međunarodnog prava i aktuelnih institucija svetskog poretka. Princip po kome vojno snažnije zemlje, bez opravdanja ili sa nedovoljnim objašnjenjima zavode sankcije, bombarduju, okupiraju vojno slabije zemlje (*jači tlači*) ili one koje na regionalnom nivou predstavljaju izazivača preti da formalizuje novo uređenje na svetskom nivou.

Promene na Bliskom istoku bile su i ostale borba za prirodna bogastva, zauzimanje strateški bitnih vojnih i trgovačkopomorskih odredišta. U tom smislu promena režima u Libiji jeste zbacivanje jedne od tri samostalne vlasti u širem regionu i grabež prirodnih bogatstava kojima zapadne megakorporacije i SAD dodatno utiču na politiku EU kao direktnog korisnika libijskih energenata. U Libiji je izbijalo više pobuna i one su uvek uspešno gušene od strane Gadafijevog režima. Poslednja je izbila u okviru promena na Bliskom istoku a interes za promenu Gadafija pokazale su one korporacije i vlade sa kojima su libijske vlasti pregovarale sa pozicija državnog interesa. S obzirom da je Libija bila jedina zemlja u regionu bez partnerskog odnosa sa SAD i da je imala najmanje povoljne aranžmane za strane kompanije u eksploataciji i korišćenju nafte i gasa na Bliskom istoku, promena vlasti pogoduje i Vašingtonu, očito i Londonu ali i moćnim finansijskim kartelima.

Bibliografija

1. Blanchard, Christopher M. and Zanotti, James, "Libya: Background and U.S. Relations", *Congressional Research Service (CRS)*, February 18, 2011.
2. "Cable reveals US behind airstrike that killed 21 children in Yemen", *Raw Story*, December 2nd, 2010, Internet, http://www.rawstory.com/rs/2010/12/02/cable-reveals-airstrike-killed-21-children-yemen/?utm_medium=twitter&utm_source=twitterfeed, pregledano: 19/05/2011.
3. *Council Decision 2011/210/CFSP*, Official Journal of the European Union, L 89/18 5.4.2011.
4. Čosudovski, Mišel, „Globalizacija siromaštva i Novi svetski poredak“, Artist, Beograd, 2010.
5. European Parliament resolution of 10 March 2011 on the Southern Neighbourhood, and Libya in particular, P7_TA(2010)0246, 10 March 2011, Internet, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2010-0246&language=EN>, pregledano: 10/04/2011.

6. Gebril Elwarfally, Mahmoud, "What the Libyan Resistance Needs", *The New York Times*, May 12, 2011, Internet, <http://www.nytimes.com/2011/05/13/opinion/13elwarfally.html>, pregledano: 19/05/2011.
7. Goldstone, Richard, "Reconsidering the Goldstone Report on Israel and war crimes", *The Washington Post*, April 2, 2011.
8. "IDF: 600 Hamas men, 309 civilians died in Gaza offensive", 25.03.09, Internet, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/idf-600-hamas-men-309-civilians-died-in-gaza-offensive-1.272820>, pregledano: 16/05/2011.
9. Janković, Slobodan, „Osnovni elementi ruske bliskoistočne politike na početku 21. veka”, originalni, *Nacionalni interes*, br. 1-2, god. V, vol. 5, Beograd, 2009, str. 297-304.
10. Janković, Slobodan, „Od Mediterana do Avganistana”, originalni, *Nacionalni interes*, br. 3, god. V, vol. 6, Beograd, 2009.
11. "Kadhafi impose sa loi grâce au fric", *Courrier International*, 08.03.2011, Internet, <http://www.courrierinternational.com/article/2011/03/08/kadhafi-impose-sa-loi-grace-au-fric>, pregledano: 18/05/2011.
12. Kapp, Bonney, "Obama's Libya Speech: The Highlights", March 28, 2011, *CNN*, Internet, <http://whitehouse.blogs.cnn.com/2011/03/28/obamas-libya-speech-the-highlights/>, pregledano: 18/05/2011.
13. Krain, Matthew, "International Intervention and the Severity of Genocides and Politicides", *International Studies Quarterly* (2005) 49.
14. Ledwith, Sara Cables show Libya pressed oil firms to reimburse terror costs, *Reuters* Feb 23, 2011, Internet <http://www.reuters.com/article/2011/02/23/us-gaddafi-oilcompanies-wikileaks-idUSTRE71M5Y420110223>, pregledano: 27/02/2011.
15. *Libia: Rapporti paese congiunti Ambasciate/Uffici Ice estero 1^ sem. 2010*, Internet, <http://www.ice.gov.it/paesi/pdf/libia.pdf>, pregledano: 14/05/2011.
16. Migdalovitz, Carol, "The Middle East Peace Talks", *CRS Issue Brief for Congress*, April 5, 2002.
17. "NATO all set to cross Mediterranean into Africa", *Indian Punchline*, Internet, <http://blogs.rediff.com/mkbhadrakumar/2011/03/23/nato-all-set-to-cross-mediterranean-into-africa/>, pregledano: 02/04/2011.
18. "North Africa: Arab Regimes Fear Bread Intifadah", *All Africa com*, 18 January 2011, Internet, <http://allafrica.com/stories/201101180480.html>, skinuto: 17/02/2011.
19. Parfitt, Tom, "Gadafy offers Russia a naval base in Libya", November 1, 2008, *The Guardian*, Internet, <http://www.guardian.co.uk/world/2008/nov/01/libya-russia-gadafy-united-states>, pregledano: 19/11/2008.
20. Pargeter, Alison, "The Libyan-Swiss Crisis: A Lesson in Libyan Foreign Policy", *The International Spectator*, Vol. 45, No. 3, September 2010.
21. *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Libyan Arab Jamahiriya*, Universal Periodic Review, Human Rights Council Sixteenth session, 4 January 2011, A/HRC/16/15.
22. Russo, Paola, "Welfare in the Mediterranean Countries: Great Arab Popular Socialist Lybian Jamahyria", *Centre for Administrative Innovation in the Euro-Mediterranean Region*.
23. Schoeman, Maxi, "Of BRICs and Mortar: The Growing Relations between Africa and the Global South", *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March

- 2011, pp. 38–39; Gerrit Olivier, “From Colonialism to partnership in Africa-Europe Relations?”, *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011.
24. Siemes, Thomas, “Mare nostrum? L’Union Européenne et L’Union pour la Méditerranée”, *Documents, Revue du dialogue franco-allemand*, 2/09.
25. *Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation*, Adopted by Heads of State and Government in Lisbon, 2010.
26. “Tunisia is a strategic opportunity for the EU”, *The European Council on Foreign Relations (ECFR)*, Internet, http://www.ecfr.eu/blog/entry/tunisia_is_a_strategic_opportunity_for_the_eu, pregledano: 10/05/2011.
27. “UK urges pressure on Gaddafi, EU weighs intervention”, Internet, <http://www.reuters.com/article/2011/02/24/us-libya-britain-idUSTRE71N6M920110224>, pregledano: 13/03/2011.
28. “Verhofstadt congratulates Mahmoud Gebril on being nominated as Prime Minister of the Libyan Interim Government”, 24 Mar 2011, Internet, <http://pr.euractiv.com/press-release/verhofstadt-congratulates-mahmoud-gebril-being-nominated-prime-minister-libyan-interim>, pregledano: 03/04/2011.
29. Выскazyвания А.Л. Кудрина информационным agentstvam v Livii, *Ministerstvo finansov Rossii* 17.04.2008, Internet, <http://www1.minfin.ru/ru/press/speech/index.php?id4=6010>, pregledano: 17/05/2011.
30. “Young and jobless”, *The Economist*, Dec 16th 2010, Internet, http://www.economist.com/blogs/dailychart/2010/12/youth_unemployment, pregledano: 18/02/2011.
31. Youngs Richard, and Echagüe, Ana, “Europe, the Mediterranean, the Middle East and the Need for Triangulation”, *The International Spectator*, Vol. 46, No. 1, March 2011.
32. “Wes Clark - America’s Foreign Policy ‘Coupe’”, 05.11.2007, snimak na Youtube, <http://www.youtube.com/watch?v=TY2DKzastu8>, skinuto: 16/05/2011.
33. 2005 *World Summit Outcome: Achievements in Brief*, 14–16 September 2005.

Slobodan Janković, MA

THE LIBYAN CRISIS AND ITS CONSEQUENCES

ABSTRACT

The protests in Egypt and Tunisia resulted in a military coup or a relatively peaceful handover of power, respectively, after decades of presidential authoritarianism. Their authorities resigned without any foreign military intervention and had been fomented by rising food prices. The military intervention in Libya, actions, diplomacy and stances of major power actors brought out the weakness of international law, the crisis of UN institutions, and in particular, the EU foreign policy. The current Libyan crisis and actions of several Western powers further erode the sovereignty, thus announcing the transformation of the current world order. The author questions and analyses the behaviour of the EU in particular, pointing and asking the reasons for the military intervention.

Key words: Libya, sovereignty, military intervention, responsibility to protect, globalisation, USA, EU.

UDK: 327.56:061.1EU (560)
Bibliid 0543-3657, 62 (2011)
God. LXII, br. 1142, str. 52–62
Pregledni članak
Primljen: 15. februara 2011.

Milan LIPOVAC
Danijela SPASIĆ
Želimir KEŠETović¹

Koncept socijetalne bezbednosti i teorija sekuritizacije kao okviri za analizu procesa prijema Turske u Evropsku uniju

SAŽETAK

Konstituisanjem koncepta socijetalne bezbednosti, koji kao referentni objekat izučava društvenu zajednicu i identitet kao njenu vrednost, omogućena je dublja politička i bezbednosna analiza društvenih pojava i procesa. U radu autori kroz koncept socijetalne bezbednosti analiziraju aktuelni proces pristupanja Republike Turske Evropskoj uniji, stavljajući poseban naglasak na stavove i izjave političkih predstavnika EU i država članica, koji svojom retorikom sekuritizuju prijem Turske radi zaštite evropskog identiteta.

Ključne reči: identitet društvenih zajednica, bezbednosne pretnje, migracija, Evropska unija, Turska.

Uvodne napomene

Predstavnici kopenhavske škole već od početka devedesetih godina 20. veka, uočavaju promene u okviru aktuelnog koncepta bezbednosti. Tako profesor Beri Buzan (*Barry Buzan*) proširivanje i produbljivanje koncepta objašnjava sektorskom analizom u okviru koje pravi razliku između vojnog, političkog, ekonomskog, socijetalnog i ekološkog sektora.² Ono što je novo u

¹ MA Milan Lipovac, demonstrator, Fakultet bezbednosti, Beograd, Gospodara Vučića 50, e-mail: milanlipovac@gmail.com; MA Danijela Spasić, asistent, Kriminalističko-policijska akademija, Zemun, Cara Dušana 196, e-mail: danijela.spasic@kpa.edu.rs; PhD Želimir Kešetović, vanredni profesor, Fakultet bezbednosti, Beograd, Gospodara Vučića 50, e-mail: zelimir.kesetovic@gmail.com.

² Barry Buzan, Ole Waever and Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Linne Reinner Publishers, 1998, p. 7.

ovom pristupu je da pored klasičnog vojno-političkog određenja bezbednosti, uočava i tri nova domena u izučavanju samog fenomena. Ekonomski sektor odnosi se na trgovinu, proizvodnju i finansije. Socijalni sektor odnosi se na identitete zajednica, a ekološki sektor tiče se odnosa ljudi prema biosferi, a sve to u kontekstu proučavanja i razumevanja bezbednosti.

Ova rekonceptualizacija, sada već tradicionalnog poimanja bezbednosti inicirala je uobličavanje jednog novog shvatanja bezbednosti u kojem zajednica, odnosno njen identitet predstavlja centralno pitanje celog koncepta.

Razvoj ovog koncepta posledica je činjenice da „koncept nacionalne bezbednosti nije rešio sve tenzije koje postoje u društvu kao najsloženijem ljudskom kolektivitetu“.³ Zato društvo i zajednice u okviru tog društva postaju referentni objekat, a identitet vrednost, odnosno konstituens tog referentnog objekta.

„Socijalna bezbednost se odnosi na sposobnost društva da očuva svoje suštinske osobine usled promenljivih okolnosti i uprkos mogućim i stvarnim pretnjama.“⁴ Dakle, jedna zajednica može smatrati da joj je ugrožena bezbednost kada joj je ugrožen identitet, a identitet, opet shvatamo kao „skup ideja i praksi koje određene pojedince identifikuju kao pripadnike jedne socijalne grupe“.⁵

Pošto živimo u savremenom društvu multiplikovanih identiteta, pojedinac može biti pripadnik više socijalnih/ društvenih grupa i prihvatati njihove identitete, međutim te socijalne/ društvene grupe i ti identiteti nisu od značaja za proučavanje socijalne bezbednosti, barem ne onako kako je Beri Buzen shvata. Zato se on u svom kritičkom diskursu i ograničio na etno-religijsko-istorijsko-kulturološko-jezički identitet, što je posebno naglašeno u empirijskom uobličavanju njegovih teorijskih stavova kroz konkretne primere. On se fokusira na identitete zajednica, jer samo ta vrsta identiteta može mobilisati celu društvenu zajednicu kako bi formirala sopstvenu državu ili izdejtvovala veću autonomiju.

Ideja socijalne bezbednosti i jeste da ispita tendenciju da svaka društvena zajednica ima svoju državu i svaka država ima svoju naciju. Zato se na osnovu postojanja i isticanja autonomnog identiteta jedne zajednice u okviru druge, javlja separatizam, secesionizam, terorizam ili borba za slobodu. Kakav će atribut neki pokret za osamostaljenje dobiti zavisi prvenstveno od samog posmatrača koji tu klasifikaciju i pravi, a u skladu sa svojim interesima.⁶

³ Zoran Keković, Želimir Kešetović, „Društvena bezbednost u Srbiji“, *Srpska politička misao*, Vol. 20, br. 1-2, 2008, str. 182.

⁴ Peter Hough, *Understanding global security*, Routledge, 2004, p. 106.

⁵ Branka Panić, Socijalna bezbednost – bezbednost i identitet, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br. 13, 2009, str. 33.

⁶ U savremenoj istoriji veliki je broj pokreta za osamostaljenje koji su od različitih aktera različito i okvalifikovani u međunarodnoj zajednici (KLA; ANA; PLO; IRA; ETA...).

Međutim, svest o postojanju različitih identiteta ne mora se manifestovati samo u sferi proklamovanih prava na istu teritoriju. Ono može biti i u vezi sa (ne)poštovanjem prava manjina, ali i u želji da se identitet neke manjinske zajednice štiti i gradi u okviru šire zajednice kojoj i pripada, a prihvatajući suverenitet i teritorijalni integritet države u kojoj ta društvena zajednica i živi.

Pretnje u konceptu socijetalne bezbednosti

Koncept socijetalne bezbednosti ne treba mešati sa pojmom socijalna bezbednost/sigurnost (*social security*) koji se „odnosi na pojednice i uglavnom se tiče ekonomije, a socijetalna bezbednost tiče se zajednica (*collectives*) i njihovog identiteta“.⁷

Druga razlika u smislu odnosa socijetalno – društveno, koju profesor Buzan ističe, jeste što se „termin društvo koristi da označi širi, ali i nejasno određeni pojam stanovništvo (*state population*), a koje se može odnositi i na grupe koje nemaju svoj identitet“.⁸

Tako na primer, stanovništvo Sudana čine podjednako građani i arapskog i afričkog porekla, pa se ne može govoriti o jedinstvenom sudanskom identitetu. Zato se pojam socijetalan koristi samo za one zajednice koje imaju svoj, autentičan identitet. A manifestovanje identiteta sa kojim se neki pojedinac rodio ili ga je kasnije prihvatio, uzima se kao kriterijum za svrstavanje tog pojedinca u određenu društvenu zajednicu. Zbog svega navedenog daleko je ispravnije koristiti pojam „zajednica“ u kontekstu socijetalne bezbednosti, nego „društvo“ ili „društvena grupa“.

Takođe se i pojam nacije dvojako shvata. Neki autori naciju vide kao stanovništvo koje živi na određenoj teritoriji i lojalno je toj državi, odnosno priznaje vrhovnu vlast te države. Dok drugi, pa i profesor Buzan naciju vide kao „etničku i organsku zajednicu istog jezika, krvi i kulture“.⁹

Identitet zajednice zato je i značajan jer može podsticati stvaranje novih i ugrožavanje već postojećih država. Društvene pojave i procesi koje se sekuritizuju, odnosno označavaju kao bezbednosne pretnje, jer mogu ugroziti identitet neke društvene zajednice su: migracije, horizontalno i vertikalno nadmetanje.¹⁰

- Migracija je kada populacija X bude „preplavljena ili razblažena“ od strane populacije Y. Zajednica X više neće biti ista, jer će se promeniti njen identitet zbog promene sastava populacije, odnosno zbog promene njene demografske strukture (npr. migracija Kineza na Tibet ili migracija Rusa u Estoniju).

⁷ Barry Buzan, Ole Waever and Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, op. cit., p. 120.

⁸ *Ibidem*, p. 120.

⁹ *Ibidem*, p. 120.

¹⁰ *Ibidem*, p. 121.

- Horizontalno nadmetanje je kada populacija X ostaje u istom demografskom sastavu, ali menja svoj identitet pod kulturološkim i jezičkim uticajem suseda (odnosi se na male države koje pod dominantnim kulturološkim uticajem velikih suseda mogu menjati ili graditi svoj identitet, primer San Marina i Italije).
- Vertikalno nadmetanje je kada populacija X prestaje tako da vidi sebe pod uticajem nekog integrativnog procesa (npr. SFRJ, SSSR, EU) ili nekog secesionističkog ili procesa regionalizacije (Abhazija, Južna Osetija, Kurdistan, Kvebek, Baskija, Katalonija...), a koji im nude uži ili širi identitet od onog koji već imaju. Bez obzira da li je reč o centrifugalnim ili centripetalnim projektima socijalne konstrukcije identiteta, ovoj vrsti nadmetanja uvek treba posvetiti posebnu pažnju.

Migracija kao bezbednosna pretnja

Jedan od doprinosa Socijetalnog koncepta bezbednosti je to što omogućava da i migraciju proučavamo kao bezbednosnu pretnju. Ali nam tek teorija sekuritizacije omogućava da u potpunosti razumemo vezu između migracije i bezbednosti, odnosno „omogućava da dokučimo subjektivnu dimenziju sekuritizovane migracije“.¹¹

Ipak, stavljanje migracije u fokus studija bezbednosti nije tekovina kopenhavske škole. I ranije je migracija izučavana, doduše sa različitih aspekata i sa različitim ciljem. Naime, međudržavno kretanje ljudi i promena demografske strukture neke zemlje ranije je proučavana samo kao faktor koji može preko biračkog prava ili svojom spremnošću za odbrambeni rat uticati na politiku zemlje u koju su došli ili iz koje su otišli ti ljudi. Tek kasnije konstituisanjem društvene zajednice kao referentnog objekta, migracija dobija novi smisao, pa se i javlja potreba za njenom sekuritizacijom, a sve sa ciljem zaštite određenog (nacionalnog/ društvenog) identiteta.

Vejerova teorija sekuritizacije predstavlja dobar analitički okvir za izučavanje socijalne konstrukcije nekog realnog društvenog procesa ili pojave u bezbednosnu pretnju. Odnosno, „neko pitanje je sekuritizovano kada se iskonstruiše u bezbednosnu pretnju.“¹²

Da bi ova teza bila jasnija, teoriju sekuritizacije potrebno je razložiti na njene sastavne elemente: sekuritizujuće aktere, funkcionalne aktere, jezički akt, publiku i usvajanje specijalnih mera. Međutim ovu podelu treba uslovno shvatiti, s obzirom da je njena svrha deskriptivnog, a ne operacionalnog karaktera. Ova podela služi samo da se naglase pojedini segmenti sekuritizujućeg procesa i za slikovitiji prikaz načina na koji se

¹¹ Philippe Bourbeau, *Migration and Security: Securitization theory and its refinement*, draft for ISA-San Diego, March 2006, p. 9.

¹² Marianne Stone, *Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis*, Groupe d'Etudes et d'Expertise "Sécurité et Technologies", 2009, p. 7.

nešto konstituiše kao esencijalna bezbednosna pretnja i na taj način označi kao prioritet delovanja subjekata bezbednosti.

Profesor Ole Vejver (Ole Wæver) *sekuritizujuće aktere* određuje kao pokreteče i nosioce celog procesa. To su najčešće donosioci ključnih političkih odluka, koji neku pojavu i označavaju kao bezbednosnu pretnju. „Nešto postaje bezbednosni problem kada ga takvim proglasi elita,¹³ a nešto postaje sekuritizovano kada ga elita proglasi za bezbednosni problem i publika to prihvati. Upravo na ovom mestu važno je istaći još jedno Vejverovo zapažanje. Dakle kada društvena elita nešto kvalifikuje kao bezbednosnu pretnju „to ne znači da ona to zaista i jeste, nego samo da je sekuritizujući akter tako predstavlja.“¹⁴

Za *funkcionalne aktere* Vejver daje negativnu definiciju i kaže: „to nisu sekuritizujući akteri, ali značajno utiču na donošenje odluka u sferi bezbednosti.“¹⁵ To ne moraju biti samo provajderi bezbednosti, odnosno oni subjekti koji pružaju bezbednost, nego i svi drugi subjekti koji mogu uticati na odluke koje donosi sekuritizujući akter.

Jezički akt je sekuritizujući potez kojim se nešto označava, odnosno konstruiše kao faktor koji ugrožava referentni objekat. „Time što nešto označavamo (jezičkim aktom, prim.aut.) kao bezbednosno pitanje, ono to i postaje.“¹⁶ Kod jezičkog akta naglasak je stavljen na ulogu jezika kao pokretača konkretne radnje, jer poruke koje sekuritizujući akter šalje uslovljene su „očekivanim posledicama njihovih reči“.¹⁷

Sledeći element je *publika* (javnost/auditorijum), koja prihvata ili ne prihvata stanovište sekuritizujućeg aktera i u zavisnosti od toga imamo uspešnu ili bezuspešnu sekuritizaciju. Kod uspešne sekuritizacije publika prepoznaje bezbednosnu pretnju, odnosno daje legitimitet akterima za suzbijanje te pretnje i „odobrava specijalne mere, koje opet ne moraju biti samo vojnog karaktera.“¹⁸

Specijalne mere koje se usvajaju bez obzira na njihovu prirodu (vojne ili nevojne) prevazilaze okvire svakodnevnih političkih procedura. Dakle u procesu sekuritizacije nešto pokušavamo da smestimo u „posebno područje (izvan politike), u kojem je dozvoljena upotreba svih (legitimnih, prim.aut.) sredstava kako bi se to nešto sprečilo/zaustavilo“.¹⁹

¹³ Ole Wæver, "Securitization and Desecuritization", in Ronnie D. Lipschutz (ed.), *On Security*, Columbia University Press, 1995, p. 52.

¹⁴ Barry Buzan, Ole Wæver and Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, op. cit., p. 24.

¹⁵ *Ibidem*, p. 36.

¹⁶ Ole Wæver, *Aberystwyth, Paris, Copenhagen New Schools in Security Theory and the Origins between Core and Periphery*, paper presented at the ISA Conference Montreal March, 2004, p. 13.

¹⁷ David Skidmore, *Review of book > Security: A New Framework for Analysis*, 1998, p. 2.

¹⁸ Barry Buzan, Ole Wæver and Jaap De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, op. cit., p. 21.

¹⁹ Ole Wæver, "Securitization and Desecuritization", in Ronnie D. Lipschutz (ed.), *On Security*, Columbia University Press, 1995, p. 55.

Identitet Evropske unije i proces pristupanja Turske EU

Nacije-države širom sveta, a pogotovo one najrazvijenije na Zapadu preduzimaju niz mera kako bi pojačale graničnu kontrolu i sprečile njen nelegalni prelazak (Šengen sporazum, biometrijski pasoši, unapređenje rada policije i carinske službe, kontrola kretanja stranaca...). Oktobra 2004. godine formirana je Evropska agencija za spoljne granice „Fronteks“,²⁰ sa zadatkom da koordinira radom (prvenstveno obaveštajnim podacima) nacionalnih graničnih službi zemalja članica EU. Uspostavljanje ovakve agencije posledica je postojanja ideje „tvrdih i mekih granica“ razvijenih u okviru Evropske unije. Preduslov mekih granica između zemalja članica EU je jaka i stroga kontrola graničnih prelaza sa državama koje nisu članice Unije. Zato je „Fronteks“ način da se „razvija međusobno poverenje zemalja članica EU, razmenom podataka o pripadnicima kriminalnih ili terorističkih mreža“,²¹ a koji prelaze granice Evropske unije. Međutim ovakav vid organizovanja i koordiniranja službi granične kontrole zemalja članica EU predstavlja uobičajeno institucionalno-političko sredstvo i nikako ne može biti specijalna mera u kontekstu sekuritizujućeg poteza.

Evropsku uniju karakteriše dobar životni standard, visok društveni bruto proizvod,²² razvijene demokratske procedure, kao i široko razvijena i poštovana ljudska prava i slobode, i zato je EU veoma privlačna za sve građane, a ne samo za one koji krše neki zakon. Isto tako, EU predstavlja veoma primamljivu sredinu za život, ne samo za građane evropskih zemalja koje nisu članice Unije, nego i za stanovnike onih država koji nisu ni na evropskom kontinentu. Masovna migracija npr. stanovnika bliskoistočnih zemalja u tako poželjno mesto za život sigurno da bi uticala na identitet evropskih zajednica, budući da bi „novi“ stanovnici zemalja EU sa sobom doneli i novi kulturni i religijski identitet, ali i životni stil koji se drastično razlikuje od evropskog.

Često se EU ne predstavlja samo kao nadnacionalna ekonomsko-politička organizacija, nego i kao „evropska porodica naroda“.²³ Porodica

²⁰ Internet: <http://www.frontex.europa.eu/28/01/2011>.

²¹ Andrew William Neal, „Securitization and Risk at the EU Border: The Origins of Frontex“, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, No. 2, 2009, p. 339.

²² Društveni bruto proizvod *per capita* prosečnog građanina EU iznosio je 33.900 američkih dolara (2007); 34.100\$ (2008); 32.600\$ (2010), a najveći nacionalni dohodak po glavi stanovnika je u Luksemburgu, Irskoj, Danskoj, Austriji, Finskoj... Internet: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ee.html> 29/01/2011.

²³ Ovo je deo rečenice iz govora o evropskoj perspektivi britanske premijerke Margaret Tačer (*Margaret Thatcher*) od 20. septembra 1988. god. - „I believe it is not enough just to talk in general terms about a European vision or ideal. If we believe in it, we must chart the way ahead and identify the next steps. (...) Let Europe be a family of nations, understanding each other better, appreciating each other more, doing more together but relishing our national identity no less than our common European endeavour.“ Internet: <http://www.margaret-thatcher.org/document/10733229/01/2011>.

koja okuplja narode Starog kontinenta, a koji dele slične vrednosti, ideje, kulturu, istoriju, tradiciju, pa zašto ne reći i hrišćanski identitet.

Procena je da u EU živi oko 16.000.000 muslimana,²⁴ a „sigurno da bi veći broj pripadnika Islama promenio identitet evropskih zemalja“.²⁵ O ovoj tendenciji otvoreno govore zvaničnici Evropske unije, a najglasniji su svakako politički predstavnici Nemačke, Francuske, Holandije, Austrije i Bugarske,²⁶ koji takvom retorikom praktično sekuritizuju prijem Turske u Evropsku uniju.

Turska kao evro-azijska zemlja sa skoro 78 miliona stanovnika²⁷ još od 1964. godine konstantno izražava želju za prijem u, ranije Evropsku ekonomsku zajednicu, danas Evropsku uniju. Ipak, formalni pregovori za prijem Turske u EU počeli su tek 3. oktobra 2005. godine.

Evropska komisija za proširenje u svom godišnjem izveštaju za 2009. godinu²⁸ konstatuje da je Turska ostvarila značajan napredak u mnogim do tada spornim oblastima. Međutim, istom prilikom ističe da je potrebno još mnogo toga da se uradi kako bi Turska zaslužila status punopravnog članstva u EU. „Nerešena prava manjina, prava žena, sindikata, medijskih sloboda, nepotpune ekonomske reforme i nikad normalizovani odnosi sa Republikom Kipar“²⁹ označeni su kao prepreke koje u ovom trenutku ne omogućavaju napredak Turske u EU integracijama.³⁰

Naime, Turska je 1974. godine zauzela 1/3 kiparskog ostrva, proglasila Tursku Republiku Severni Kipar i prekinula sve bilateralne odnose sa Republikom Kipar. 1. maja 2004. godine ova ostrvska zemlja (u punom sastavu) postala je članica EU, ali su turske luke i aerodromi ostali nedostupni za kiparske/EU brodove i avione. Zato objektivni problem za prijem Turske u Evropsku uniju jesu nerešeni odnosi sa Kiprom, ali i ništa manje značajan strah Evrope od priliva novih muslimanskih migranata.

²⁴ Internet: http://www.islamicpopulation.com/Europe/europe_general.html 29/01/2011.

²⁵ Zuhail Yesilyurt Gündüz, *Europe and Islam: No Securitization, Please!*, International Policy Analysis, October, 2007, p. 3.

²⁶ Bugarska preti da će blokirati zahtev Turske za prijem u EU, ukoliko Ankara ne isplati više milijardi evra na ime odštete za proterivanje više stotina hiljada bugarskih državljana u vreme Otomanskog carstva 1913. godine sa zapadne strane Bosfora. Internet: http://www.mondo.rs/s157346/Svet/Sofija_i_Berlin_prete_turskom_clanstvu_u_EU.html 29/01/2011.

²⁷ Prema poslednjim podacima od jula 2010. godine u Republici Turskoj živi 77.804.122 stanovnika, što je čini 17. najmnogoljudnijom zemljom na svetu. Internet: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> 29/01/2011.

²⁸ Internet: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf 29/01/2011.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Istom prilikom ukazano je i na pozitivne pomake među kojima su pohvaljeni: unapređenje odnosa sa Jermenijom, otvaranje kurdskeg televizijskog kanala, usvajanje zakona po kojem i vojna lica mogu odgovarati pred civilnim sudovima... Internet: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf 29/01/2011.

U vezi sa ovom tvrdnjom interesantna je izjava koju je nemački senator Tilo Zaracin dao za *Letter international*, a prenele *Večernje novosti*.³¹ „Turci osvajaju Nemačku, kao Kosovari (kosovski Albanci) Kosovo - visokim natalitetom! Ne mogu da odam priznanje nekom ko živi od (socijalne pomoći) države, a da tu istu državu ne prihvata, ne brine za obrazovanje svoje dece i stalno proizvodi nove devojčice u feredžama.“³²

Zamenik kancelara i ministar spoljnih poslave S.R. Nemačke Guido Vestervele u poseti Turskoj u julu 2010. godine rekao je da „kada bi se o tom pitanju raspravljalo danas Turska ne bi mogla da uđe u Evropsku uniju“, ali takođe dodao da je ne treba ni razljutiti, „jer je naš interes da se Turska orijentiše ka Evropi“.³³

Možda i najradikalniji stav izneo je Nikolas Sarkozy još kao predsednički kandidat 14. januara 2007. godine: „Želim da kažem da Evropa sebi mora odrediti granice i da nemaju sve zemlje sposobnost da postanu članice EU, u prvom redu Turska za koju nema mesta u Evropskoj uniji!“³⁴ Kasnije je kao predsednik Francuske donekle ublažio svoj stav iznoseći stanovište o potrebi ograničenja daljeg procesa proširenja EU po geografskom kriterijumu, radi optimalnijeg funkcionisanja po principu Evropa Evropljanima. „Moje mišljenje je poznato i nije se promenilo. Smatram da Evropa mora da ima svoje granice, jer je to uslov za pravu političku Evropu koja ne bi bila samo ekonomska Evropa.“³⁵

Interesantnu izjavu predsednik Sarkozy dao je i u razgovoru sa predsednikom SAD Barakom Obamom na samitu EU-SAD u Pragu pre dve godine: „Uvek sam bio protiv tog ulaska i još uvek sam protiv. Mislim da velika većina zemalja članica (EU) deli poziciju Francuske. Turska je velika zemlja, saveznica Evrope i SAD. Ona mora ostati privilegovan partner i moj stav je nepromenjen.“³⁶

Sličan stav ponovio je francuski šef diplomatije Bernard Kušner u razgovoru sa turskim ministrom spoljnih poslova Ahmetom Davutogluom: „Turska nije prva na listi za prijem u Evropsku uniju, pošto EU treba najpre da uvede čitav Zapadni Balkan.“³⁷

³¹ Nemački senator kasnije se izvinio turskoj zajednici u Nemačkoj zbog ove izjave.

³² Internet: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:253204-Tilo-Zaracin-Osvajaju-kao-Kosovari> 30/01/2011.

³³ Internet: <http://www.turkishweekly.net/news/105204/westerwelle-visits-turkey-delivering-cautious-quot-no-quot-to-eu-accession.html> - U ovom članku takođe je navedeno da se bavarski koalicioni partner u Vladi Nemačke (*Christian Social Union of Bavaria*) oštro protivi ulasku Turske u EU. 29/01/2011.

³⁴ Internet: <http://www.turkishpress.com/news.asp?id=159133> 29/01/2011.

³⁵ Internet: <http://www.b92.net/srbija2020/vesti/EU.php?dd=30&mm=5&yyyy=2008> 29/01/2011.

³⁶ Internet: <http://www.mondo.rs/v2/tekst.php?vest=130220> 29/01/2011.

³⁷ Internet: <http://www.mondo.rs/v2/tekst.php?vest=146019&mes=9&god=2009&dan=6> 29/01/2011.

Ovakva i slična retorika predstavlja jezički akt kojim se politički proces prijema Republike Turske u Evropsku uniju sekuritizuje i predstavlja kao pretnja po dotadašnji životni stil i kulturni identitet u Evropi. Na taj način sekuritizujući akter (u ovom slučaju, politička elita EU i država članica) pokušava da pridobije podršku publike (građani EU) za sprečavanje prijema ove muslimanske zemlje u „evropsku porodicu naroda“. Postavljanje novih kriterijuma ili zamrzavanje pregovora o prijemu Turske u EU, praktično predstavljaju specijalne mere kojima se deluje na predmet sekuritizacije.

Samo Francuska „drži blokiranim 5 od 35 poglavlja u pregovorima za pridruživanje Turske u EU“.³⁸ Ovakve mere motivisane su strahom od skoro 78 miliona turskih državljana, od kojih bi određeni deo odmah uzeo radne dozvole i migrirao u zapadne zemlje Evrope u potrazi za boljim životom. Ukoliko bi Turska zaista i postala punopravna članica EU to bi izazvalo i drastične promene u Evropskom parlamentu. Dakle, masovna migracija turskih državljana u npr. Nemačku, Austriju, Francusku, Holandiju..., kao i brojni turski poslanici u parlamentu EU, svakako da bi promenili sadašnji evropski identitet.

Zaključak

Intelektualni doprinos koncepta socijetalne bezbednosti je što omogućava da odnose između Evropske unije i Republike Turske ne sagledavamo samo na racionalističkom političko-administrativnom i ekonomskom nivou. Konstituisanje etno-religijsko-kulturološkog identiteta, kao vrednosti koja se štiti, stvara uslove za proučavanje prijema Turske u EU sa novog aspekta.

Masovna migracija državljana Republike Turske, kao punopravne članice EU, u zapadnoevropske zemlje, sigurno da bi u velikoj meri promenila demografsku sliku, ali i način života u ovim zemljama. Zato Vejverova teorija sekuritizacije predstavlja dobar analitički okvir za proučavanje načina na koji se ova mogućnost pretvara u realnu bezbednosnu pretnju. U tom smislu može se reći da koncept socijetalne bezbednosti baca novo svetlo i pruža nove odgovore u smislu dužine trajanja aktuelnog prijema Turske i postojećeg otpora zvaničnika EU, dok teorija sekuritizacije omogućava razumevanje načina na koji se ovaj otpor manifestuje u konkretnim političkim odlukama, a često i prevazilazi okvir politike, tako što se sekuritizuje.

S obzirom da je prijem Turske u EU aktuelan proces, veoma je teško ostati politički i vrednosno neutralan, pa dati njegovu objektivnu procenu. Da li će „islamofobija tvrdog jezgra“³⁹ u Evropskoj uniji splasnuti? Da li će

³⁸ Internet: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5878509,00.html> 27/01/2011.

³⁹ *Muslims in the European Union – Discrimination and Islamophobia*, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2006, p. 3. Internet: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Manifestations_EN.pdf 30/01/2010.

EU i dalje prolongirati prijem Turske ili će definitivno isključiti tu mogućnost? Da li će EU Turskoj ponuditi neki oblik „privilegovanog partnerstva“ ili postupiti u skladu sa sugestijama nezavisne komisije,⁴⁰ samo će vreme pokazati.

Međutim, cilj rada nije ni bio odgovor na ova pitanja. U ovom radu naglasak je stavljen upravo na onim teorijskim okvirima koji proces prijema Turske u EU izučavaju sa novog aspekta koji prevazilazi tradicionalne političko-ekonomske kalkulacije, uzimajući u obzir i subjektivne kategorije, kao što je identitet društvenih zajednica, odnosno Evropske unije.

Bibliografija

1. Bourbeau, Philippe, *Migration and Security: Securitization theory and its refinement*, draft for ISA-San Diego, March 2006.
2. Buzan, Barry; Waever, Ole; De Wilde, Jaap; *Security: A New Framework for Analysis*, Linne Reinner Publishers, 1998.
3. Huntington, Samuel P., „The Clash of Civilizations”, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3, 1993.
4. Hantington, Semjuel P., *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, Cid i Romanov, 2000.
5. Hough, Peter, *Understanding global security*, Routledge, 2004.
6. Keković, Zoran; Kešetović, Želimir; „Društvena bezbednost u Srbiji”, *Srpska politička misao*, Vol. 20, br. 1-2, 2008.
7. *Muslims in the European Union – Discrimination and Islamophobia*, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2006.
8. Neal, Andrew William, „Securitization and Risk at the EU Border: The Origins of Frontex”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, No. 2, 2009.
9. Panić, Branka, „Socijalna bezbednost – bezbednost i identitet”, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br. 13, 2009.
10. Skidmore, David, *Review of book – Security: A New Framework for Analysis*, 1998.
11. Stone, Marianne, *Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis*, Groupe d’Etudes et d’Expertise “Sécurité et Technologies”, 2009.
12. Waever, Ole, „Securitization and Desecuritization”, in Ronnie D. Lipschutz (ed.), *On Security*, Columbia University Press, 1995.
13. Waever, Ole, *Aberystwyth, Paris, Copenhagen New Schools in Security Theory and the Origins between Core and Periphery*, Paper presented at the ISA Conference Montreal March, 2004.
14. Yesilyurt Gündüz, Zuhul, *Europe and Islam: No Securitization, Please!*, International Policy Analysis – October, 2007.

⁴⁰ „Evropski lideri moraju tretirati Tursku kao bilo koju drugu državu kandidata za ulazak u EU, bez sugerisanja alternative za punopravno članstvo!” – jedan je od zaključaka Izveštaja nezavisne komisije o prijemu Turske u EU iz 2009. godine. Na čelu ove komisije bio je finski diplomata, bivši predsednik države i dobitnik Nobelove nagrade za mir 2008. godine Marti Ahtisari (*Martti Oiva Kalevi Ahtisaari*). Internet: http://www.independentcommissiononturkey.org/pdfs/2009_english.pdf 30/01/2011.

Milan Lipovac, MA
Danijela Spasić, MA
Želimir Kešetović, Ph.D

CONCEPT OF SOCIETAL SECURITY AND THEORY
OF SECURITIZATION AS ANALYTICAL FRAMEWORK
FOR ANALYSIS OF TURKEY ACCESS TO EUROPEAN UNION

ABSTRACT

When the concept of societal security focused on social community and identity as its main value was constructed, a deeper political and security analysis of social phenomena and processes was possible to make. In the paper, the authors use the concept of societal security to analyse the actual process of the Republic of Turkey's accession to the European Union with special emphasis on the attitudes and statements of the EU and political representatives of its member states who securitize, by rethoric, Turkey's accession in order to protect the European identity.

Key words: identity of social communities, security threats, migration, European union, Turkey.

UDK: 327+341.7
Bibliid 0543-3657, 62 (2011)
God. LXII, br. 1142, str. 63-79
Izvorni naučni rad
Primljen: 12. marta 2011.

Maja SAHADŽIĆ¹

Transformacijska diplomacija u primjeni: nova diplomacija za novo doba? Arhitektura prijelazne strategije

SAŽETAK

U radu se razmatra malo poznati i ponešto istraženi koncept transformacijske diplomacije kojeg su predstavile i pokrenule Sjedinjene Američke Države sukladno nastalim promjenama u međunarodno - pravnom i geopolitičkom kontekstu, a putem kojeg se nastoji utjecati na preobražaj suvremenog međunarodnog sustava odnosa na temelju suradnje. U radu je korištena uobičajena metodologija rada pravnih i društvenih znanosti na onovu čega se došlo do rezultata i zaključaka koji se odnose na prikaz uvjeta nastanka, te suštine i elemenata transformacijske diplomacije koji se detaljno analiziraju. Sem toga, uspoređuje se i transformacijska sa tradicionalnom diplomacijom, te se daju odgovori na pitanja o preprekama u primjeni transformacijske diplomacije kao i eventualnoj budućoj primjeni iste.

Ključne riječi: transformacijska diplomacija, transformacijski razvoj, sveobuhvatno preraspoređivanje, demokratizacija, međunarodni odnosi, vanjska politika SAD-a.

Prima facie pozicioniranje (transformacijske) diplomacije u međunarodnom diplomatskom i konzularnom pravu i međunarodnim odnosima

Uobičajena uloga diplomacije² nužno je povezana s vođenjem vanjske politike odnosno državnih poslova na vanjskopolitičkoj razini spram drugih subjekata međunarodnog prava. Kralježnicu diplomacije uopće, oduvijek je

¹ Mr sc. Maja Sahadžić, viša asistentica, International University of Sarajevo, e-mail: maja.sahadzic@gmail.com i msahadzic@ius.edu.ba.

² Definicije diplomacije se razlikuju ali je suština svake da se radi o sposobnosti zastupanja subjekata međunarodnoga prava i pregovaranja u međunarodnim odnosima. Primjerice: „Diplomacija (grč. diploma - dvostruko presavijeno; dvostruko presavijena isprava) 1)

činilo odašiljanje diplomatskih misija u strane države i međunarodne organizacije, odnosno druge subjekte međunarodnoga prava. A subjekti međunarodnoga prava u međusobne (diplomatske i konzularne odnose) stupaju putem za to ovlaštenih nositelja dužnosti, bilo unutarnjih (šef države, vlada i ministar vanjskih poslova), bilo vanjskih (predstavnici stalnih i specijalnih diplomatskih misija, konzuli).³ Promjene u čovjekovom djelovanju u svim oblastima izvršile su utjecaj i na način vođenja vanjske politike⁴ koji je od, uprošćeno govoreći, jednostavne uloge predstavljanja

---

vođenje državnih poslova na polju vanjske politike putem službenih odnosa s drugim državama i međunarodnim organizacijama; 2) oblik i sadržaj odnosa između država koji nastaju i održavaju se službenim vezama i kojima se nastoje uskladiti interesi odnosnih država postizanjem pojedinih sporazuma i općim sporazumijevanjem; 3) sposobnost, znanje, umješnost vođenja pregovora s drugim državama; 4) vanjsko predstavljanje države; 5) karijera, poziv predstavljanja i zastupanja država u odnosima s drugim državama, pripadnost krugu osoba koje obavljaju taj poziv.“ V. Vladimir Ibler, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Informator, Zagreb, 1987, str. 57. Ili pogledati: „[D]iplomacija. (1) Skup odnosa između *suverenih država putem službenika u zemlji ili inozemstvu, bilo da su članovi državne *diplomatske službe ili *privremene diplomate. Ovakva diplomacija uključuje postavljanje predstavnika pri *međunarodnim organizacijama. [...]“ V. G. R. Berridge and Alan James, *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave, New York, 2001, p. 62. Kao oblici diplomacije uobičajeno se spominju bilateralna (konvencionalna i nekonvencionalna) diplomacija, multilateralna diplomacija, pregovaranje na summit-u i posredovanje. Za detaljno pojašnjenje istih pogledati: G. R. Berridge, *Diplomacija, teorija i praksa*, Školska knjiga, Zagreb, 2004, str. 81–194. Međutim, može se govoriti i o drugim, nekim čak i manje konvencionalnim oblicima diplomacije, poput: (1) nuklearne diplomacije (v. Abraham Bargman, “Nuclear Diplomacy”, *Proceedings of the Academy of Political Science*, vol. 32, no. 4, 1977, pp. 159–169); (2) dolar diplomacije (v. Henry Bruere, “Constructive Versus Dollar Diplomacy”, *The American Economic Review*, vol. 13, no. 1, 1923, pp. 68–76); (3) krizne diplomacije (v. Harland Cleveland, “Crisis Diplomacy”, *Foreign Affairs*, vol. 41, no. 4, 1963, pp. 638–649); (4) vakcinske diplomacije (v. Peter J. Hotez, “Vaccine Diplomacy”, *Foreign Policy*, no. 124, 2001, pp. 68–69); (5) svemirske diplomacije (v. David Braunschvig, Richard L. Garwin, and Jeremy C. Marwell, “Space Diplomacy”, *Foreign Affairs*, vol. 82, no. 4, 2003, pp. 156–164); (6) boljševičke diplomacije (v. Alfred L. P. Dennis, “Characteristics of Bolshevich Diplomacy”, *The North American Review*, vol. 218, no. 816, 1923, pp. 599–606); (7) preventivne diplomacije (v. Maja Sahadžić, „Preventivna diplomacija i njena primjena na području bivše Jugoslavije“, *Međunarodni problemi*, vol. 61, br. 1–2, 2009, str. 112–140) itd.

³ O podjeli i detaljnom opisu ovlaštenih nositelja dužnosti za vođenje i održavanje međunarodnih odnosa v.: Vojin Dimitrijević et al., *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2003, str. 92–101 i Smilja Avramov i Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 147–166.

⁴ Tako npr. autor Ralph Blessing navodi da treba obratiti pažnju na dva osnovna problema, a to su uzroci administrativnih promjena (kao što je tehnološki napredak, promijenjene vrijednosti u pogledu ciljeva i sredstava nacionalne vanjske politike uključujući i rastuću važnost osiguravanja mira, i rastući broj učesnika u međunarodnim odnosima) te način na koji su novi izazovi utjecali na vanjskopolitičke aktivnosti, i koji su koraci preduzeti da bi se vanjski poslovi uskladili s ovim novim izazovima (vanjski poslovi su postali više profesionalni, proširili su se u veličini i dosegu što je dovelo do porasta unutarnje specijalizacije, a proces odlučivanja postavljen je u središnju administraciju a ne u misije izvan granica. V. Ralph Blessing, “A Changing Diplomatic World”, in Gordon Martel (ed.), *A Companion to International History 1900–2001*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, p. 65.

države i sakupljanja informacija i dostavljanja izvješća, promijenio pravac sukladno suvremenim izazovima na međunarodno-pravnom podijumu. Pritom treba znati da je vođenje vanjske politike tek sastavni dio međunarodnog sustava koji također prolazi kroz promjene koje utječu na samu prirodu istog.⁵

S obzirom na stjecaj prilika u međunarodnim odnosima današnjice, jasno je da je neophodan preobražaj dosadašnjih diplomatskih načela u međunarodnom pravu da bi se smisao postojanja diplomatskih predstavništava zadržao.⁶ Naravno da je izazov preobražaja obiman i dalekosežan ali nije u povijesti nepoznat. Preobražaji u diplomatskom i konzularnom pravu događali su se primjerice, nakon Drugog svjetskog rata odnosno u vrijeme Hladnog rata kada su Europa pa i Azija dovedene u diplomatsko žarište i kada su u odnosima između država nastajali novi načini razvoja i prilagodbe javne diplomacije.⁷ Danas je također važno raditi na novi način, na novim mjestima, s novim suradnicima i za nove svrhe, kada se ideja transformacijske diplomacije povezuje s promjenama u svijetu kojima se valja prilagoditi s gledišta diplomatskog i konzularnog prava. A da bi mogla koketirati s promjenama, diplomacija se mora učiniti boljom i više primjenjivom. Ovo je posebice izraženo u diplomaciji Sjedinjenih Američkih Država gdje se kao uzrok za uspostavljanje i provođenje transformacijske diplomacije, između ostalog, može tražiti u preobličavanju odnosa na Srednjem istoku nakon intervencije Sjedinjenih Američkih Država u Iraku pa i Afganistanu, kao i u usponu Indije i Kine kao novih svjetskih (gospodarskih) sila, (pa i nedržavnih subjekata). Sem toga, pouke koje su Sjedinjene Američke Države izvukle nakon napadâ 11. rujna 2001. godine i sigurnosni izazovi (primjerice proliferacija oružja za masovno uništenje) s kojima su se uhvatile u koštac mogli bi se odrediti

⁵ Tako npr. autori Kennon H. Nakamura i Susan B. Epstein upućuju na kraj bipolarnog svijeta Hladnoga rata, promjenu prirode nacionalne države na kojoj se trenutno temelji međunarodni sustav, nastanak novih odnosa između različitih naroda, kao i na povećan broj i ulogu nedržavnih učesnika u međunarodnoj areni. V. Kennon H. Nakamura and Susan B. Epstein, *Diplomacy for the 21st Century: Transformational Diplomacy*, Congressional Research Service Report, Washington D. C., 2008, p. 2. Ne treba zaboraviti niti razvoj informacijskih tehnologija, terorizam, primjenu transnacionalnog prava (primjerice u Europskoj uniji) koji zacijelo imaju utjecaja na međunarodne odnose.

⁶ Autor Hans Morgentau 1946. godine ustvrdio je da je razdoblje politike sila, sfere interesa, saveza i tajne diplomacije završilo; novo poimanje međunarodnih odnosa i prepoznavanje zajedničkih interesa svih naroda koji se temelje na poštivanju međunarodnoga prava i koji djeluju posredstvom novih organizacija je započelo. Sukladno tome, tradicionalna diplomacija također mora dati prostora novim oblicima diplomatskih odnosa koji su prikladniji novim odnosima između naroda. V. Hans J. Morgenthau, "Diplomacy", *The Yale Law Journal*, vol. 55, no. 5, 1946, p. 1069.

⁷ Tako je i diplomacija, na način na koji se obavlja danas, uglavnom zasnovana na europskoj tradiciji. Čak je i Sovjetska unija s njenim državama satelitima, kada je postojala, usvojila administrativno ustrojstvo zapadnih diplomatskih misija, a isto se odnosi i na države koje su ranije bile kolonije europskih država. Pored toga, europske države, posebno Francuska, pokrenule su većinu reformi koje su kasnije usvojene i u drugim državama. V. Ralph Blessing, "A Changing Diplomatic World", op. cit., p. 65.

uzrokom koji je uvjetovao nastajanje novog koncepta diplomacije čiji je cilj, kako se čini, očuvanje položaja svjetskog gospodarskog predvodnika.

O transformacijskoj diplomaciji *par-ci, par-la*

U svom govoru na Sveučilištu Georgetown 18. siječnja 2006. godine tadašnja državna tajnica Sjedinjenih Američkih Država Condoleezza Rice, osvrnula se na viziju tadašnjeg predsjednika Georga W. Busha o politici Sjedinjenih Američkih Država kojom se pribjegava širenju i podržava širenje demokratskih pokreta i institucija u okvirima svake nacije i kulture čiji je konačni cilj iskorijenjivanje tiranije⁸ u svijetu, te je iznijela svoje opažanje da je za tu, kako ju je nazvala, odlučnu misiju potrebna odlučna diplomacija, putem koje se ne samo izvješćuje o stanju u svijetu, nego se nastoje izvršiti promjene u istom. Takvu misiju (može se slobodno reći izaslanstava Sjedinjenih Američkih Država širom svijeta) nazvala je transformacijskom diplomacijom.⁹ Krajnji cilj transformacijske diplomacije opisala je na sljedeći način: „Suradnja s partnerima širom svijeta s ciljem izgradnje i održavanja demokratskih, dobro upravljanih

⁸ Nije jasno zbog čega se američka državna tajnica odlučila za termin „tiranija“ s obzirom da se transformacijska diplomacija, kako je u tekstu kasnije opisano, odnosi i na vladajuće sustave koji nisu nužno zlostavljajući, nesmiljeni i tlačilački iako su posrnuli, neajki i podijeljeni.

⁹ Vidjeti više: Govor Condoleeaze Rice na Sveučilištu Georgetown (Washington DC) 18. siječnja 2006. godine (izvadak) u Justin Vaïse, *Transformational Diplomacy*, Institute for Security Studies, Paris, 2007, p. 75. Pritom, godinu dana ranije u svom govoru u George C. Marshall International Centru general Joseph Callahan gotovo da je naveo definiciju transformacijske diplomacije s obzirom da je naglasio da uloga diplomacije nije samo da nadgleda, izvješćuje i laska, nego da preobrazi (transformira) društva u djelotvornije, demokratičnije i odgovornije pripadnike međunarodne zajednice. V. Joseph Callahan, „Remarks at the George C. Marshall International Center“ in Shawn Zeller, „Transformational Diplomacy: A Work in Progress“, *Foreign Service Journal*, February 2006, p. 23. Autor Justin Vaïse navodi da je etimološki korijene transformacijske diplomacije lako ustvrditi s obzirom da se vezuju za trijumfe u Drugom svjetskom ratu i Hladnom ratu. Međutim, smatra da je za Georgea W. Busha i Condoleeazu Rice ishodište transformacijske diplomacije u „transformacijskom“ djelovanju u Europi od 1989. do 1991. godine. V. Justin Vaïse, *Transformational Diplomacy*, op. cit., p. 9. Ipak, dovođenje ishodišta transformacijske diplomacije u svezu s transformacijskim djelovanjem u Europi može se gledati na različite načine. Određeni broj autora često pominje ovu poveznicu s obzirom na koautorstvo državne tajnice Condoleeaze Rice i Philipa D. Zelikowa, američkog diplomate za knjigu pod nazivom *Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft* [v. Philip Zelikow and Condoleezza Rice, *Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft*, Harvard University Press, Cambridge, 1998.] koja opisuje geopolitičke odnose u Europi krajem 80-ih i početkom 90-ih godina prošlog stoljeća. Međutim, činjenica je da pad Berlinskog zida odnosno ujedinjenje Njemačke i transformirana Europa u smislu održavanja izbora 1989. godine u Poljskoj i Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika, „Baršunaste revolucije“ u Čehoslovačkoj, unutarnjim dešavanjima u Mađarskoj, Rumunjskoj i Bugarskoj, nisu uvjetovani onim što je Državna tajnica 2006. godine nazvala transformacijskom diplomacijom nego su, čini se, upravo te promjene (transformacije) izazvale stvaranje novog diplomatskog koncepta u međunarodnome pravu.

država koje mogu odgovoriti općim potrebama stanovništva i postupati odgovorno u međunarodnom sustavu“.¹⁰ Dodala je i da se transformacijska diplomacija temelji na suradnji, ne paternitetu. Čineći djela s narodima a ne za njih, američki diplomatski kapacitet nastoji se upotrijebiti da bi se pomoglo stranim državljanima u poboljšavanju vlastitih uvjeta života, izgradnji njihove vlastite nacije i transformiranju njihove vlastite budućnosti.¹¹ Prema ovakvom stanovištu da se zaključiti da se predstavljeni koncept transformacijske diplomacije odnosi na suradnju koja utječe na promjene unutar država, odnosno izmjenu unutarnjih vladajućih sustava čime se poboljšavaju uvjeti života građana odnosno države, i da nije povezana s uspostavljanjem ravnoteže moći, odnosno izravnim utjecajem¹² na stajalište odnosnih država u međunarodnim odnosima.¹³

Dvije godine kasnije Državna tajnica ponovno je na Sveučilištu Georgetown 12. veljače 2008. godine govorila o transformacijskoj diplomaciji i razmotrila njeno djelovanje u budućnosti. Da bi se ostvarila vizija transformacijske diplomacije neophodno je da Sjedinjene Američke Države unovače i obuče novi naraštaj profesionalaca u inozemnoj službi s novim očekivanjima o tome šta život diplomate zapravo predstavlja (kao što je to npr. slučaj s West Bankom, Kolumbijom, Zimbabweom itd. gdje diplomatski predstavnici ne rješavaju probleme nego surađuju da bi se problemi razriješili) što je i suština transformacijske diplomacije. Uspjeh

¹⁰ V. *Transformational Diplomacy*, US Department of State, Washington D. C., 2006, Internet, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/59339.htm>, 15/01/2011, p. 1.

¹¹ V. *Transformational Diplomacy*, US Department of State, op. cit., p. 1. Tako se može govoriti o tzv. transformacijskim državama koje predstavljaju one koje su spremne učiniti napore potrebne da bi stasale u države „prihvatljivih“ vladajućih sustava.

¹² Dakako da transformacijska diplomacija nije povezana s izravnim utjecajem na stavove države s kojima se ostvaruje suradnja, ali je sigurno da postoje neizravni utjecaji koji se temelje na *tit-for-tat* konceptu a koji se sami po sebi podrazumijevaju. Primjerice, putem transformacijskog razvoja se, o kojem više kasnije u tekstu, nudi inozemna pomoć pri razvoju država od interesa, koja je između ostaloga i financijske prirode, a kasnije se od istih traži partnerstvo na međunarodnoj razini. Tako npr. vidjeti izjavu Stephena Krasnera, istaknutog profesora na američkom Sveučilištu Stanford i rukovoditelja planiranja politika pri američkoj vladi od 2005. do 2007. godine, poznatog i kao jednog od začetnika koncepta transformacijske diplomacije: „Nama ne trebaju samo narodi koji će glasovati s nama u Ujedinjenim narodima. Mi trebamo odgovorne vođe, trebamo države koje mogu surađivati s nama i to je osnovno sastavno obilježje suvremenog međunarodnog ambijenta.“ Također, dalje u tekstu: „Kada kažemo da nam trebaju korisni partneri, ne radi se samo o kupnji glasa u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda. Radi se o tome da želimo učiniti ove države odgovornima [...]“ (v. *Transformational Diplomacy*, Center for Global Development, Washington D. C., 2006, Internet, <http://www.cgdev.org/doc/event%20docs/Krasner%20Transcript.pdf>, 12/2/2011.

¹³ Autor Stephen D. Krasner opisuje svrhu transformacijske diplomacije na sličan način: „U suštini, transformacijska diplomacija odnosi se na podupiranje promjena unutar država, a ne na odnose između država. Radi se o prirodi državnih političkih režima, a ne o međunarodnoj ravnoteži moći, što je prilično drugačije poimanje diplomacije od onog na kakvo smo navikli.“ V. *Transformational Diplomacy*, Center for Global Development, op. cit.

iste mjeri se napretkom država od rata ka miru, despotske vladavine ka demokraciji, siromaštva i nejednakopravnosti ka blagostanju i socijalnoj pravdi. Ovo zahtijeva da diplomate budu djelotvorne u novim mjestima izvan ureda inozemne službe i američkih veleposlanstava kao i da surađuju s novim partnerima pod kojima se ne podrazumijeva samo državna vlast nego i lokalni lideri, civilno društvo, poduzetnici, nevladine organizacije itd. U isto vrijeme to znači povećanje broja diplomatskih predstavnika odnosno odašiljanje ljudi iz Washington DC-a te osiguravanje potrebne tehnologije¹⁴ koja će im omogućiti da rade bilo kad, bilo gdje.¹⁵

Ovakav način razmišljanja i predstavljena načela ostavljaju opći utisak da se radi o preobražaju (američke) diplomacije kojom se nastoji utjecati na preobražaj međunarodnog sustava odnosa¹⁶ kojim se od posrnulih, nejakih i podijeljenih vladajućih sustava nastoje (ili barem pokušavaju) sazdati i oblikovati oni čvrsti, jaki i ujedinjeni. A ovo sve zbog prilagodbe suvremenim geopolitičkim i međunarodno-pravnim sadržajima. A suvremeni odnosi na međunarodnom planu upućuju, čini se, na to da prijetnje dolaze iznutra, dakle iz samih država kao subjekata međunarodnoga prava a ne zbog načina vođenja njihove vanjske politike, zbog čega je potrebno preusmjeriti do sada poznate oblike diplomacije.

Sve ovo su bili razlozi zbog kojih je Državna tajnica 2006. godine najavila sveobuhvatno preraspoređivanje i reorganizaciju domaćih i kadrova u inozemnoj službi te predstavila svoju viziju za budućnost Vlade Sjedinjenih Američkih Država koja uključuje: sveobuhvatno preraspoređivanje (preraspoređivanje diplomatskih predstavnika iz veleposlanstava smještenih u glavnim gradovima država u druge oblasti, te u države poput Afrike, južne Azije, istočne Azije, Srednjeg istoka i sl.¹⁷); regionalna središta (slanje diplomatskih predstavnika u gradove gdje Sjedinjene Američke Države nemaju svoje predstavnike čime bi se olakšala suradnja i pristup u izgradnji demokracije i blagostanja, borbe protiv terorizma, trgovini ljudima itd, a putem

¹⁴ O primjeni tehnologije u transformacijskoj diplomaciji v. David Steven, "Technology and Public Diplomacy", Talk to the University of Westminster Symposium on Transformational Public Diplomacy, 30. travanj 2008. ili v. Grupa autora, *Final report of the State Department in 2025 Working Group, Advisory Committee on Transformational Diplomacy*, Washington D.C., 2008, p. 36. za preporuke američkoj vladi o primjeni informacijske tehnologije u transformacijskoj diplomaciji.

¹⁵ V. Condoleezza Rice, "Legislation and Policy, Remarks on Transformational Diplomacy", *The DISAM Journal*, Wright-Patterson AFB, vol. 30, no. 2, 2008, p. 86.

¹⁶ Poslije Drugog svjetskog rata, Vlada Sjedinjenih Američkih Država pojačala je svoje prisustvo u Europi i Aziji, pojačala je obuku svojih kadrova, doprinijela je naporima izgradnje države u Japanu i Njemačkoj. Poslije Hladnoga rata, otvorila je 14 novih veleposlanstava u Centralnoj i Istočnoj Europi gdje je upućeno oko sto diplomata s ciljem ojačavanja demokracije i otvorenog gospodarstva u državama iste. Podaci dostupni u: Justin Vaise, *Transformational Diplomacy*, op. cit., p. 22. Slična prilagodba se zagovara i događa i danas sukladno sprovođenju transformacijske diplomacije.

¹⁷ Tadašnja Državna tajnica je iznijela mišljenje da je dosta kadrova u inozemnoj službi na pogrešnom mjestu i da se trebaju prerasporediti u krizne oblasti.

regionalnih centara za javnu diplomaciju,¹⁸ američkih nazočnih službi,¹⁹ virtualnih nazočnih službi,²⁰ centraliziranja funkcija informacijske tehnologije i kreativne uporabe Interneta); povezivanje novih izazova sa novim vještinama (kao što je poboljšana obuka,²¹ obučenost za više regija, dodjeljivanje službe, pojačana praksa, javna diplomacija²²); i obučavanje diplomatskih predstavnika da rade u suradnji s drugim saveznim agencijama (npr. proširenje mogućnosti stabilizacije, politički savjetnici vojnim snagama).²³

¹⁸ Ovo je primjerice veoma izraženo kada se radi o odnosu Sjedinjenih Američkih Država spram država Srednjeg istoka pa i Europe.

¹⁹ Koncept uspostavljanja američkih nazočnih službi podrazumijeva odašiljanje i razmještanje diplomata izvan veleposlanstava koja se uobičajeno nalaze u glavnim gradovima, u druga potrebna i strateška mjesta. Ovakva služba slična konzulatima iako se ne vrše uobičajene konzularne djelatnosti. Do sada Sjedinjene Američke Države imaju otvorene nazočne službe za potrebe ostvarivanja transformacijske diplomacije u Aleksandriji (Egipat), Busanu (Južna Koreja) i Medanu (Indonezija).

²⁰ Kod virtualnih nazočnih službi uspostavljanje odnosa i komunikacija u potrebitim i strateškim mjestima se vrši putem Interneta, dakle virtualno, s povremenim posjetima mjestima od interesa. Trenutno postoji više od 50 virtualno nazočnih službi Sjedinjenih Američkih Država u svijetu podržavanih od Ureda za e-diplomaciju (*Office of eDiplomacy*) osnovanog 2003. godine i koji je sastavni dio Odjela za upravljanje informacijskim resursima (*Bureau of Information Resources Management*) pri američkoj vladi.

²¹ Poboljšavanjem obuke nastoje se poboljšati stručnost i kvalifikacije kadrova u inozemnim službama u pogledu korištenja informacijskih tehnologija, znanja stranih jezika (posebice kineskog i arapskog jezika) kao i u pogledu primjene (razvojnih) programa u pojedinim oblastima (zdravstvo, školstvo, sudbeni sustav itd.).

²² Misli se na promidžbu američke kulture čime se doprinosi boljem shvaćanju nastojanja Sjedinjenih Američkih Država u pojedinim državama.

²³ *Transformational Diplomacy*, US Department of State, op. cit., pp. 1-4. Dvije godine kasnije Savjetodavno povjerenstvo za transformacijsku diplomaciju (*Advisory Committee on Transformational Diplomacy*), koje je osnovano 2006. godine s ciljem davanja savjeta i prijedloga u pogledu provođenja ciljeva transformacijske diplomacije, predstavilo je prijedlog transformacijskog preobražaja koji stavlja u središte šest općih skupina: proširivanje i osuvremenjivanje kadrova (u smislu osiguravanja dodatnih obučanih kadrova čime će se umanjiti praksa „posuđivanja“ kadrova iz drugih programa te u isto vrijeme odašiljanje kadrova u službe s manjkom kadrova a također je veoma važno proširiti obuku kadrova na primjerice strateško planiranje, poslovnu analizu); povezivanje strategije i resursa u vanjskim odnosima (ojačavanjem povezanosti s Ministarstvom obrane i uspostavljanjem Združenog nacionalnog sigurnosnog povjerenstva); jačanje sposobnosti za oblikovanje društva (putem uravnoteženja diplomacije i pomoći, stavljanja u središte javne diplomacije, poboljšavanja mogućnosti ponovne izgradnje i ravnoteže, unapređivanja gospodarske diplomacije, nastavljanja s djelotvornim multilateralnim vođstvom, produbljivanja mogućnosti za izgradnju saveza, razvoja mogućnosti društvenih mreža, vođenja razvoja međunarodnog prava i prakse i proširivanje stručnosti u nauci i tehnologiji); uporaba tehnologije 21. stoljeća (putem stvaranja uobičajene infrastrukturne platforme za informacijske tehnologije, ujednačavanja informacijsko-tehnološkog rukovodstva, postajanja vodećim upravljačem znanja); uključivanje privatnog sektora (stvaranjem suradnje s privatnim akterima, poboljšavanjem kulturalne i komunikacijske suradnje); i osuvremenjivanje organizacijskog stroja Vlade Sjedinjenih Američkih Država (ujednačavanjem politika, strategija i planiranja resursa, ponovno utvrđivanje kvaliteta veleposlanstava uz obuku, ohrabivanje samostalnog donošenja odluka). V. *The Advisory Committee on Transformational Diplomacy, A Call to Action*, State Department Publication, Washington D. C., 2008, pp. 3-14.

Dakako, iz ovoga je jasno da je poimanje suvremene međunarodne scene kao poprišta promjena i stalnih događanja, posebice kada se radi o sofisticiranim shvaćanjima demokratizacije kao kamena mudrosti, bitnosti i ljekovitog sredstva za (po)neke ili sve zagonetke u međunarodnim odnosima, usko povezano s prilagodbom u novim odnosima koji nalažu i uvjetuju odbacivanje međunarodnog pregovaranja kao važnog sredstva za rješavanje sporova u međunarodnom pravu i stavljanje naglaska na izgradnju i suradnju u izgradnji gore navedenih posrnutih, nejakih i podijeljenih vladajućih sustava širom svijeta. Pritom, čak ukoliko demokratizacija predstavlja krajnju ali po svemu sudeći utopijsku svrhu transformacijske diplomacije, jasno je da se transformacijska diplomacija mora zaštititi od utjecaja koji bi usmjeravali djelovanje iste u tom, i samo u tom pravcu. Zaista je neophodno posvetiti se postizanju što je moguće višeg stupnja primjene demokratskih načela ali krajnji cilj mora biti poticanje i podržavanje promjena ukoliko se želi postići da transformacijska diplomacija ima značenje veće od sintagme koju čine riječi u njenom nazivu. Tako se primjerice, u okviru koncepta transformacijske diplomacije traži da civilni službenici (diplomatski predstavnici) rade rame uz rame s vojnim dužnosnicima u inozemstvu i time vrše izravan utjecaj na vladajući sustav odnosne države što predstavlja promjenu i u konceptu diplomacije uopće.²⁴ Zaključuje se da se diplomacija više ne može zasnivati na prikupljanju informacija i podnošenju izvješća nego je potrebno energično i djelotvorno sudjelovanje u promjenama.²⁵

Primjerice, način kako država *par extensum* primjenjuje ili se odlučuje na primjenu transformacijske diplomacije je i odnos Sjedinjenih Američkih Država prema Narodnoj Republici Kini. Tijekom 2009. godine državna tajnica Hilary Clinton i izjaviteljica pred Predstavničkim domom Kongresa Nancy Pelosi, službeno su posjetile Narodnu Republiku Kinu, gdje se kod svake osjećala promjena u javnom istupanju.²⁶ Naravno da vanjska politika primjerice Sjedinjenih Američkih Država nema iste ili barem slične ciljeve kao što ih ima Narodna Republika Kina zbog čega je jasno da se koncepti poput

²⁴ Sem ovoga, autor Justin Vaïse smatra da se transformacijska diplomacija mora promatrati i kao instrument za činovničko upravljanje i rukovođenje i kao obrazac poboljšavanja i svrsishodnosti Vlade Sjedinjenih Američkih Država i USAID-a, a s ciljem uspostavljanja koherentnijih odnosa unutar i između istih. V. Justin Vaïse, *Transformational Diplomacy*, op. cit., p. 17.

²⁵ Djelotvorno sudjelovanje može se odnositi primjerice na davanje savjeta i preporuka u pogledu izgradnje sudbenog sustava, predstavničke demokracije, smanjenja korupcije i sl.

²⁶ Kako zaključuje autor Stanton Jue, ova promjena temelji se na tri pretpostavke: uobičajeni pristup nije bio posebice djelotvoran u mijenjaju kineske politike i ponašanja uopće; brzi uspon Kine u smislu globalne gospodarske i političke moći zahtijeva preobražaj prioriteta u vođenju vanjske politike; odugovlačenje u priznavanju političke stvarnosti također traži blaži pristup da bi se poboljšali međusobni interesi i Sjedinjenih Država i Kine u teškim gospodarskim vremenima. V. Stanton Jue, "Two American Woman Visit Beijing: Transformational Diplomacy or Delusion?", *Chinese American Forum*, vol. XXV, no. 1, 2009, p. 3.

transformacijske diplomacije u Kini podozrivo i prijekorno gledaju.²⁷ Ali, činjenica je da će obje države morati surađivati ukoliko se žele razvijati.²⁸

Predstavljeni ciljevi transformacijske diplomacije u Sjedinjenim Američkim Državama najviše utjecaja su imali i imaju na: (1) Vladu Sjedinjenih Američkih Država (*Department of State*) (čiji predstavnici počinju da rade na povezivanju sa državama za koje se ocijeni potrebitost transformacije); i (2) Agenciju za međunarodni razvoj Sjedinjenih Američkih Država (*United States Agency for International Development – USAID*) (čiji razvojni programi postaju sastavnim dijelom transformacijskog razvoja²⁹ odnosno pomoći razvoju koji uključuje i političke razmjere). Međutim, teškoća s USAID-om je to što od kraja 90-ih godina prošloga stoljeća USAID ne može izravno zagovarati pred američkim zakonodavnim tijelom pa je ovisan o drugim izvorima financiranja.³⁰ Sem toga, valja podvući i ulogu Ministarstva obrane Sjedinjenih Američkih Država (*Department of Defense*) i prilagodbu ustroja i djelovanja istog da bi se omogućila suradnja s civilnim službenicima u pružanju inozemne pomoći u postizanju političkih ciljeva unutar odnosnih država kao i izmjene u ustroju američke vojske³¹ čiji je krajnji cilj djelotvoran odgovor na promjene na međunarodnoj razini.

Međutim, postoje i prepreke ovako predstavljenom konceptu transformacijske diplomacije. Upravo autor Justin Vaïse, navodi četiri

²⁷ „U očima kineskih političkih elita, Sjedinjene Američke Države pokušavaju da primijene sliku društva na svjetskoj razini prema svojim shvatanjima, a Kina je, kao socijalistička država pod rukovodstvom Komunističke stranke, bez sumnje temeljna prepreka u postizanju tih ciljeva.“ V. Joseph S. Nye Jr. and Wang Jisi, “Hard Decisions on Soft Power, Opportunities and Difficulties for Chinese soft Power”, *Harvard International Review*, Summer 2009, p. 20.

²⁸ Iako, primjerice neoportuno pa i izravno i očigledno primjenjivanje transformacijske diplomacije možda neće biti najbolje prihvaćeno u Kini, o čemu svjedoče i autori Nye i Jisi „[...] širenje i mahanje mekom moći Sjedinjenih Država kao sastavni dio 'pametnog' sustava kulture, političkih vrijednosti i vanjske politike neće biti dobrodošao od strane Kine“. Ibidem, p. 21.

²⁹ Transformacijski razvoj povezuje se s odnosom (predstavničke) demokracije i društvenog uključivanja spram društvene transformacije i bezuvjetnosti ubrzavanja društvenih promjena u pojedinim državama u svijetu, posebice u njihovom gospodarskom sustavu i gospodarskom razvoju putem pružanja razvojne pomoći kojom se smanjuje siromaštvo a podiže životni standard.

³⁰ Isto tako, USAID je i dalje neovisna organizacija, i na tom polju vjerojatno neće biti izmjenjena. Činjenica koja podržava ovakvo stajalište je i ta da državna tajnica u svojim izjavama o transformacijskoj diplomaciji niti jednom nije pomenula mogućnost da USAID postane vladina agencija. O mogućoj budućoj ulozi USAID-a v. J. Anthony Holmes, “Foreign Assistance: Transformational Diplomacy’s Key Missing Ingredient”, *Foreign Service Journal*, June 2006, p. 5.

³¹ Ovo je posebice bilo izraženo osnivanjem Ureda za transformaciju snaga (*Office of Force Transformation*) 2001. godine pod utjecajem tadašnjeg ministra obrane Sjedinjenih Američkih Država Donalda Rumsfelda, a koji je 2006. godine ukinut te su njegove funkcije podijeljene između Ureda podtajnika obrane za politiku (*Office of the Under Secretary of Defense for Policy*) i Ureda podtajnika obrane za nabavku, tehnologiju i pozadinsku službu (*Office of the Under Secretary of Defense for Acquisition, Technology, and Logistics*).

prepreke za djelotvornost transformacijske diplomacije u Sjedinjenim Američkim Državama: sindrom „veleposlanstva – utvrde“; opiranje predstavnika u inozemnoj službi; „Alisa u zemlji čudesa“ shvaćanje transformacijske diplomacije; i ograničenja u posvećenosti djelovanju.³² Jasno je da je, u vremenu kada su, iz različitih motiva, pojačane prijetnje i napadi spram veleposlanstava širom svijeta,³³ teško pomišljati na slanje diplomata izvan sigurnih zidova veleposlanstva sa podrškom i zaštitom ili bez njih. A ako ih se i odašilje, čini se da oni više ne obavljaju ustaljene klasične poslove diplomate, s obzirom na prirodu radnih zadataka koji im se nameću, što može stvoriti odbijanje obavljanja zadataka i uvjetovati neuspjeh. S druge strane, kratak rok trajanja dužnosti diplomata u pojedinim državama gdje proces primjene transformacijske diplomacije treba da traje dulji vremenski period, može stvoriti i osjećaj nepovjerenja domaćeg stanovništva pa i vlasti odnosne države zbog učestale izmjene osoba koje rade kao sastavni dio tog procesa. Isto tako, transformacijskom diplomacijom se teži korjenitim preobražajima unutar pojedinih (pritom suverenih) država a da istovremeno nema garancije da su odnosne države spremne prihvatiti primjenu, moglo bi se reći sofisticirane, transformacijske diplomacije. Na kraju, nužno je postaviti i pitanje usko povezano sa drugom preprekom, a to je da li će se predstavnici u inozemnim službama zaista posvetiti djelovanju i postizanju krajnjih ciljeva transformacijske diplomacije.

Od diplomatskog do transformacijskog alata?

Utjecaji na nastanak transformacijske diplomacije, pa čak i uzroci, mogu se, *primo loco*, povezati s promjenama u geopolitičkom kontekstu koje obuhvaćaju kretanje ljudi, roba, usluga i kapitala, čime se *in summa* stvara međuovisnost između subjekata međunarodnoga prava i pojedinaca. Poneke su države (poput Kine i država IBSA-e³⁴), na taj način, iskoristile prednosti sveobuhvatnih odnosa na međunarodnoj sceni i progurale se u sami vrh, među države koje imaju vodeća svjetska gospodarstva (poput Sjedinjenih Američkih Država) te polako dobivaju na značaju prilikom oblikovanja međunarodnih (političkih) odnosa i međunarodnoga prava uopće. U isto vrijeme, vladajući sustavi ovih ali i nekih drugih država (poput Iraka, Afganistana) iskazuju nedostatke u kapacitetu i djelotvornosti

³² Justin Vaïse, *Transformational Diplomacy*, op. cit., pp. 24–26.

³³ Primjerice napad na američko veleposlanstvo u Siriji 2006. godine; napad na američko veleposlanstvo u Jemenu 2008. godine; napad na američko veleposlanstvo u Afganistanu 2010. godine itd.

³⁴ IBSA predstavlja suradnju među tri države u sponu, Indije, Brazila i Južnoafričke Republike, tri multikulturalna i multietnička vladajuća sustava koja nastoje dati svoj doprinos novom sustavu međunarodnih odnosa putem političke povezanosti, suradnju kroz različite sektore, fonda za smanjenje siromaštva i gladi i uključivanje drugih činilaca (poput predstavnika državne vlasti, građanskog društva itd.). Njihovo djelovanje čak bi se moglo nazvati transformacijskom diplomacijom.

vladanja zbog čega nastaju okolnosti (poput siromaštva, korupcije) koje vode ugrožavanju sigurnosti na iznadnacionalnoj razini (poput terorizma) a zbog čega se, na koncu, ovi vladajući sustavi obilježavaju kao posrnuli, nejaki i podijeljeni.³⁵ U isto vrijeme, najveće prijetnje svjetskoj sigurnosti dolaze upravo iz ovakvih nestabilnih vladajućih sustava te su veća prijetnja istoj sukobi unutar država nego raspodjela moći na svjetskoj razini.³⁶ Sem toga, države za koje se smatra da imaju demokratske vladajuće sustave, a pritom su i vodeće u svjetskim gospodarskim odnosima, preuzimaju na sebe teret i odgovornost (doduše iz različitih motiva, razloga i namjera – primjerice podrška u međunarodnim organizacijama) za ostvarivanje utjecaja u smislu izmjene unutarnjih vladajućih sustava na ove prvospomenute, čime se ostvaruje i umanjivanje eventualnih prilika za rastrojstvo u međunarodnim odnosima a postiže postojanost i sigurnost u svijetu i ravnoteža moći.³⁷ Države koje su se izgurale na vrh više ne mogu i ne smiju biti podvrgnute ultimatumima nego se nastoji uspostaviti suradnja putem upotrebe meke (*soft*)³⁸ diplomacije. Čini se da se baš tako razvila ideja o transformacijskoj diplomaciji čija je suština suradnja, izgradnja i održavanje demokratskih i dobro upravljanih država te njihovo odgovorno ponašanje u sustavu međunarodnoga prava i međunarodnih odnosa kao odgovor na izazove novonastalog doba. Pritom, jasno je da su neke države koje su se smatrale, ili se i danas smatraju, deplasiranima pa i devijantnima, alegorički govoreći, uskočile u dilijanšu onih afirmiranih, (možda čak) i protiv njihove volje, a koje ih arogiraju i pristaju na bruderšaft ne bi li se zaštitile i/li održale svoj vodeći položaj *a conto* suradnje s njima. Pritom se prvenstveno misli na Sjedinjene Američke Države. Stoga i mijenjaju svoj kurs u međunarodnim odnosima. *Ad propositum* toga, (Sjedinjene Države) nastoje spriječiti svaku depravaciju u međunarodnim odnosima na najmanju moguću mjeru koja bi bila adverzativna državnim interesima, te pristaju na afilijaciju s onima koje su ponekad i omalovažavale. Posrnuli, nejaki i podijeljeni sustavi su odrasli, i više ih se ne može drsko ukoriti i dati im cuclu. Također, isključivi diktat više ne prihvaćaju s obzirom da konačno imaju svoje mjesto „pod Suncem“. Zato

³⁵ Tako, npr. kada parafrazira izjavu Državne tajnice, autor Stephen Krasner se u isto vrijeme slaže da su izgledi za rat između velikih sila danas slabiji nego ikada u povijesti suvremenog državnog sustava, te da se danas, još od 1945. godine, nalazimo u najduljem razdoblju mira, ograničavajući se na odnose između velikih sila. Također, najopasnije prijetnje (američkoj) sigurnosti su unutarnje naravi drugih država. V. *Transformational Diplomacy*, Center for Global Development, op. cit.

³⁶ Primjerice sukobi u Egiptu i Libiji pa i Bahreinu i Jemenu s početka 2011. godine.

³⁷ *Ravnoteža moći (Balance of Power)* – do 1914. [godine]. Relativno mali broj nacionalnih država djeluje u sustavu u kome promjenjivi savezi sila sprečavaju bilo koju pojedinačnu državu da se nametne kao premoćna snaga. (navedeno prema: Živorad Kovačević, *Međunarodno pregovaranje*, Filip Višnjić, Beograd, 2004, str. 40). Danas, ravnoteža moći nužno ne podrazumijeva neophodnost postojanja oružane sile, koliko gospodarskog razvoja.

³⁸ *Soft power* predstavlja sposobnost postizanja ciljeva i dogovora putem iniciranja suradnje i definiranja zajedničkih interesa.

nije ni čudo, što se (Sjedinjene Američke) države odlučuju na tobože prostodušnu konsolidaciju međunarodnih odnosa i mijenjanje položaja u odnosu na međunarodno pravo putem transformacijske diplomacije, a sve s ciljem pridobijanja poslušnosti i sprečavanja agravacije i diskrepancije u odnosima sa državama u usponu. Doduše, nisu te države toliko moćne da ugroze jače i zdravije vladajuće sustave poput Sjedinjenih Država, ali je njihov status sasvim dovoljan da se napusti Bushova doktrina o različitim načelima vođenja vanjske politike (preemptivni napad, napad na države koje pružaju zaštitu teroristima itd.) i prijeđe na suradnju koja je nukleus transformacijske diplomacije, kao blažeg i neizravnijeg oblika (javne) diplomacije. Tako se putem transformacijske diplomacije, preciznije transformacijskog razvoja kao suvremenog, slobodno ga možemo tako nazvati – Marshallovog plana³⁹ – za posrnule, nejake i podijeljene, na mala vrata utječe na pojedine države i osiguravaju glasovi u međunarodnim organizacijama (prvenstveno Ujedinjenim narodima) i sl.

Dalje, elementi odnosno sastavni dijelovi transformacijske diplomacije su primjena sveobuhvatnog raspoređivanja i reorganizacije u tijelima za vođenje vanjske politike, pomoć u razvoju i demokratizacija što podrazumijeva prije svega prerasmjestaj predstavnika u inozemnoj službi (odašiljanje izvan glavnih gradova gdje su smještena veleposlanstva); nove načine pružanja inozemne podrške u smislu transformacijskog razvoja (putem jačanja demokracije i demokratskih procesa što vodi poboljšanju života građana a u isto vrijeme ojačava sigurnost i stabilnost domaćih institucija kao i sigurnost na međunarodnom planu u odnosima s drugim državama); i podsticanje demokratizacije (različitim programima podstiče se uspostavljanje vladavine prava, pravne države, podjele vlasti i sl.); kao i postojanost i istrajnost uspostavljenih promjena. Što se tiče raspoređivanja i reorganizacije u tijelima za vođenje vanjske politike treba razmotriti sljedeće: u ovom smislu transformacijska diplomacija podrazumijeva uspostavljanje novih (unutarnjih) tijela za upravljanje transformacijskom diplomacijom, preraspoređivanje kadrova u države od interesa ili preraspoređivanje kadrova unutar država od interesa u mjesta gdje do tada nije postojalo predstavništvo kao i izmjene u provođenju diplomacije uopće. Prije svega, neophodna je (dodatna) obuka kadrova, slanje kadrova u opasna i/li opasnija područja zahtijeva i dodatno osiguranje itd.⁴⁰ Kratkoročno gledajući, poduhvat raspoređivanja i reorganizacije košta

³⁹ Marshallov plan, službenog naziva Europski program oporavka (*European Recovery Program* – ERP) bio je gospodarski program obnove i ojačavanja država Europe od 1947. do 1951. godine. Nazvan je prema Georgeu Marshallu, Državnom tajniku Sjedinjenih Američkih Država od 1947. do 1949. godine.

⁴⁰ U 2009. godini Vlada Sjedinjenih Američkih Država tražila je da se ukupan broj osoblja poveća iznad 2400 osoba tijekom naredne dvije godine, te da im se omogući obučavanje stranih jezika, popune neiskorišteni položaji u službi i umanjiti teret spram postojećih kadrova. Sve ovo za potrebe transformacijske diplomacije. Grupa autora, *Report to Congressional Committees "U.S. Public Diplomacy, Key Issues for Congressional Oversight"*, Government Accountability Office, Washington D. C., 2009, p. 25.

mного, ali ukoliko uspije u ostvarivanju zacrtanih ciljeva tada, dugoročno gledajući, košta veoma malo. Međutim, rizik od neuspjeha postoji. Rok trajanja dužnosti diplomata u državama spram kojih se odvija transformacijska diplomacija morao bi biti dulji, te bi diplomate morale da se istinski posvete provođenju agende transformacijske diplomacije, i u krajnjoj liniji stvaranju povjerenja i prihvaćanju promjena. Slanje diplomata izvan zidova veleposlanstva zacijelo može da bude Damoklov mač. Decidirano inzistiranje na preispitivanju dosadašnjih aksioma provođenja diplomacije, povezanih sa svim diplomatskim i konzularnim povlasticama (i imunitetima), može dovesti do detioracije u diplomatskoj službi određene države. Iako diplomatska služba nije bazar gdje bi se mogli birati poslovi i radni zadaci, slanje u nesigurna područja može izazvati prigovore pa i odbijanje poslova i radnih zadataka.

Također, valja zaključiti da koncept transformacijske diplomacije nije nimalo loš ukoliko se radi o državama koje su u mogućnosti da izdvajaju novac iz proračuna za pružanje pomoći u razvoju, bilo da se radi o transformacijskom razvoju ili prostodušnim pa i naivnim motivima povezanim sa demokratizacijom. U tom smislu, u primjeni transformacijske diplomacije, možda je i najvažnije da dođe do povjerenja između onih koji je zagovaraju i primjenjuju istu, i tijela koje odobrava proračun za daljnju primjenu iste. To se postiže kada postoji vidljivi napredak u primjeni iste u predstavljaju interesa države (pa i međunarodne organizacije). Međutim, jasno je da države koje nemaju čvrst gospodarski sustav i nisu dovoljno razvijene da bi mogle izdvajati novac iz proračuna za ovakav oblik, možemo ga slobodno nazvati lobiranja, neće imati mogućnost za primjenu transformacijske diplomacije. S druge strane, ukoliko nisu države od (strateškog ili kakvog drugog) interesa na njih se transformacijska diplomacija neće niti primjenjivati. Tako je, čini se, transformacijska diplomacija rezervirana samo za snažne, utjecajne i neprikosnovene države i njihove neuralgične ali dosljedne pokušaje prilagođavanja suvremenog sustava međunarodnog prava i međunarodnih odnosa sebi samima.

Na koncu, podsticanje demokratizacije otkriva dva problema. *Pro primo*, pretjerano je tvrditi da prijetnje u suvremenim međunarodnim odnosima dolaze isključivo od posrnutih, nejakih i podijeljenih vladajućih sustava. Ova tvrdnja je tek djelimice točna. *Pro secundo*, vladajući sustavi i njihova domaća politika ne mogu se promatrati zasebno i odvojeno od njihove vanjske politike, jer ukoliko se transformacijskom diplomacijom utječe na oblikovanje unutarnjih odnosa i načina njihovog uređenja, neminovno se utječe i na oblikovanje vanjske politike. Ne mogu se bezazlenim smatrati zamršeni i ponekad jetki odnosi unutar pojedinih država i njihovih društava, koji su ponekad nacionalistički, protuzapadnjački i sl. nastrojani. Niti se takvim odnosima može pragmatično upravljati, niti se na njih može (i smije) utjecati na način da ih se podvodi pod jednostavna načela transformacijske diplomacije s obzirom da složeni odnosi traže rješavanje problema *in medio virtuo*.

Budućnost transformacijske diplomacije

Način primjene transformacijske diplomacije, *lato sensu*, temelji se na reorganizaciji unutarnjih i vanjskih organa za vođenje vanjske politike, sveobuhvatnom preraspoređivanju diplomatskih i konzularnih predstavnika, osuvremenjivanju i dodatnoj obuci istih kao i pojačanoj uporabi informacijskih tehnologija u obavljanju svakodnevnih poslova i radnih zadataka. To zacijelo ne znači „tehnički *knock-out*“ za „tradicionalne“ diplomatsko-konzularne predstavnike niti ukidanje „tradicionalnih“ veleposlanstava i konzularnih predstavništava u „tradicionalnim“ velikim centrima koji se služe „tradicionalnom“ javnom diplomacijom. Primjena transformacijske diplomacije uključuje izvjesne izmjene u pogledu do sada primjenjivane diplomacije koje se odnose na ustrojstvo tijela za vođenje međunarodnih odnosa u inozemstvu pa i kod kuće, dodijeljene zadatke diplomatama i načine njihovih ispunjavanja, što zahtijeva dugoročna ulaganja ali i napore da bi se diplomatska organizacija i sadržaj uskladili, učvrstili i postali korisni za ostvarivanje ciljeva vanjske politike određene države. Temelj transformacijske diplomacije je poticanje promjena unutar država a ne odnosa između država. Pritom je najvažnije kako prilagoditi diplomatske odnose potrebama u 21. stoljeću. Zacijelo se može zaključiti kako u ovim nastojanjima klasična diplomacija postaje sastavnim dijelom transformacijske diplomacije. A transformacijska diplomacija *eo ipso* vodi ka izmjenama u postojećem međunarodnom pravu, posebice u načelima i standardima koji se odnose na oblasti koje su tek u nastajanju (primjerice definiranje pitanja koja se vezuju za klimatske promjene) a koje su već veoma važne, ili će njihova važnost tek dobiti na snazi. Tako će diplomatsko i konzularno pravo biti prožeto dejstvima transformacijske diplomacije pa će sukladno tomu biti neophodno osnaživanje pa i preoblikovanje državnih tijela za vanjske odnose te diplomatskih načela i vještina da bi se osigurala djelotvornost istih. To će biti neophodno ne samo u odnosima s drugim državama nego i sa međunarodnim organizacijama, prvenstveno Ujedinjenim narodima pa i nevladinim organizacijama i privatnim sektorom. A da bi krajnji ishod primjene transformacijske diplomacije bio povoljan za one koji je sprovode, svaka država bi morala uložiti napore i brižljivo raditi na kvalitetu kadrova koji učestvuju u vanjskim odnosima kao i osiguravati stalno dobivanje povratnih informacija da bi sukladno tomu mogla savjetovati i preporučiti potrebite izmjene *in favorem* dalje primjene transformacijske diplomacije.

Tko će biti Nikomed?

S obzirom na stalne i ubrzane promjene u međunarodnom pravu i međunarodnim odnosima, države se *volens – nolens* moraju prilagođavati i postupati sa zrnom soli. A ako zadržavanje vodećih pozicija u svjetskoj politici i gospodarstvu podrazumijeva preoblikovanje unutarnjih i vanjskih tijela za vođenje međunarodnih odnosa i preobražaj tradicionalne

diplomacije, tada zasigurno nema mjesta nonkonformizmu i nehaju. To ujedno znači i prihvaćanje privatnog sektora i nevladinih organizacija kao sebi ravnima iako *ipso iure* nisu subjekti međunarodnoga prava, ali su postali važan činilac u međunarodnim odnosima. Također, nova pravila međunarodnoga prava koja u međuvremenu nastaju, utječu na praksu unutarnjih državnih tijela i oblikovanje njihovih stavova u međunarodnim odnosima. Pritom, primjena informacijske tehnologije u transformacijskoj diplomaciji ne smije biti zanemarena. Suštinski je bitno da tijela zadužena za vođenje vanjske politike u tuzemstvu i inozemstvu prihvate uporabu informacijskih tehnologija, s obzirom da je putem njihove primjene olakšan utjecaj na tijek društvenih, političkih, gospodarskih odnosa u svijetu, bilo da se radi o jačanju demokracije, borbi protiv terorizma itd. Putem uporabe informacijskih tehnologija olakšano je prikupljanje informacija i dostavljanje istih u veoma kratkom vremenu i na siguran način. Na koncu, sve ovo znači sustavno i artikulirano čeličenje veza temeljenih na međuovisnosti državnih i nedržavnih faktora sigurnosti na međunarodnoj razini. Tko će biti Nikomed? *Nous verrons!*

Bibliografija

1. Avramov, Smilja i Kreća, Milenko, *Međunarodno javno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2007;
2. Bargman, Abraham, "Nuclear Diplomacy", *Proceedings of the Academy of Political Science*, vol. 32, no. 4, 1977;
3. Berridge, G. R. and James Alan, *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave, New York, 2001;
4. Berridge, G. R., *Diplomacija, teorija i praksa*, Školska knjiga, Zagreb, 2004;
5. Blessing Ralph, "A Changing Diplomatic World", u Martel Gordon (ed.), *A Companion to International History 1900–2001*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007;
6. Braunschvig, David, Garwin, Richard L., and Marwell, Jeremy C., "Space Diplomacy", *Foreign Affairs*, vol. 82, no. 4, 2003;
7. Bruere, Henry, "Constructive Versus Dollar Diplomacy", *The American Economic Review*, vol. 13, no. 1, 1923;
8. Callahan, Joseph, "Remarks at the George, C. Marshall International Center" in Zeller Shawn, "Transformational Diplomacy: A Work in Progress", *Foreign Service Journal*, February 2006;
9. Cleveland, Harland, "Crisis Diplomacy", *Foreign Affairs*, vol. 41, no. 4, 1963;
10. Dennis Alfred L. P., "Characteristics of Bolshevich Diplomacy", *The North American Review*, vol. 218, no. 816, 1923;
11. Dimitrijević, Vojin et al., *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2003;
12. Grupa autora, *Final report of the State Department in 2025 Working Group*, Advisory Committee on Transformational Diplomacy, Washington D. C., 2008;

13. Grupa autora, *Report to Congressional Committees "U.S. Public Diplomacy, Key Issues for Congressional Oversight"*, Government Accountability Office, Washington D. C., 2009;
14. Holmes, J. Anthony, "Foreign Assistance: Transformational Diplomacy's Key Missing Ingredient", *Foreign Service Journal*, June 2006;
15. Hotez, Peter J., "Vaccine Diplomacy", *Foreign Policy*, no. 124, 2001;
16. Ibler, Vladimir, *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Informator, Zagreb, 1987;
17. Jue, Stanton, "Two American Woman Visit Beijing: Transformational Diplomacy or Delusion?", *Chinese American Forum*, vol. XXV, no. 1, 2009;
18. Kovačević, Živorad, *Međunarodno pregovaranje*, Filip Višnjić, Beograd, 2004;
19. Morgenthau, Hans J., "Diplomacy", *The Yale Law Journal*, vol. 55, no. 5, 1946;
20. Nakamura, Kennon H. and Epstein, Susan B., *Diplomacy for the 21st Century: Transformational Diplomacy*, Congressional Research Service Report, Washington D. C., 2008;
21. Nye, Joseph S. Jr. and Jisi, Wang, "Hard Decisions on Soft Power, Opportunities and Difficulties for Chinese soft Power", *Harvard International Review*, Summer 2009;
22. Rice, Condoleezza, "Legislation and Policy, Remarks on Transformational Diplomacy", *The DISAM Journal*, Wright-Patterson AFB, vol. 30, no. 2, 2008;
23. Sahadžić, Maja, „Preventivna diplomacija i njena primjena na području bivše Jugoslavije“, *Međunarodni problemi*, vol. 61, br. 1–2, 2009;
24. Steven, David, "Technology and Public Diplomacy", Talk to the University of Westminster Symposium on Transformational Public Diplomacy, 30. travanj 2008;
25. The Advisory Committee on Transformational Diplomacy, *A Call to Action*, State Department Publication, Washington D. C., 2008;
26. *Transformational Diplomacy*, Center for Global Development, Washington D. C., 2006, Internet, <http://www.cgdev.org/doc/event%20docs/Krasner%20Transcript.pdf>, 12/2/2011;
27. *Transformational Diplomacy*, US Department of State, Washington D. C., 2006, Internet, <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2006/59339.htm>, 15/01/2011;
28. Vaïse, Justin, *Transformational Diplomacy*, Institute for Security Studies, Paris;
29. Zelikow, Philip and Rice, Condoleezza, *Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft*, Harvard University Press, Cambridge, 1998.

Maja Sahadžić, MSc.

TRANSFORMATIONAL DIPLOMACY EMPLOYED:
NEW DIPLOMACY FOR NEW ERA?
ARCHITECTURE OF TRANSITIONAL STRATEGY

ABSTRACT

The paper investigates recondite and some explored transformational diplomacy concept that was presented and initiated by the United States of America. Emergence of this concept is fairly associated to international legal and geopolitical changes, and by which USA endeavors to affect modern international system transformation on the basis of cooperation. There has been usual methodology of legal and social science used, on the strength of which results and conclusions stand upon, and have regard to conditions for emergence, essence and elements of transformational diplomacy that are exhaustively analyzed. Further on, transformational is juxtaposed to traditional diplomacy. Finally, discouragements in transformational diplomacy employing and eventual future enforcement possibilities have been researched.

Key words: transformational diplomacy, transformational development, global repositioning, democratization, international relations, foreign policy of the USA.

UDK: 342.717+341
Bibliid 0543-3657, 62 (2011)
God. LXII, br. 1142, str. 80–93
Izvornio naučni rad
Primljen: 10. februara 2011.

*Bojan Milisavljević*¹

Razvoj instituta diplomatske zaštite u međunarodnom pravu

SAŽETAK

Rad se bavi pitanjem diplomatske zaštite u međunarodnom pravu i njenog razvoja kroz istoriju međunarodne zajednice. U tom smislu obrađuje se praksa država u pogledu primene diplomatske zaštite i koraci koji su preduzeti od strane Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija na kodifikaciji ove oblasti. Predstavljani su osnovni uslovi za pokretanje diplomatske zaštite i ukratko analizirana njihova sadržina – iscrpljenje unutrašnjih pravnih sredstava države i utvrđivanje državljanstva. Na kraju je ukazano na neke osnovne smernice za razvoj diplomatske zaštite i njenu vezu sa ostalim grana prava koje imaju međunarodni element.

Ključne reči: diplomatska zaštita, iscrpljenje unutrašnjih pravnih sredstava, utvrđivanje državljanstva, Komisija za međunarodno pravo UN.

Diplomatska zaštita je institut međunarodnog prava koji je proistekao iz veze države i njenog državljanina koja se može protegnuti i preko državnih granica. To znači da je ona komplementarna sa teritorijalnom nadležnošću države u međunarodnom pravu. U tom smislu, kroz razvoj međunarodnog prava, došlo se do toga da država ima pravo, uz zadovoljenje potrebnih uslova, da usled povrede prava njenom državljaninu pokrene mehanizam diplomatske zaštite prema drugoj državi.² Time se povreda prava pojedinca podiže na nivo spora između država i prema tome predstavlja jednu abnormalnu situaciju u međunarodnom pravu. Razvoj instituta diplomatske

¹ Doc dr Bojan Milisavljević, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Katedra za međunarodno pravo i međunarodne odnose, Bulevar kralja Aleksandra 67, e-mail: bojan@ius.bg.ac.rs

² Kao dva osnovna uslova navode se: povreda prava državljanina odnosno države i iscrpljenje unutrašnjih pravnih sredstava države štetnika;

zaštite doprineo je da on postane, prema nekim autorima, jedan od osnovnih principa čitavog međunarodnog javnog prava.³

Ovaj rad se, pre svega, bavi razvojem diplomatske zaštite u međunarodnom pravu i njenom evolucijom od instrumenta za zaštitu suverenih prava, pa sve do današnjice kada se o njoj govori kao mehanizmu iz šireg korpusa ljudskih prava i meri čija bi primena trebalo da zavisi i od volje pojedinaca čije je pravo povređeno. U tom smislu bilo je neophodno prikazati i osnovne tendencije koje su se javile prilikom razmatranja ovog pitanja u okviru Komisije za međunarodno pravo.

Istorijat diplomatske zaštite

Istorijat instituta diplomatske zaštite usko je vezan sa pojmom suvereniteta. Onako kako je suverenitet shvatan u klasičnom međunarodnom pravu obuhvatao je apsolutnu vlast nad stvarima i pravima unutar svoje teritorije. Pitanje odnosa prema podanicima shvatan je kao polje strogo unutrašnje nadležnosti svake države.⁴ Iz takve jake veze države i njenih državljana, koja je u svojoj osnovi imala suverenitet, protezalo se pravo države na njihovu zaštitu i izvan sopstvene teritorije. U korelaciji sa pravima nalazile su se i obaveze države prema svojim državljanima, ali institut diplomatske zaštite nikada nije prerastao u obavezu države već je uvek zavisio od njene volje.⁵ Nasuprot tome i pojedinci koji su državljanima odnosne države čak i kada su izvan teritorije sopstvene države imaju obavezu na vernost svojoj zemlji.

U ranim fazama razvoja međunarodnog prava zapravo se radilo o identifikovanju države sa sopstvenim državljanima. Ono se ogledalo u tome da je povreda nekog prava državljanina bila smatrana kao neposredna povreda same države ili elemenata koji je predstavljaju (teritorija, vojska...). Tako je bilo opravdano preduzimanje svake dalje akcije što se ogleda u sledećem: „Svako ko povredi državljanina direktno povređuje i samu državu. Suveren te države mora preduzeti odgovor na takvu povredu, i ukoliko to može, prisiliti agresora na potpuno obeštećenje ili ga kazniti, ili u suprotnom on nije sposoban da omogući osnovni element građanske solidarnosti, sigurnost.“⁶ Iz pomenute definicije može se videti

³ R. B. Lillich, "The Diplomatic Protection of National Abroad: An Elementary Principle of International Law Under Attack", *AJIL*, Vol. 69, No. 2, Apr. 1975, 359–365, R. B. Lillich, *The Human Rights of Aliens in Contemporary International Law* (1984).

⁴ Videti: Amerasinghe, Chittharanjan F., *Diplomatic Protection*, Oxford Scholarship Online Monographs, 2008, p. 350;

⁵ Videti: Vermeer-Künzli, Annemarieke, „Restricting Discretion: Judicial Review of Diplomatic Protection“, *Nordic Journal of International Law*, Volume 75, Number 2, 2006, pp. 279–307;

⁶ E. De Vattel, *Le droit des gens ou les principes de la loi naturelle*, (London, 1758), vol. I, book II, p. 309, para. 71. Preuzeto iz: *The Classic of International Law* (Washington D. C., Carnegie Institution of Washington, 1916).

da se država na čijoj se teritoriji dogodila šteta (dakle nije nužno da je to učinjeno od strane organa države, već to mogu biti i pojedinci) smatra agresorom. Takva terminologija odgovara najvišem stepenu povrede prava države i zbog toga predstavlja opravdanje na preduzimanje različitih mera u cilju satisfakcije, pa i onih najtežih. Ujedno, ako posmatramo shvatanja o diplomatskoj zaštiti u klasičnom međunarodnom pravu, onda proizilazi da povreda prava pojedinca predstavlja ujedno i povredu ugleda odnosne države, to jest narušavanje prava na poštovanje kao osnovnog prava svake države. Pitanje diplomatske zaštite nužno je vezano i za pojam građanske odgovornosti u međunarodnom pravu. Kao što država odgovara za akte pričinjene na svojoj teritoriji prema drugoj državi, tako ona može da traži i zadovoljenje za takve povrede prema njenim državljanima. Izlazak sa teritorije sopstvene države značio je i ulazak pod okrilje pravila međunarodnog prava i instituta diplomatske zaštite.

U klasičnom međunarodnom pravu veza države i njenih državljana je protkana i feudalnim momentima. Osnov za preduzimanje diplomatske zaštite mogao se pronaći i u shvatanju pojedinca kao svojine svog suverena koji mu za uzvrat duguje zaštitu od drugih. Tako država pružajući diplomatsku zaštitu sopstvenom državljaninu realizuje u stvari svoja sopstvena prava, a ne prava koja pripadaju oštećenom licu.⁷

Međutim, ako je u teoriji institut diplomatske zaštite bio čvrsto povezan sa elementima suvereniteta, pa čak i svojinske pripadnosti, u praksi se ona često manifestovala kao povod za preduzimanje širih mera, pa i intervencije oružanim putem.⁸ Veliki broj primera diplomatske zaštite obuhvatao je mere jače države protiv slabijih država, iako su se povrede prava pojedinaca događale u okviru svih država. Takve mere bile su u službi ostvarenja ekonomskih interesa imućnih lica i obezbeđenja njihovog profita u slabije razvijenim državama. Tako je zaključivao i sudija Padilla-Nervo u individualnom mišljenju povodom slučaja iz 1970. godine: „Istorijat u pogledu odgovornosti država u vezi sa položajem stranih državljana jeste istorija zloupotreba, nezakonitih uplitanja u unutrašnje poslove slabijih država, neosnovanih optužbi, pretnji pa čak i vojne agresije pod velom zaštite prava pojedinaca, kao i uspostavljanju sankcija u cilju da se prisili vlada na nadoknadu štete.“⁹

Tako se može navesti slučaj sicilijanskog sumpornog monopola u kojem je spor nastao zbog toga što je Kraljevstvo dve Sicilije, 1838. godine, odlučilo da ugovorom poveri francuskom privrednom društvu monopol nad eksploatacijom i trgovinom sumpora na svojoj teritoriji. Velika Britanija je

⁷ G. Van Harten, *Investment Treaty Arbitration and Public Law*, Oxford, 2006, p. 97.

⁸ U istoriji međunarodnog prava poznat je primer intervencije zbog naplate finansijskih potraživanja i Dragove doktrine.

⁹ I. C. J. Reports 1970, p. 246, individual opinion of Judge Padilla Nervo in the *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited case, Belgium v. Spain*, Judgment of 5 February 1970.

to smatrala ugrožavanjem imovinskih prava britanskih društava koja su se bavila istom aktivnošću i povredom međunarodnog ugovora koji je 1816. godine zaključen između dve države, a koji je garantovao britanskim podanicima status najpovlašćenije nacije i pravo slobodnog korišćenja i raspolaganja imovinom.

Nakon što diplomatski protesti nisu urodili plodom, Velika Britanija je poslala ratnu mornaricu i uspostavila pomorsku blokadu Kraljevstva dve Sicilije. Zahvaljujući tom pritisku, ova država je pristala na rešavanje spora pred komisijom koja je odmah proglasila ugovor o uspostavljanju monopola ništavnim.¹⁰

Pošto se u vezi sa primenom instituta diplomatske zaštite nesumnjivo kroz istoriju ispoljavala mera dominacije koju su imale pojedine države, mora se napomenuti da su bili poznati i mehanizmi kojima su države u podređenom položaju pokušavale da zaštite svoju poziciju od upotrebe ovog instituta. Tako je poznata upotreba Kalvo klauzula koje su u ugovore unosile Latinoameričke države kada su zaključivale ugovore sa pojedinim investitorima koji pripadaju razvijenim državama i gde je postojala opasnost od upotrebe instituta diplomatske zaštite. Dejstvo ove klauzule bilo je da se strani investitori unapred odriču upotrebe diplomatske zaštite ukoliko se dogodi da im neko pravo bude povređeno na teritoriji odnosne države. Danas primena ove klauzule nije više aktuelna već se naprotiv teži ka poboljšanju položaja stranih investitora kako bi se oni privukli.¹¹ U tom smislu upotreba ove klauzule može se posmatrati kao prirodna reakcija na čestu upotrebu instituta diplomatske zaštite u ovom području sveta.

Sa druge strane pojam diplomatske zaštite može se posmatrati i kao mera jedne države prema drugoj u cilju ispravljanja protivpravnog stanja. Povreda prava nekog državljanina može proizilaziti iz pravila unutrašnjeg prava i to bi bio tradicionalni osnov za preduzimanje mera diplomatske zaštite. Pored toga povreda prava može da proizilazi i usled prekršaja neke međunarodne norme što državi čiji je državljanin pretrpeo neku štetu može pružiti znatno više prostora za preduzimanje različitih mera. To šire proizilazi iz shvatanja suvereniteta kao njegova spoljna dimenzija koja državi daje za pravo da preduzima recipročne i proporcionalne mere.

Pored toga identifikacija države sa svojim državljaninom može se prepoznati u sledećem: „Pitanje, prema tome, da li sadašnji spor potiče usled povrede prava pojedinačnog interesa, što se događa i u brojnim drugim međunarodnim sporovima, irelevantno je sa ove tačke gledišta. Jednom kada država pokrene iz takvih razloga slučaj pred međunarodnim sudom zbog takvog osnova, u očima svake naredne države takav zahtev jeste utuživ.“¹² Preko ovakvog zaključka suda očigledno proizilazi zaključak o neskrivenoj favorizaciji anglosaksonskog sistema predsedana.

¹⁰ *The Case of the Sicilian Sulphur Monopoly.*

¹¹ UNCTAD, *Dispute Settlement: Investor – State*, p. 29.

¹² P. C. I. J., Series A, No. 2, Judgment of 30 August 1924, page 12.

Iako je praksa suda dosledna u poštovanju prethodnih odluka nije dobro da se u presudi navodi tako eksplicitno da je rešenje u konkretnom slučaju jasan pravni osnov za naredne postupke. To je čak i formalnopravno neispravno. Formalno dejstvo presude suda jeste ograničeno prema članu 59. Statuta suda u dva pravca.¹³ Širi domašaj ono može dobiti zbog prirode pravila koje sadrži ili naknadnom praksom subjekata u međunarodnoj zajednici. Ali ni tada nije sama presuda pravni osnov za novonastalo pravno pravilo već je proces nastanka običaja konstitutivne prirode sam po sebi, ili je osnov imperativnosti pravila koja su uključena u presudu postojao i pre toga.

Dalji razvoj instituta diplomatske zaštite u međunarodnom pravu doveo je do toga da se ustanovi i mogućnost supstitucije organizacije na mesto lica koje je istupalo u njeno ime i u javnom svojstvu. Ovo pitanje je razmatrano u Savetodavnom mišljenju pred Međunarodnim sudom pravde 1949. godine kada je u osnovi razmatrano pitanje subjektiviteta Organizacije Ujedinjenih nacija, ali je iznet nesumnjiv zaključak da se Organizacija može supstituisati na mesto svog eksperta u cilju naplate odštetnog zahteva prema državi. U ovom slučaju se ne radi o vezi državljanstva, ali je Sud prihvatio i takvu mogućnost supstitucije. Ovo nesumnjivo predstavlja doprinos u razvoju instituta diplomatske zaštite koji je oduvek bio rezervisan samo za države, pa ovakva odluka predstavlja proširenje njegove upotrebe i od strane međunarodnih organizacija. Pored toga proizilazi da je sada prisutna mogućnost upotrebe različitih mehanizama u cilju pružanja diplomatske zaštite i da osim postupka u parnici koji je bio korišćen u tu svrhu sada može biti primenjeno i nešto drugo. U ovom slučaju, pošto međunarodne organizacije nemaju parničnu sposobnost pred Međunarodnim sudom pravde, javlja se instrument upotrebe savetodavnog mišljenja kao mogućnost.

Mere koje stoje na raspolaganju državi u cilju preduzimanja diplomatske zaštite su veoma različite. Tako države mogu da pokrenu neki od mehanizama mirnog rešavanja sporova u smislu pregovora, diplomatskih intervencija, mogu koristiti i ostale mehanizme koji su navedeni u tekstu Povelje.¹⁴ Tek je na kraju liste sredstava diplomatske zaštite sudsko rešavanje u vidu arbitraže ili Međunarodnog suda pravde. Pored toga iako je uobičajeno da se postupak diplomatske zaštite pokrene zbog povrede prava jednog državljanina ili preduzeća, nije nemoguće da država pokrene mehanizam diplomatske zaštite i zbog povrede prava većeg broja lica. „To se dogodilo kada je Velika Britanija iznela optužbe protiv Kine optužujući je kao odgovornu za štete na imovini i za eksproprijaciju tokom komunističke revolucije, tada je formirana Mešovita kompenzaciona komisija u skladu sa Aktom o kompenzacijama iz 1950. godine, koja je raspravljala o svim optužbama. Kasnije je Britanija

¹³ Statut Međunarodnog suda pravde.

¹⁴ Pogledati član 33. Povelje Ujedinjenih nacija.

pregovarala sa Kinom o isplati celokupnih odšteta za sve njene državljane.“¹⁵

Dalji razvoj instituta diplomatske zaštite išao je u pravcu da se zaštita prava lica koja nisu domaći državljani premesti sa recipročnih odnosa na jedan univerzalni nivo. Tako je u teoriji, ali i u praksi počelo da se smatra da su minimalna prava stranaca postala deo opštih ljudskih prava kojima se nameće obaveza državama da na jednak način tretiraju domaće i strane državljane. Takva obaveza je već duže vreme deo opšteg međunarodnog prava i inkorporisana je u Univerzalnu deklaraciju o pravima čoveka iz 1948. godine usvojene od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.¹⁶

Uslovi za primenu instituta diplomatske zaštite

Prilikom uspostavljanja diplomatske zaštite potrebno je proveriti da li su ispunjeni prethodni uslovi da se jedan privatno pravni spor podigne na nivo međunarodnog. U te uslove se ubrajaju obaveza iscrpljenja unutrašnjih pravnih sredstava u poretku države štetnika i postojanje efektivnog državljanstva.

Iscrpljenost unutrašnjih pravnih sredstava države štetnika

Prava pojedinca mogu biti povređena u unutrašnjim porecima bilo koje države i to samo po sebi ne rađa i automatsko pravo na pokretanje instituta diplomatske zaštite. Razumna je pretpostavka, koja je često i potpuno na mestu, da će strani državljanin moći da u postupku, pred nadležnim organima države štetnika, zaštititi svoja prava i obezbediti pravo na odgovarajuću odštetu. Tek ukoliko je strani državljanin iskoristio sve pravne mogućnosti u cilju obezbeđenja zaštite svojih prava pred unutrašnjim organima i nije na adekvatan način stekao satisfakciju, može se, uz ispunjenost ostalih uslova, pokrenuti mehanizam diplomatske zaštite i postupak preneti na međudržavni nivo. Tako je prema pravilima međunarodnog običajnog prava svaki strani investitor (misli se na fizičko ili pravno lice) obavezan da se za rešavanje spora koji je nastao između njega i države domaćina prvo obrati sudovima ove države.¹⁷

Ovakav redosled je potpuno logičan jer se ne može stvarati prezumpcija povrede prava pojedinca, ili ukoliko mu je neko pravo i zaista povređeno

¹⁵ V. Lowe, *International Law*, Clarendon Law Series, Oxford University Press, 2007, p. 134.

¹⁶ F. V. García Amador, "State Responsibility. Some New Problems" (1958 II) 94 *Recueil des Cours*, pp. 421, 437-439; García Amador, Second Report, United Nations document A/CN.4/106, *Yearbook ... 1957*, vol. II, pp. 112-116; M. Bennouna, "Preliminary Report on Diplomatic Protection", A/CN. 4/484, paras. 34-37.

¹⁷ UNCTAD, *Dispute Settlement: Investor - State*, UNCTAD Series on issues in international investment agreements, Geneva 2003, p. 5.

na teritoriji države štetnika neophodno je pružiti pravnu mogućnost da ta odnosna država ispravi protivpravnu situaciju i pruži odgovarajuću satisfakciju stranom državljaninu. Na ovaj način se poštuju osnovni principi i unutrašnjih poredaka, ali i međunarodnog prava. Ako se na adekvatan način iskoriste pravni instrumenti države štetnika onda je ispunjen jedan od osnovnih uslova za preduzimanje mera diplomatske zaštite. Dalje aktivnosti zavisice isključivo od volje matične države štetnika. Prema tradicionalnom shvatanju vezanom za institut diplomatske zaštite matična država je autonomna u takvoj odluci i: „... ona nije ni po kom osnovu u obavezi da opravdava svoju odluku na bilo koji način, ... to je u potpunosti u okviru potreba njene spoljne politike.“¹⁸

Prilikom procene da li je pred organima države štetnika došlo do iscrpljenja svih predviđenih pravnih sredstava u cilju obeštećenja ne ulazi se u to da li se radi o povredi prava pojedinca koje ima svoj osnov u unutrašnjim propisima te države, ili mu je povređeno pravo koje mu je zagarantovano nekim međunarodnim instrumentom. Usled stalne izgradnje međunarodnog prava moguće je da do povrede dođe i u kontekstu unutrašnjeg i međunarodnog prava. Dakle moguće je da istupanje matične države bude inspirisano i usled prekršaja neke norme koja postoji samo u unutrašnjem poretku države štetnika. U krajnjoj instanci postupak bi mogao doći pred Međunarodni sud pravde i voditi se u vezi sa obezbeđenjem poštovanja unutrašnjih pravila poretka države štetnika.

U praksi povodom investiranja u različite države može se primetiti da su preduzeća zaključivala ugovore kojima su isključivale prethodnu upotrebu unutrašnjih pravnih sredstava u pogledu eventualne zaštite u državi u kojoj obavljaju delatnost. Ovakva praksa je i pragmatična jer se na taj način obezbeđuje direktna mogućnost da strani investitor eventualno potraži pravnu zaštitu od potpuno nepristrasnog i objektivnog arbitra koji je izvan kruga subjekata koji mogu biti prirodno subjektivni. Pošto je jasno da je element običajnog pravila u vezi sa diplomatskom zaštitom i iscrpljenje unutrašnjih pravnih sredstava onda je u odsustvu drugačijeg sporazuma evidentna obaveza na pokušaj rešenja pred unutrašnjim sudskim instancama. Da li jednu državu obavezuje ugovor koji je njen investitor zaključio sa nekom državom u ovom slučaju nije relevantno pitanje.

Međunarodni sud pravde je razmatrao da li je američki investitor dužan da prethodno iscrpi unutrašnje pravne lekove u odsustvu sporazuma koji bi to isključio.¹⁹ Sud je ovo pitanje morao da reši da bi procenio da Amerika ima pravo da tuži Italiju i time koristi institut diplomatske zaštite zbog povrede prava njenog državljanina. Osnov za nadležnost suda u ovom slučaju nalazio se u Ugovoru o prijateljstvu, trgovini i plovidbi.²⁰ Sud je

¹⁸ G. Berlia, *Contribution a l'étude de la nature de la protection diplomatique*, *Annuaire francais de droit international*, 1957, p. 63–64.

¹⁹ ICJ Reports, (1948), *Elletronica Sicula S. p. A. (ELSI)*, para. 50.

²⁰ Član 26. pomenutog ugovora.

ovde zaključio da ukoliko ne postoji odredba ugovora kojom se država domaćina unapred odrekla obaveze prethodnog iscrpljenja pravnih sredstava onda se nikako ne može smatrati da je moguće bez toga pokrenuti institut diplomatske zaštite.

Prema pravilima u Nacrtu o diplomatskoj zaštiti Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija nije uvek neophodno da se iscrpe unutrašnja sredstva u cilju zaštite prava državljanina. To se ne zahteva u sledećim slučajevima: „a) kada se na osnovu unutrašnjih pravnih sredstava ne može očekivati efikasno obeštećenje; b) kada postoji neopravdano odugovlačenje procesa u cilju zaštite, a može se pripisati državi na čijoj teritoriji se vodi; v) kada se navodno odgovorna država odrekla zahteva da se iscrpe unutrašnja pravna sredstva...“²¹

Problem utvrđivanja državljanstva

Celokupni institut diplomatske zaštite u međunarodnom pravu počiva na pretpostavci postojanja državljanstva koje je, po pravilu, osnov za pokretanje njegovog mehanizma. U ovom smislu državljanstvo predstavlja pravnu vezu između države i njenog državljanina. U međunarodnom pravu je tokom razvoja ljudskih prava evoluiralo shvatanje da „Svako ima pravo na državljanstvo“, kao jedno od osnovnih prava čoveka.²² U praksi, međutim, neretko se događalo da postoji problem u vezi sa utvrđivanjem postojanja efektivnog državljanstva. Svakoj državi je prepušteno da odredi sopstvene uslove za sticanje državljanstva zakonima, pa se u praksi događa da dođe do sukoba pravila unutrašnjeg prava u ovom smislu.²³ To može dovesti i do situacije da neko ima prava po osnovu dva državljanstva.²⁴

Sukob po osnovu dvostrukog državljanstva je bio jedno od osnovnih pitanja u postupku pred Međunarodnim sudom pravde u parnici Lihtenštajna i Gvatemale, slučaj poznatiji kao Nottebohm prema imenu lica o čijim pravima se radilo.²⁵ Nottebohm je bio nemački državljanin koji je dugo vremena (preko trideset godina) boravio u Gvatemali i tamo stekao pozamašnu imovinu, ali je neposredno pred Drugi svetski rat dobio i državljanstvo Lihtenštajna. Pošto je Gvatemala stupila u rat sa Nemačkom ona je proterala Nottebohm-a, a svu njegovu imovinu je zaplenila. Potom, po završetku rata Lihtenštajn se supstituiše na mesto Nottebohm-a i tuži Gvatemalu pred Međunarodnim sudom pravde tražeći pritom plaćanje odštete za imovinu koja je nacionalizovana. Sud je u ovom slučaju morao prethodno da reši pitanje efektivnog državljanstva jer je bilo očigledno da je

²¹ Član 10. Nacrta Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija.

²² Univerzalna deklaracija o pravima čoveka, 1948, član 15.

²³ Videti Savetodavno mišljenje Stalnog međunarodnog suda pravde o Dekretima o državljanstvu u Tunisu i Maroku, iz 1923. godine.

²⁴ Tada se ovakav slučaj naziva bipatrid.

²⁵ I. C. J. Reports, 1955.

Nottebohm stekao državljanstvo Lihtenštajna u veoma kratkom roku. Tako je sud prvo potvrdio da „U širem smislu se podrazumeva da je državljanstvo u unutrašnjoj nadležnosti države...“²⁶ ipak je ovo pitanje postalo relevantno i u kontekstu međunarodnog prava onog trenutka kada je ova država odlučila da podnese tužbu Međunarodnom sudu pravde kada se supstituisala na mesto Nottebohm-a. Tako je dalje Sud zaključio: „Pružanjem zaštite, podnošenjem tužbe Sudu prelazi se na međunarodni plan. Međunarodno pravo utvrđuje da li je država ovlašćena da pruži zaštitu i da podnese tužbu Sudu.“²⁷ Dalje je Sud došao do zaključka da „Gvatemala nije obavezna da prizna državljanstvo dato pod takvim uslovima. Prema tome, Lihtenštajn nema pravo da, prema Gvatemali, pruži zaštitu Nottebohm-u i njegov zahtev se stoga mora smatrati neprihvatljivim.“²⁸ Tako je u ovom slučaju neposredno moguće zaključiti da je državljanstvo koje je Nottebohm stekao u Lihtenštajnu u suštini neefektivno prema Gvatemali. Sud ovde nije želeo da se upušta u pitanje valjanosti pružanja državljanstva od strane Lihtenštajna jer je ovo pitanje ipak unutrašnja stvar ove države, mada se posredno može zaključiti da nije bilo opravdanih osnova da se ono stekne pod tim uslovima.

Od ovog slučaja se smatra da je u slučaju postojanja spora u vezi sa efektivnim državljanstvom relevantno utvrditi gde osoba ima „centar životnih i poslovnih interesa“ u smislu porodice, imovine, poslovnih aktivnosti... Tako je stvoren pravni standard preko koga se odlučujuće procenjuje kom državljanstvu treba dati prednost u slučaju spora. Ovde nije bez značaja i prema kojoj državi se ističe institut diplomatske zaštite jer je potrebno da se u odnosu na nju radi o prednosti u pogledu postojanja pretežnih interesa vezanih za ličnost lica o kome je reč.

Pored prethodnog primera povodom koga je došlo do osporavanja postojećeg državljanstva u smislu ispunjenosti uslova za pokretanje diplomatske zaštite, postoje i drugačiji slučajevi. „Pojedinac može imati dva ili više državljanstva: na primer, državljanstvo preko jednog ili oba roditelja, i pored toga državljanstvo države gde je rođen. U ovakvim slučajevima međunarodno pravo dopušta bilo kojoj od država da podnese tužbu protiv države štetnika, pa čak dopušta da država koja ima jaču vezu u pogledu državljanstva lica – država jačeg državljanstva – podnese tužbu protiv druge države čije državljanstvo ima to lice.“²⁹ Pored toga moguće je i da države pokrenu zajednički mere diplomatske zaštite ukoliko su se ispunili uslovi u pogledu državljanstva kod dve ili više njih.³⁰

²⁶ M. Kreća, M. Paunović, *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Beograd, Dosije, 2002, str. 110.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ V. Lowe, op. cit., str. 133.

³⁰ Član 5. Nacrta Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija.

Pored mogućnosti supstituisanja na mesto fizičkog lica može doći i do potrebe da država zaštiti prava nekog pravnog lica, a i tada se može dogoditi problem u vezi sa pripadnošću takvog preduzeća. Tako su u praksi uzimani različiti kriterijumi za davanje prednosti nekoj državi: sedište preduzeća, mesto upisa u registar, državljanstvo pretežnog broja akcionara ili lica koja se nalaze u upravnim odborima... Ova pitanja je razmatrao i Međunarodni sud pravde u slučaju iz 1970. godine.³¹

Prema nacrtu o diplomatskoj zaštiti Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija zahteva se da je lice imalo državljanstvo odnosno države kako u vreme nastanka povrede njegovog prava, tako i u momentu isticanja mere diplomatske zaštite prema drugoj državi.³²

Osnovne aktivnosti u okviru Ujedinjenih nacija u vezi sa diplomatskom zaštitom

U okviru Ujedinjenih nacija bilo je rasprave o potrebi regulisanja oblasti diplomatske zaštite pred Generalnom skupštinom.³³ Posebno se raspravljalo pred Komisijom za međunarodno pravo.³⁴ Kao slučaj koji je u međunarodnom pravu utemeljio institut diplomatske zaštite jeste predsedan učinjen u postupku pred Stalnim međunarodnim sudom pravde u slučaju Mavromatis.³⁵ Preko osnovnih pravila istaknutih povodom ovog slučaja postepeno su nastajala običajna pravna pravila vezana za institut diplomatske zaštite. „Osnovni princip međunarodnog prava jeste da je država pozvana da zaštiti svoje subjekte, kada su im povređena prava aktima druge države suprotnim međunarodnom pravu, a zaštita nije ostvarena drugim redovnim kanalima.“³⁶ Ovde se misli na prethodni uslov za supstituisanje na mesto pojedinca, a to je iscrpljenost svih pravnih sredstava države štetnika. Ujedno je istaknuta i jasna razlika ovog instituta i osnovnih nadležnosti diplomatskih predstavništava prema odredbama Konvencije o diplomatskim odnosima u članu 3 gde su one i navedene.³⁷ Ovde je neophodno povući jasnu razliku između terminološki sličnih instituta kao što su diplomatska zaštita i diplomatska intervencija. Predmet ovog rada je diplomatska zaštita sopstvenih državljana ili pravnih lica ukoliko država smatra da je potrebno da se supstituiše na njihovo mesto. Diplomatska intervencija podrazumeva, sa druge strane, akciju države, najčešće preko diplomatske misije u državi imenovanja, koja je usmerena na zaštitu interesa

³¹ I. C. J. Reports 1970, Barselona Traction, Light and Power Company, Limited case, Belgium v. Spain, Judgment of 5. February 1970, p. 45, para 70.

³² Član 4. Nacrta Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija.

³³ Vdeti A-C.6-52-SR.16 to 25.

³⁴ Videti A-CN.4-SR.2513.

³⁵ P.C.I.J., Series A, No. 2, Judgment of 30 August 1924.

³⁶ P.C.I.J., Series A, No. 2, Judgment of 30 August 1924, page 12.

³⁷ Videti: Konvencija o diplomatskim odnosima iz 1961. godine.

države u unutrašnjem poretku države prijema. Dakle u ovom drugom slučaju radi se o istupanju stalne misije u unutrašnjem poretku, dok je predmet diplomatske zaštite akcija na međunarodnom planu.

Ujedinjene nacije su se i na jedan posredan način bavile pitanjima diplomatske zaštite kroz Rezoluciju o trajnoj suverenosti nad prirodnim resursima.³⁸ Na detaljniji način to je urađeno u Povelji o ekonomskim i socijalnim pravima i dužnostima država.³⁹ Kroz diskusije u Generalnoj skupštini bilo je i potpuno avangardnih istupanja u kojima je postojao stav da je međunarodno pravo evoluiralo do te mere da su pojedinci postali subjekti, pa prema tome i stekli „pravo“ na diplomatsku zaštitu sopstvene države. Sa druge strane su oni, znatno umereniji i realniji stavovi, koji se bave jednim od osnovnih problema vezanim za diplomatsku zaštitu a to je da li je u pitanju pravo države na preduzimanje odgovarajućih mera u cilju zaštite njenog državljanina ili se pak radi o inherentnom pravu pojedinca da od sopstvene države zahteva akciju u istom smeru? Nema sumnje da država ima pravo da proceni da li će u konkretnom slučaju i na koji način preduzeti neke od mera u cilju pružanja diplomatske zaštite zbog povrede prava svog državljanina. Tako je Međunarodni sud pravde zaključio „Država se mora smatrati jedinim ovlašćenim da u konkretnom slučaju proceni hoće li pružiti svoju zaštitu, u kojoj će meri to učiniti, i kada će je okončati. U tom smislu ona ima diskreciono pravo...“⁴⁰

Definicija diplomatske zaštite prema nacrtu Komisije za međunarodno pravo glasi: „Diplomatska zaštita jeste mera jedne države preduzeta prema drugoj državi zbog povrede prava lica ili imovine njenih državljanina prouzrokovanih protivpravnim aktom ili propustom koji je pripisiv potonjoj državi.“⁴¹ U nastavku se predviđaju i izuzeci kada mere diplomatske zaštite mogu biti preduzete i prema nedržavljanima kojima su povređena neka osnovna prava.

Bez obzira na pomenute pravce u raspravama u vezi sa pojmom diplomatske zaštite nameće se zaključak da se pravna pravila u vezi sa ovim institutom mogu grupisati u dve grupe. Prva grupa koja se tiče pravila o statusu lica koji su pod teritorijalnom nadležnošću druge države – takozvana primarna pravila i pravila procedure za ostvarenje same diplomatske zaštite što je u domenu sekundarnih pravila. Primarna pravila se obrađuju i kod pojedinih autora kao prava stranaca što je po njima već tradicionalni deo međunarodnog javnog prava.

³⁸ Rezolucija Generalne skupštine 1803, sa sedamnaestog zasedanja.

³⁹ Videti Rezoluciju Generalne skupštine 3281, sa dvadeset i devetog zasedanja, gde je ova Povelja prihvaćena sa 120 glasova za, šest uzdržanih i deset protiv. Među državama koje su glasale protiv bile su i SAD, Danska, SR Nemačka, Luksemburg i Velika Britanija.

⁴⁰ I. C. J. Reports 1970, Barselona Traction, Light and Power Company, Limited case, Belgium v. Spain, op.cit., p. 45, para 79.

⁴¹ Yearbook of International Law Commission, 2000, vol. II, page 73.

Komisija za međunarodno pravo je, zbog nesumnjive ozbiljnosti instituta diplomatske zaštite, formirala radnu grupu koja je trebalo da ustanovi osnovne pravce budućeg istraživanja Komisije. Ova radna grupa je ustanovila sledeće oblasti daljeg istraživanja: 1. Osnov za pružanje diplomatske zaštite; 2. Strane u diplomatskoj zaštiti; 3. Uslovi pod kojima se obavlja diplomatska zaštita; 4. Posledice diplomatske zaštite.

Radna grupa se takođe složila da bi za buduće regulisanje pitanja vezanih za diplomatsku zaštitu bilo nezaobilazno u osnovi poći od običajnih pravila. Pored toga, prvenstvena pažnja u radu Komisije za međunarodno pravo treba da bude usmerena na elaboraciju sekundarnih pravila koja se tiču procedure sprovođenja diplomatske zaštite. Istaknuto je takođe da pojedine države poseduju propise, ali i praksu iz koje se mogu izvući zaključci da se pružanje diplomatske zaštite sve više prepoznaje i kao pravo državljana u nekim slučajevima, a ne samo kao isključivo pravo države.⁴² Teško da će u budućnosti doći do konstituisanja prava na diplomatsku zaštitu u korist pojedinaca, ali će se verovatno iskristalisati ipak i izvesna pravila u tom smeru.

Do sada je podneto pet izveštaja specijalnog izvestioca za pitanje diplomatske zaštite u međunarodnom pravu i izvršena redakcija većeg broja pravnih pravila u vidu članova. Očekuje se nastavak rada Komisije za međunarodno pravo na daljoj kodifikaciji u vezi sa ovim pitanjem.

Zaključna razmatranja

Sama činjenica da su u okviru Ujedinjenih nacija preduzeti koraci u vezi sa prikupljanjem pravnih pravila vezanih za institut diplomatske zaštite dovoljno govori o važnosti ovog pravila. To je samo logičan postupak koji je usledio posle veoma duge geneze u primeni ovog instituta. U širem smislu se može zaključiti da je ovaj institut kroz istoriju bio i jedan od načina intervencije u unutrašnji poredak država i kao takav i nepoželjan u međunarodnim odnosima, pogotovo kada je bio skopčan sa elementima upotrebe sile. Sa druge strane ovaj institut jeste na neki način povezan i sa međunarodnim privrednim pravom i elementima međunarodnog privatnog prava. Sve to ga u današnjoj praksi čini komplikovanim institutom i poljem koje bi moralo biti detaljnije regulisano pravilima međunarodnog javnog prava kako bi se u budućnosti obezbedila njegova eventualna zloupotreba. Ovaj rad je razmatrao samo istorijski razvoj instituta diplomatske zaštite i neke osnovne preduslove za njenu primenu. Izvan rada ostala su sredstva koja su na raspolaganju u cilju primene diplomatske zaštite.

Sa druge strane novi razvoj instituta diplomatske zaštite usmerio je njegovu evoluciju u pravcu pripadnosti osnovnim ljudskim pravima, jer ukoliko je pojedinac titular elementarnih prava koja poseduje direktno od

⁴² Videti: Fiftieth Session, International Law Commission, 1998.

strane međunarodne zajednice onda bi trebalo i da su njegova lična prava deo takve univerzalne koncepcije.⁴³ Takvo svrstavanje prava na jednak tretman stranaca kao deo osnovnih ljudskih prava predstavlja novu tendenciju u razvoju instituta diplomatske zaštite koji će svoju konačnu formu dobiti u daljem radu Komisije za međunarodno pravo i aktivnostima država na unutrašnjem i spoljašnjem planu.

Bibliografija

1. Amerasinghe, Chittharanjan F., *Diplomatic Protection*, Oxford Scholarship Online Monographs, 2008;
2. Bennouna, M., "Preliminary Report on Diplomatic Protection", A/CN.4/484;
3. Berlia, G., *Contribution a l'etude de la nature de la protection diplomatique*, *Annuaire francais de droit international*, 1957;
4. García Amador, F. V., "State Responsibility. Some New Problems" (1958 II) 94 *Recueil des Cours*;
5. García Amador, *Second Report*, United Nations document A/CN.4/106, *Yearbook ... 1957*, vol. II;
6. Kreća, M., Paunović, M., *Praktikum za međunarodno javno pravo*, Beograd, Dosije, 2002;
7. Lillich, R. B., "The Diplomatic Protection of National Abroad: An Elementary Principle of International Law Under Attack", *AJIL*, Vol. 69, No. 2, Apr. 1975;
8. Lillich, R. B., "The Human Rights of Aliens in Contemporary International Law" (1984);
9. Lowe, V., *International Law*, Clarendon Law Series, Oxford University Press, 2007;
10. Vermeer-Künzli, Annemarieke, "Restricting Discretion: Judicial Review of Diplomatic Protection", *Nordic Journal of International Law*, Volume 75, Number 2, 2006;
11. De Vattel, E., *Le droit des gens ou les principes de la loi naturelle* (London, 1758), vol. I, book II;
12. G. Van Harten, *Investment Treaty Arbitration and Public Law*, Oxford, 2006;
13. I. C. J. Reports 1970, p. 246, individual opinion of Judge Padilla Nervo in the *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited case, Belgium v. Spain*, Judgment of 5. February 1970;
14. *The Case of the Sicilian Sulphur Monopoly*;
15. UNCTAD, *Dispute Settlement: Investor – State*;
16. P. C. I. J., Series A, No. 2, Judgment of 30 August 1924;
17. *Statut Međunarodnog suda pravde*;
18. UNCTAD, *Dispute Settlement: Investor – State*, UNCTAD Series on issues in international investment agreements, Geneva 2003;

⁴³ First report on diplomatic protection by Mr. John R. Dugard, Special Rapporteur International Law Commission Fifty-second session Geneva, 1 May-9 June and 10 July-18 August 2000.

19. ICJ Reports, (1948), *Elletronica Sicula S. p. A. (ELSI)*;
20. Savetodavno mišljenje Stalnog međunarodnog suda pravde o Dekretima o državljanstvu u Tunisu i Maroku, iz 1923. godine;
21. I. C. J. Reports 1970, *Barselona Traction, Light and Power Company, Limited case, Belgium v. Spain*, Judgment of 5. February 1970;
22. P.C.I.J., Series A, No. 2, Judgment of 30 August 1924;
23. Konvencija o diplomatskim odnosima iz 1961. godine;
24. Rezolucija Generalne skupštine 1803, sa sedamnaestog zasjedanja;
25. Rezoluciju Generalne skupštine 3281, sa dvadeset i devetog zasjedanja;
26. Yearbook of International Law Commission, 2000, vol. II;
27. Fiftieth Session, International Law Commission, 1998;
28. First report on diplomatic protection by Mr. John R. Dugard, Special Rapporteur International Law Commission Fifty-second session Geneva, 1 May-9 June and 10 July-18 August 2000;

Ph.D. Bojan Milisavljević

THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE
OF DIPLOMATIC PROTECTION IN INTERNATIONAL LAW

ABSTRACT

The author deals with diplomatic protection in international law and its development through history of the international community. In this sense, he studies the practice of States regarding the application of diplomatic protection and the steps being taken by the United Nations International Law Commission on the codification of this area. The author presents some basic conditions for launching diplomatic protection briefly analyzing their contents - the exhaustion of internal remedies and determination of citizenship. In the end, the article presents some basic guidelines for the development of diplomatic protection and its relationship with other branches of law which have an international element.

Key words: diplomatic protection, exhaustion of internal remedies, determination of citizenship, United Nations International Law Commission.

UDK: 338.23:336.74
Bibliid 0543-3657, 62 (2011)
God. LXII, br. 1142, str. 94–108
Pregledni članak
Primljen: 12. februara 2011.

*Dragana MARKOVIĆ*¹
*Srđan FURTULA*²

Razvoj i perspektive monetarnih integracija u svetu

SAŽETAK

U cilju ostvarivanja makroekonomske stabilnosti, ekonomska politika jedne države mora biti usmerena na koordinirano i efikasno korišćenje svih svojih instrumenata. Monetarna politika predstavlja jedan od osnovnih instrumenata ekonomske politike, čiji krajnji ciljevi predstavljaju istovremeno i ciljeve monetarne politike. Zbog toga, svaka država nastoji da zadrži suverenitet u vođenju monetarne politike i ekskluzivno pravo emitovanja i upravljanja tokovima novčane mase. I pored toga, države prihvataju gubitak monetarnog suvereniteta i odlučuju da se zajednički udružuju i formiraju neki oblik monetarne unije, iz raznih političkih i ekonomskih razloga.

U prošlosti su se monetarni aranžmani razlikovali u pogledu valute, funkcije i organizacije centralne banke i stepena političke integracije. Iako su primenjivani različiti modeli monetarnih integracija, primetno je da su monetarne unije bile najčešće rezultat političkih unija i kompromisa. Za razliku od njih, Ekonomska i monetarna unija, koja je formirana 1999. godine sa jedinstvenom Evropskom centralnom bankom i jedinstvenom valutom, predstavlja svojevrsni eksperiment jer je formirana bez prethodnog političkog ujedinjenja.

Analiza razvoja i perspektiva monetarnih integracija u svetu, doprinosi da naša država kreira strategiju integrisanja sa Evropom. Jedinstvenost evropske monetarne integracije i kompleksna politička i ekonomska struktura Srbije indicira da to neće biti jednostavan proces integracije.

Ključne reči: monetarna integracija, monetarna politika, Narodna banka Srbije, Evropska monetarna unija.

¹ Dr Dragana Marković, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

² Mr Srđan Furtula, asistent Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

1. Očekivani efekti monetarnog integrisanja

Da li će države monetarnim ujedinjenjem ostvariti očekivane koristi smanjenja transakcionih troškova zamene valuta, veće transparentnosti cena, eliminisanja neizvesnosti promene deviznog kursa, smanjenja deficita platnog bilansa, veće makroekonomske stabilnosti itd., zavisi od nekoliko faktora, i prvenstveno od načina merenja ekonomskih koristi ujedinjenja, jer se one veoma teško mogu izmeriti. Efekti monetarnog integrisanja zavise, pre svega, od dve grupe problema. Prvu grupu problema karakteriše nedostatak finansijske konsolidacije između država članica, u čijoj osnovi se nalazi odsustvo većeg stepena političke integracije. Drugu grupu problema predstavljaju razlike u pogledu razvijenosti i implementacije ekonomske politike između država članica.

Pitanje uspešnosti monetarnih integracija u ekonomskoj teoriji, sagledava se teorijom optimalnog valutnog područja.³ Ukoliko države ne zadovoljavaju kriterijume modela Optimalnog valutnog područja *ex ante*, to ne znači da one neće ostvariti te kriterijume *ex post*, jer je moguće da jakim političkom voljom, institucijama, stabilnom makroekonomskom politikom i zadovoljenjem kriterijuma konvergencije, države kasnije ostvare kriterijume optimalnog valutnog područja. „Rouzov efekat“⁴ potvrđuje da će države, koje nisu zadovoljile kriterijume optimalnog valutnog područja, moći da ostvare te kriterijume, posle monetarne unifikacije, zahvaljujući povećanju povezanosti i trgovine između tih država.

Postoji nekoliko faktora od kojih zavisi efikasnost monetarnog integrisanja.

Prvo, u većini dosadašnjih monetarnih unija, ekonomskoj i monetarnoj uniji je prethodila politička unija. U monetarnoj istoriji primetno je da se većina monetarnih unija raspala jakim političkim snagama i pritiscima ili ekonomskim faktorima i finansijskim krizama. Zato je Evropska ekonomska i monetarna unija bila eksperiment jer je formirana ekonomska i monetarna unija iz koje je trebalo da usledi politička unija.

Drugo, bitna odrednica uspešnosti monetarnih unija jeste vreme, koje se posmatra iz dve perspektive. *Pre* uspostavljanja monetarne unije, potrebno je izvesno vreme prilagođavanja, konstituisanja institucionalne infrastrukture, obezbeđenja održive konvergentne efikasnosti, itd. Takođe, neophodno je odrediti najefikasniji tajming ulaska u monetarnu uniju. *Posle* ulaska u monetarnu uniju, nastavlja se proces monetarne, ekonomske i političke integracije za koje je, takođe, potrebno vreme.

Treće, monetarna unija se uvek suočava sa problemom heterogenosti, gde se obezbeđenje održive ekonomske konvergentnosti nameće kao faktor

³ Mundell Robert, "A Theory of Optimum Currency Areas", *The American Economic Review*, LI, No. 4, 1961, pp. 509–517.

⁴ Cafiso Gianluca, *Euro's Influence upon Trade: rose effect versus border effect*, European Central Bank, Internet, <https://www.ecb.int/pub/pdf/scpwps/ecbwp941.pdf>, Andrew Rose (2000), 12/03/2009.

opstanka monetarnih unija. Zbog toga su, prilikom osnivanja Evropske monetarne unije, precizno definisani kriterijumi konvergencije koje države neminovno moraju da ostvare da bi pristupile EMU.

Iako je moguće, da se monetarna unija formira bez jedinstvene valute (kursevi valuta država koje ulaze u monetarnu uniju su međusobno fiksirani, dok imaju fleksibilne kurseve prema ostalim valutama), uvođenjem jedinstvene valute smanjuju se transakcioni troškovi, povećava se kredibilitet jedinstvene centralne banke i osigurava trajnost monetarne unije, jer su troškovi izlaska iz monetarne unije, u tom slučaju, veći. Slučajevi napuštanja monetarnih unija su u istoriji bili vezani za dve stvari – visoku inflaciju i raspad država i unija.

Države prihvataju gubitak monetarnog suvereniteta zbog eliminisanja budućih valutnih kriza i uvođenja boljih monetarnih politika od onih koje nisu ostvarile pozitivne efekte. Ukoliko ne postoji nacionalna valuta, nema i valutne krize ni devalvacije valute. Ako funkcionalno ne postoji nacionalna centralna banka, ne može se kreirati inflacija, ne postoji rizik devalvacije, premija na rizik i postoji mogućnost dugoročnog pozajmljivanja i štednje.

S duge strane, pravo na štampanje sopstvenog novca, posedovanje vojske i pravo naplate poreza su suštinske odluke suverene države. Nacionalni novac promovira osećaj nacionalnog identiteta. Emitovanje nacionalnog novca, senjoraža⁵ (seignorage) predstavlja značajan izvor prihoda. Senjoraža predstavlja najfleksibilniji instrument inflacionog oporezivanja, pogodan u slučaju iznenadnih kriza ili pretnji nacionalnoj bezbednosti. S toga, gubitak senjoraže mora biti kompenzovan povećanjem poreskih prihoda na osnovu veće stope privrednog rasta i nižim realnim kamatnim stopama, u uslovima stabilnijeg ekonomskog okruženja.

Da bi se ostvarili pozitivni efekti monetarnog integrisanja, neophodno je stvoriti stabilnu integracionu klimu, pre svega, punom mobilnošću svih faktora proizvodnje, eliminisanjem inflatornih očekivanja i inflacije, većim stepenom makroekonomske stabilnosti i političke integracije, unificiranom pravnom regulativom, što će uticati na stvaranje prosperitetnog ekonomskog okruženja.

2. Monetarna integracija u Americi

Paraleleno sa procesom monetarne integracije na evropskom kontinentu, osnivanjem Severnoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini (NAFTA – North American Free Trade Agreement) 01.01.1994. godine,⁶ između SAD, Kanade i Meksika, stvorena je ideja o monetarnoj integraciji u Severnoj Americi. Postoji nekoliko razloga koji su doprineli stvaranju ideje o većem stepenu monetarnog integrisanja u Americi:

⁵ Seignorage – Emisiona dobit, tj. razlika između nominalne vrednosti novčanica i troškova njihove izrade.

⁶ <http://www.fas.usda.gov/itp/Policy/nafta/nafta.asp>, 16/05/2009.

1. Država prilikom uvoza robe i usluga iz inostranstva, ukoliko ne uvozi iz država sa istom valutom, mora da devalvacioni rizik uključi u troškove uvoza, čak i kada je uvoz denominovan u valuti države izvoznice.
2. Države sa lošijom istorijom inflatornih očekivanja imaju koristi stabilne valute novog valutnog aranžmana prilikom ulaska u monetarnu uniju, pri čemu će nova očekivanja uticati na smanjenje kreditnih troškova i više dobijenih kredita.
3. U monetarnoj uniji smanjuju se transakcioni troškovi zamene valuta i povećava se efikasnost trgovine.

Severnoamerička monetarna unija (North American Monetary Union-NAMU), razlikovala bi se od Evropske monetarne unije – EMU u sledećem: veličini, broju država članica, simetriji, otvorenosti, nivou razvijenosti država članica i institucionalnoj infrastrukturi.

Tabela 1. Indikatori veličine NAMU i EMU

	Populacija (u milionima)	Nominalni BDP (bil. SAD dolara)	Otvorenost (u procentima)	BND per capita (SAD dolari)
NAMU	431.9	14.4	14	33,341
SAD	302.1	12.4	20	41,890
Kanada	32.3	1.1	60	33,375
Meksiko	103.1	0.8	57	10,751
EMU	320,4	11.0	31	29,162

Izvori: Kenen, P., Meade, E. (2008) *Regional monetary integration*, Cambridge University Press, New York, p. 117; <http://www.ecb.int/mopo/eaec/html/index.en.html>. Podaci datiraju od 2005. do 2007. godine. Bruto nacionalni dohodak (BND) po glavi stanovnika izračunava se kada se konvertovana domaća valuta podeli sa populacijom.

NAMU bi bila veća od Evrozone za 40% više populacije i autoputa. U svom sastavu bi obuhvatila tri države za razliku od 16 država koje čine sastavni deo Evrozone, što bi moglo da smanji probleme u odlučivanju, donošenju odluka, velikom institucionalnom aparatu itd. U NAMU bi postojala dominacija SAD, koje čine 69% populacije u NAMU i proizvode 87% outputa, dok je u Evrozoni dominantna Nemačka, koja učestvuje sa 26% u ukupnoj populaciji i BDP-u, tako da bi NAMU bila asimetričnija monetarna unija od Evrozone. Asimetričnosti NAMU doprinosi i činjenica da je Meksiko daleko ispod nivoa razvijenosti SAD i Kanade i da ima niži standard života i u odnosu na svih 16 država Evrozone.

S obzirom da je potpisivanjem NAFTE između SAD, Kanade i Meksika kreirana jedino zona slobodne trgovine a ne i zajedničko tržište, za viši nivo integracije neophodno je kreirati jedinstvenu centralnu banku i druga

supranacionalna tela. Ako se posmatra stepen razvijenosti tri države, očigledno je da će NAMU doneti najmanje koristi SAD. Međutim, tekući deficit i slabljenje američkog dolara, nametnulo je ideju zamene dolara novom valutom, koja će se najverovatnije zvati amero, gde bi monetarna unija NAMU, sa nelegitimnom dominacijom Sjedinjenih Američkih Država, postala idealna prilika za uvođenje nove valute.

Nasuprot Severnoj Americi u kojoj postoji uspešna zona slobodne trgovine i odsustvo političke volje za monetarnom integracijom, u Južnoj Americi postoji manje uspešna regionalna zona trgovine MERCOSUR⁷ i prisustvo političke volje o bližoj saradnji. Ideja datira još iz 1980. godine kada su Argentina i Brazil potpisali bilateralne sporazume, a 1991. potpisivanjem Paragvaja i Urugvaja kreiran je Merkosur, kome su kasnije pristupile Bolivija, Čile, Kolumbija, Ekvador, Peru i Venecuela. Paraleleno sa evropskom integracijom, članice Merkosura smanjile su bilateralne carine, i mada su se dogovorile o stvaranju jedinstvenog tržišta i ukidanja carina do 1995. godine, nisu eliminisale sva ograničenja. Inspirisani kriterijumima konvergencije iz Mastrohta, u 2000. godini članice Merkosura su se dogovorile da harmonizuju nacionalne statistike i usklade makroekonomske ciljeve, ali je depresijacija brazilske valute 1999. godine i finansijska kriza u Argentini 2001. poremetila očekivanja. Od 1985. godine do 1997. godine, carinske stope u Argentini, Brazilu, Paragvaju i Urugvaju smanjene su sa 35% na 12% i povećao se rast uvoza i izvoza. Međutim, i pored povećanja trgovine i Brazil i Argentina ostale su relativno zatvorene ekonomije. To znači da uvođenje jedinstvene valute i smanjenje transakcionih troškova ne bi dovelo do većih dobitaka, posebno ako se ima u vidu da su države Merkosura daleko od optimalnog valutnog područja, zbog nerazvijenosti, rigidnog tržišta rada i asimetričnih šokova.

3. Monetarna integracija u Aziji

Azijski kontinent predstavlja veliko heterogeno ekonomsko i političko područje. U svom sastavu obuhvata Rusiju, koja je ojačala svoje ekonomske i političke uticaje, Japan, kao jedinu azijsku državu članicu moćne G7 grupe, Kinu, sa rapidnom stopom rasta, Koreju i ostale, uglavnom manje države, među kojima su se neke integrisale u ASEAN⁸ (Association of South East Asian Nations) grupu.

Mada će Kina i Japan biti verovatno nezavisne države, bez želje za monetarnom integracijom, obe države doprinose interesima azijske integracije. Japan predstavlja moćnu državu izvoznicu na zapadna tržišta, posebno na tržište SAD, a Kina svojom dijasporom i malim porodičnim firmama po čitavom svetu čini da će uskoro postati najveći svetski izvoznik.

⁷ http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/index_en.htm, 24/06/2009

⁸ http://ec.europa.eu/external_relations/asean/index_en.htm. ASEAN je asocijacija država jugoistočne Azije, koja je osnovna 1967. godine i broji ukupno 10 država članica: Indonezija, Malazija, Filipini, Singapur, Tajland, Bruneji Darusalam, Mjanmar, Kambodža, Laos i Vijetnam, 12/09/2009.

Glavni pokretač monetarne kooperacije u Aziji bila je finansijska kriza, koja je počela 1997. godine u Tajlandu i proširila se na sve države članice Asean grupacije. Nezadovoljni veličinom i brzinom pomoći Međunarodnog monetarnog fonda i odbijanjem SAD da pruže pomoć u eliminisanju krize, japanska vlada je u septembru 1997. godine, predložila stvaranje Azijskog monetarnog fonda,⁹ što nije prihvaćeno od strane Kine, koja je strahovala od japanske dominacije¹⁰ u tom fondu.

Dve godine kasnije, Kina je pokazala spremnost za razvijanje regionalne finansijske saradnje, na prvom godišnjem sastanku ministra finansija Asean grupe uključujući Kinu, Koreju i Japan. Ta inicijativa je nazvana Chiang Mai na sastanku Asean+3 grupe.¹¹ Data je saglasnost za bilateralne svop aranžmane sa svakom državom Asean grupe između Kine, Japana i Koreje, za kupovinu SAD dolara svojom nacionalnom valutom. Aranžman je utvrdio iznos od tri milijarde dolara, ali je kupovina tih dolara bila ograničena sa dva faktora. Prvo, postojalo je pravo diskrecionog povlačenja iz aranžmana. Drugo, država nije mogla povući više od 10% prvobitno odobrenog iznosa za svop kupovinu, osim ako to nije u skladu sa preporukom Međunarodnog monetarnog fonda, čime je opet naglašen uticaj MMF-a i obnovljena inicijativa za stvaranje Azijskog monetarnog fonda.

Na sastanku centralnih banaka Pacifika i Istočne Azije (EMEAP – The Executives Meeting of East Asia and Pacific Central Bank),¹² 2003. godine, definisano je kreiranje dva fonda obveznica. Prvi fond od jedne milijarde dolara je kreiran za kupovinu obveznica denominovanim u dolarima emitovanim od azijskih vlada. Drugi fond, osnovan 2004. godine, sa ulogom investiranja i trgovine u obveznicama lokalnih valuta. Cilj ova dva fonda je finansijsko tržište i finansijski sistem u državama Istočne Azije, što je potvrđeno osnivanjem Komiteta za monetarnu i finansijsku stabilnost, 2007. godine, sa ulogom makromonitoringa i upravljanja krizama od strane EMEAP-a.¹³

Mjanmar i Kina su autokratske države, sa vođstvom generala u Mjanmaru i Komunističke partije u Kini. Teško je poverovati da će komunistička vlast u Kini dozvoliti da Narodna banka Kine izgubi svoj suverenitet i samostalnost u donošenju odluka. Azijski devizni kursevi su

⁹ Kenen Peter, Meade Ellen, *Regional monetary integration*, Cambridge University Press, New York, 2008, p. 153.

¹⁰ Strah Kine od japanske dominacije u potencijalnom Azijskom monetarnom fondu verovatno datira od dominacije Sjedinjenih Američkih Država u Međunarodnom monetarnom fondu. SAD imaju 16,79% glasova, a za donošenje odluke MMF neophodno je 85% glasova, tako da SAD imaju praktično pravo veta.

¹¹ http://www.iie.com/publications/chapters_preview/345/3iie3381.pdf, 12/09/2009.

¹² http://english.peopledaily.com.cn/200505/12/eng20050512_184769.html, 01/10/2009.

¹³ <http://www.emead.org/index.asp?menu=MFSCMeeting>, 04/10/2009.

ekstremno različiti. Dok Japan ima fluktuirajući devizni kurs sa značajnom intervencijom uticaja na kurs dolar–jen, Kina ima rigidni fiksni devizni kurs, Hong Kong i Bruneji imaju još striktnije Valutne odbore bazirane na SAD i Singapurskom dolaru. Ove i druge specifičnosti različite ekonomske veličine, teritorije i razvijenosti azijskih država predstavljaju ključnu prepreku azijskoj monetarnoj integraciji. Moguće je da se u bliskoj budućnosti formira Azijska monetarna unija – AMU zasnovana na korpi valuta, ali samo regionalnog karaktera, bez ikakve mogućnosti da se proširi na ceo kontinent, jer je neminovno da Kina i Japan moraju biti na istoj strani, tj. u ovom slučaju, van potencijalne Azijske monetarne unije.

4. Monetarna integracija u Africi

Ideja o monetarnoj integraciji u Africi datira već pola veka. Naime, još pedesetih godina prošlog veka, u Africi su postojali primeri dobrovoljnog odricanja od dela monetarne suverenosti, uglavnom potpisivanjem monetarnih saveza bivših kolonija nekadašnjih imperijalnih sila. Tako je još 1959. godine, uz podršku Francuske, formirana Afrička finansijska zajednica (CFA – *Communauté Financière Africaine* (African Financial Community)) zasnovana na francuskom franku, koja obuhvata Centralnoafričku monetarnu uniju i Zapadnoafričku monetarnu uniju.¹⁴ Ove dve unije funkcionišu odvojeno ali identično, obe imaju jedinstvene centralne banke i valutu CFA franak. Do 1999. godine CFA franak je bio vezan za francuski franak, da bi tu ulogu 1999. godine preuzeo evro. Države Afričke finansijske zajednice nisu napustile veze sa Francuskom i posle postizanja političke nezavisnosti 1960. godine. U afričkoj finansijskoj zajednici postojali su kriterijumi konvergencije vezani za udeo fiskalnih deficita u BDP-u, za finansiranje vlada od strane centralnih banaka, za inflaciju, rezerve itd.

Mada je ideja o regionalnim monetarnim integracijama u Africi postojala još iz kolonijalnih dana, prvi korak ka monetarnoj integraciji na kontinentalnom nivou učinjen je 1991. godine, kada je definisana jedinstvena monetarna zona u Africi. Abuja Sporazumom,¹⁵ 3. juna 1991. godine u Abuji, Nigerija, osnovana je Afrička ekonomska zajednica i definisane su faze za postizanje jedinstvene monetarne unije u Africi do 2028. godine. Sa početnim fazama regionalne kooperacije i integracija konačna faza podrazumeva osnivanje Afričke centralne banke (ACB), jedinstvene afričke valute i stvaranje Afričke ekonomske i monetarne unije. Kasnije, 1999. godine, Sirte deklaracijom¹⁶ doneta je odluka o ubrzavanju kreiranja afričkih monetarnih institucija, posebno Afričke centralne banke.

¹⁴ <http://mpr.aub.uni-muenchen.de/5436>. Centralnoafrička monetarna unija obuhvata Čad, Kamerun, Centralnoafričku republiku, Kongo, Gabon i Gvineju, dok Zapadnoafričku monetarnu uniju čine: Dakar, Obala Slonovače, Benin, Burkina Faso, Nigerija, Senegal, Mali i Togo, 04/102009.

¹⁵ <http://www.uneca.org/itca/ariportal/abuja.htm>, 12/10/2009.

¹⁶ <http://www.uneca.org/adfiii/riefforts/ref/other5.htm>, 25/10/2009.

Postoje dva razloga koja su doprinela akceleraciji ideje o monetarnoj unifikaciji u Africi. Prvo, početni uspjesi Evrozona su uticali i na ideje o udruživanju u drugim regionima od Istočne Azije do Amerike. Druga glavna inspiracija u Africi bila je želja za zamenom slabih nacionalnih ekonomskih i političkih institucija.

Afričke države, i pored toga što ne zadovoljavaju kriterijume modela Optimalnog valutnog područja, poseduju političku volju za monetarnom integracijom i relativno jake makroekonomske politike, izražene niskom stopom inflacije i stabilnošću deviznog kursa, što su neophodni faktori za kreaciju monetarne i ekonomske unije.

Nasuprot heterogenim državama u zapadnoj Africi i heterogenim unijama kao što su ECOWAS, WAEMU i WAMZ,¹⁷ velika homogenost i velika verovatnoća kreiranja monetarne unije postoji u zalivskim državama koje čine Savet zalivske kooperacije (GCC – Gulf Cooperation Council)¹⁸ i koji obuhvata Bahrein, Kuvajt, Katar, Oman, Saudijsku Arabiju i Ujedinjene Arapske Emirate. Države zalivske grupacije, koje imaju 42% svetskih naftnih rezervi i 23% rezervi prirodnog gasa, predstavljaju svetski izvor šokova i uticaja na svetske valute u kojima je svetska trgovina naftom denominovana. I mada je trgovina unutar tih država izuzetno mala (oko 5% ukupnog izvoza i uvoza), interes za monetarnom unijom postoji u cilju obezbeđenja stabilnosti deviznog kursa i integrisanja trgovine i finansijskih tržišta.

5. Monetarna integracija u Evropi

Istorija evropske monetarne integracije imala je različite faze koje nisu ukazivale na kontinuiran razvoj, već na put pun prepreka i preskoka. U politički podeljenoj Evropi, nakon Drugog svetskog rata, brojni evropski intelektualci bili su zagovornici ideje o evropskoj integraciji. Ovo je predstavljalo oživljavanje mnogih ranijih stanovišta po kojima saradnja između bivših neprijatelja može sprečiti potencijalne sukobe u budućnosti.

U nastojanju da se, s jedne strane, dozvoli razvoj Zapadne Nemačke da bi se stvorio snažan štiti istočnom bloku, a sa druge, da se spreči ponovno stvaranje jake Zapadne Nemačke koja bi potencijalno destabilizovala mir i bezbednost u Evropi, rešenje je predstavljao Šumanov plan, kojim je stvorena 18. aprila 1951. godine *Evropska zajednica za uglj i čelik*.¹⁹ Principi

¹⁷ Ekonomska zajednica država zapadne Afrike (ECOWAS – Economic Community of West African States) osnovana je 1975. godine i obuhvata, pored osam država Zapadnoafričke monetarne unije WAEMU, Gambiju, Ganu, Nigeriju, Sijera Leone, Gvineju, Kapa Verde i Liberiju. Godine 2000. države ECOWAS-a, u cilju daljih koraka ka regionalnoj integraciji, formirale su drugu monetarnu uniju u Zapadnoj Africi, koja je nazvana Zapadnoafrička monetarna zona WAMZ – West African Monetary Zone.

¹⁸ <http://www.gccsg.org/eng/index.php?action=Sec-Show&ID=93,11/11/2009>.

¹⁹ Janjević Milutin, *Evropska monetarna unija*, Međunarodna politika i dr., Beograd, 1998, str. 15.

Evropske zajednice za uglj i čelik, kao oblika sektorske integracije, uključuju redovno snabdevanje zajedničkog tržišta, jednak pristup izvorima proizvodnje za potrošače unutar Zajednice, održavanje mira i zamenjivanje starih rivalstava novom saradnjom.

Naredni korak u integraciji predstavlja osnivanje Evropske ekonomske zajednice i Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu. Sporazum o stvaranju zajedničkog tržišta na osnovu kojeg je osnovana *Evropska ekonomska zajednica* potpisan je 25. marta 1957. godine u Rimu. Ciljevi ugovora iz Rima su (član 2):²⁰ unapređenje stalnog, harmoničnog, održivog razvoja unutar EU uz odsustvo inflacije; visok nivo konkurentnosti; podizanje standarda i kvaliteta životne sredine. Stvaranje monetarne unije u EEZ nije bilo eksplicitno predviđeno ugovorom iz Rima. Ideja o monetarnoj unifikaciji prvi put je nastala u memorandumu Marjolin Evropske komisije iz oktobra 1962. godine, u kome se naglašava stvaranje carinske unije (sve tarife za unutrašnju trgovinu EEZ ukinute su 1. jula 1968. godine) i fiksiranje deviznih kurseva valuta država članica EEZ.

Trenutno stanje međunarodnih monetarnih odnosa nije ukazivalo na neophodnost izgrađivanja sopstvenog monetarnog sistema. Do početka sedamdesetih godina sve članice EEZ uživale su u stabilnosti deviznog kursa, pre svega, zahvaljujući Breton Vudskom međunarodnom monetarnom sistemu, koji je bio zasnovan na stabilnom deviznom kursu i dolaru kao praktično jedinoj rezervnoj valuti, sa povremenim osciliranjem oko valutnog pariteta, ali samo u granicama do +/-1%.

Kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina rastući pritisak na dolar (uslovljen deficitom u platnom bilansu SAD, sve većim vojnim izdacima u inostranstvu, porastom cene zlata) i brojni egzogeni šokovi i turbulencije na svetskom tržištu (kao što su naftni embargo i rast cena nafte) uzrokovali su različite stope inflacije u različitim zemljama, koje su bile primorane da vrše promene deviznog kursa. Konvertibilnost dolara u zlato je ukinuta 15.07.1971. godine, odlukom Ričarda Niksona tadašnjeg predsednika SAD, a marže fluktuacija ostalih valuta su proširene sa 1% na 2.25% u odnosu na dolar.

Široke fluktuacije deviznog kursa koje su usledile usled sloma Breton Vudskog sistema predstavljale su veliku opasnost evropskoj ekonomskoj integraciji. Zemlje članice su bile primorane da pronađu načine kako bi limitirali varijacije deviznih kurseva. Pod pritiskom tadašnjih dešavanja, monetarna integracija je postala neminovnost, tako da su se sve zemlje članice složile da se progresivno nastavi ka stvaranju ekonomske i monetarne unije. Odlučeno je da prva faza bude povećanje margina fluktuacija deviznog kursa, koordinacija monetarnih politika i obezbeđenje monetarne stabilnosti.

Kriza, uslovljena prvim naftnim šokom, doprinela je da EEZ zapadne u „Evrosklerozu“. U vreme meteža na međunarodnim deviznim tržištima i energetske krize praćenih sa dva velika eksterna šoka, više reda u EZ uneo je

²⁰ Jovanović Miroslav (2004), *European Economic Integration Limits and Prospects*, Routledge, London, pp. 8–9.

sporazum između evropskih centralnih banaka nazvan „Zmija u tunelu”,²¹ a koji je donet u aprilu 1972. godine. Centralnu ulogu u „Zmiji” i dalje je imao SAD dolar, s tim, što su margine fluktuacija povećane na $\pm 2.25\%$, omogućavajući da valute zemalja članica fluktuiraju u iznosu od 4,5%, od gornje do donje granice. Ako bi se nacrtala kriva dnevnih fluktuacija valuta država članica EEZ, onda bi ona imala oblik zmije. Širina „Zmije” zavisila je od fluktuacija najjačih i najslabijih valuta, zadržavajući se uvek u okviru $\pm 2.25\%$ marži fluktuacije dolara. Glavno obeležje „Zmije” bila je intervencija. Kada je iznos fluktuacija u „Zmiji” premašio marže, onda je trebalo da dođe do intervencije (najjača valuta trebalo je da kupi najslabiju).

„Zmija u tunelu” nija trajala dugo. Kolaps fiksnog deviznog kursa sedamdesetih godina vodio je velikom fluktuiranju valuta. Ova dešavanja, koja su pretela da ugroze integracione procese u Evropi, uticala su na članice Evropske ekonomske zajednice da formiraju sopstveni regionalni sistem fiksnog deviznog kursa, kao prvi korak ka monetarnoj integraciji u Evropi.

U martu 1973. godine, evropske centralne banke su odlučile da zaustave vezivanje svojih valuta za američki dolar. „Tunel” je, prema tome, napušten a „Zmija”, sa istim marginama fluktuiranja od $\pm 2.25\%$, je opstala i uprkos nekim turbulencijama, u pojedinim državama zadržala se sve do 1979. godine. Valute u „Zmiji” često su ulazile i napuštale sistem. Ovo je uvelo neizvesnost u trgovinskim odnosima unutar EEZ.

„Zmija” nije predstavljala najbolje rešenje za limitiranje fluktuiranja evropskog deviznog kursa najmanje iz dva razloga. Prvo, nisu sve zemlje članice Evropske ekonomske zajednice bile istovremeno i članice monetarnog sistema. Drugi razlog se odnosi na asimetrične intervencije na deviznom tržištu, zbog različitih nacionalnih monetarnih politika. Mada su sve zemlje bile u obavezi da intervenišu u situaciji kada valute dostignu limitne margine, u praksi se sve to svodilo na prilagođavanja preko gubitka međunarodnih rezervi.

U cilju neutralisanja ograničenja „Zmije”, osnovan je novi devizni aranžman. Zvanično, *Evropski monetarni sistem* je formiran 13. marta 1979. godine,²² sa ciljem bliže monetarne saradnje koja će voditi u zonu monetarne stabilnosti u Evropi. Sve zemlje koje su pripadale Evropskoj ekonomskoj zajednici postale su, automatski, i članice Evropskog monetarnog sistema.

Osnovne karakteristike Evropskog monetarnog sistema su: Mehanizam deviznog kursa (The Exchange Rate Mechanism – ERM) i Evropska valutna jedinica (European Currency Unit – ECU); kreditne olakšice, koje služe za odbranu i stabilizovanje deviznih kurseva, i osnivanje Evropskog fonda za monetarnu saradnju kao preteča Evropskog monetarnog fonda.

Evropski fond za monetarnu saradnju bio je centralna monetarna institucija Zajednice. Formiran je od strane Saveta ministara 6. aprila 1973.

²¹ Ibid., стр. 5.

²² Ibid., стр. 6.

godine i trebalo je da ima ulogu evropskog fonda za rezerve i preteče Evropske centralne banke. Odigrao je ključnu ulogu u operacijama „Zmije“ između zemalja članica i u odobravanju kratkoročnih kredita. EFMS je trebalo da prima monetarne rezerve monetarnih vlasti zemalja članica i da emituje ekije. Ekije koje je emitovao Evropski fond za monetarnu kooperaciju su upotrebljavani za obavljanje transakcija i za plaćanja između centralnih banaka zemalja članica. Sve zemlje članice su morale da izdvoje 20% rezervi u zlatu i u stranoj valuti u zamenu za ekije u formi tromesečnih revolving svopova. Depoziti su se držali tri meseca. Zlato i devize su se onda vraćali u originalnim iznosima, revalorizovani po formuli baziranoj na skorašnjoj tržišnoj ceni zlata i rezervnih valuta. Sporazumom o Evropskom monetarnom sistemu bilo je predviđeno da Evropski fond za monetarnu saradnju bude zamenjen Evropskim monetarnim fondom, ali usled neuspelih pregovora između Nemačke i Francuske, ova institucija nije formirana.

Postoje brojni razlozi stvaranja monetarne unije. Ekonomski, kao dominantni razlozi stvaranja monetarne unije uključuju povećanu monetarnu stabilnost, poboljšanu prostornu i industrijsku alokaciju resursa, veću konkurenciju i transparentnost cena, smanjenje transakcionih troškova i dr. Pored ekonomskih razloga i politički argumenti su jedan od neophodnih uslova za monetarnu uniju. Onda kada političko jedinstvo među državama učesnicima nestane, najverovatnije će nestati i monetarna unija.

Jedinstveni evropski akt predstavljao je prvu značajnu reviziju osnivačkih ugovora Evropskih zajednica. On je stvorio neophodne uslove za ostvarivanje ciljeva Bele knjige o kompletiranju jedinstvenog (unutrašnjeg) tržišta, a istovremeno je predstavljao i prvi zvanični dokument, gde se Evropska unija postavlja kao cilj postojanja Zajednice. Jedinstveno unutrašnje tržište predstavljalo je samo glavnu potporu za prelazak na viši nivo integracije, ekonomsku i monetarnu uniju, sa jedinstvenom valutom i jednom centralnom bankom i brojnim mehanizmima većinskog nadnacionalnog odlučivanja.

Evropski savet u Hanoveru, 27–28. aprila 1988. godine, formirao je Komitet, sa zadatkom da ispita neophodne uslove za realizaciju Ekonomske i monetarne unije. Za predsednika je postavljen Žak Delor, predsednik Evropske komisije, po kome je dobio ime „Komitet Delor“. Sačinjavalo ga je 12 guvernera ili predsednika nacionalnih centralnih banaka članica Evropske zajednice i trojica imenovanih eksperata. Komitet je završio rad 17. aprila 1989. godine i izneo plan pod nazivom *Delorov izveštaj*, sa radnim naslovom „Izveštaj Ekonomske i monetarne unije Evropske zajednice“ koji su usvojili Savet ministara ekonomije i finansija i Evropski savet u Madridu, 27–28. juna 1989. godine. Evropski savet je njegovim usvajanjem definisao institucionalni okvir ekonomske i monetarne unije i utvrdio prelazni period, koji je predstavljao kompromis između francuskih i nemačkih stavova.

Delorov izveštaj dao je kasniji zamah stvaranju EMU. Prema tom izveštaju, osnivanje EMU zamišljeno je kroz tri faze. Prihvaćen je mudar pristup da se ne utvrđuje nijedan datum izuzev sredine 1990. godine, kada je prva faza počela. Tokom prve faze, države članice učvrstile bi

usaglašavanje svojih ekonomskih i monetarnih politika. Sve države ušle bi u mehanizam deviznih kurseva. Drugu je obeležilo osnivanje Evropske centralne banke. Određeni bi bili važni makroekonomski indikatori za sve države članice. Pored toga, suzile bi se marže fluktuacije u mehanizmu deviznih kurseva. U poslednjoj fazi stvaranja EMU, 1999. godine formirana je zajednička centralna banka, koja ima potpun suverenitet u sprovođenju monetarne politike širom EU.

Evropska centralna banka (ECB) specijalizovana je, nezavisna monetarna institucija koja ima zadatak da definiše i sprovedi monetarnu politiku, upravlja kursnim operacijama i obezbeđuje dobro funkcionisanje sistema plaćanja. Primarni zadatak Evropske centralne banke jeste obezbeđenje cenovne stabilnosti, tj. da bude čuvar vrednosti evra kao jedinstvene valute zemalja članica Evropske monetarne unije.

Sa nastankom Evropske monetarne unije, nacionalne centralne banke postale su deo novog sistema centralnog bankarstva, koji se naziva Evrosistem. Njega sačinjavaju Evropska centralna banka i nacionalne centralne banke zemalja članica koje su prihvatile evro. Ove nacionalne centralne banke izgubile su svoj monetarni suverenitet i više ne donose samostalno odluke. Uporedo sa ovim sistemom funkcioniše i Evropski sistem centralnih banaka (ESCB), koji obuhvata svih 27 država članica Evropske unije.

6. Monetarna integracija Srbije u EMU

Srbija, kao država u Evropi, usmerena je ka putu evropskih integracija. Korak na tom putu predstavlja potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. U pitanju je Sporazum koji se zaključuje između država potencijalnih kandidata i EU, čime počinje institucionalizacija odnosa sa EU. Sporazum treba da omogući sprovođenje reformi i usklađivanje sa svim standardima EU. Proces pridruživanja Srbije EU će zahtevati brojne promene u privrednom sistemu i u strukturi i organizaciji naše privrede. Za ostvarenje cilja pridruživanja EU i EMU, neophodna je harmonizacija monetarne politike, bankarskog sistema, pravne regulative i statistike sa standardima EU. Harmonizacija monetarnih politika u procesu pristupanja EU predstavlja neminovnost, pa se izuzetnim nameće analiza usaglašenosti monetarne politike NBS sa monetarnom politikom ECB.

Strategija ECB, koju je potvrdio i razjasnio Savet guvernera u maju 2003. godine, bazirana je na sveobuhvatnoj analizi ocene rizika koji ugrožavaju stabilnost cena. Prva perspektiva ove analize se odnosi na srednjoročno determinisanje kretanja nivoa cena, sa akcentom na realne aktivnosti i finansijske uslove u ekonomiji. Zasniva se na stanovištu da je kretanje cena u srednjem roku pod velikim uticajem i međuodnosom ponude i tražnje za dobrima, uslugama i faktorima proizvodnje. To je *ekonomska analiza*. Druga perspektiva odnosi se na *monetarnu analizu*, usmerenu na dugi rok, koja istražuje dugoročnu povezanost između novca i cena. Monetarne analize služe kao sredstvo provere, od srednjeg ka dugom roku, kratkoročnih i

srednjoročnih pokazatelja koji se javljaju u ekonomskim analizama. Ove analize imaju za cilj da obezbede da se u razmatranje uključe sve relevantne informacije. Za razliku od ECB, NBS koristi strategiju inflacionog targetiranja. Nedostaci te strategije su: a) fokusiranje isključivo na predviđanje inflacije ne obezbeđuje sadržajan i podesan okvir za identifikovanje problema koji prete ugrožavanju stabilnosti cena, b) teško je integrisati informacije sadržane u monetarnim agregatima u inflaciona predviđanja, koja su bazirana na konvencionalnim makroekonomskim modelima, c) postoje nepredvidivi faktori koji mogu da izazovu promenu stope inflacije u targetiranom periodu, kao što su finansijske neravnoteže i politička situacija, koja ima uticaja na psihološki efekat inflacije, d) prisutna je promenljivost deviznog kursa, koji NBS brani isključivo na kratak rok. Od 2009. godine, NBS definiše strategiju monetarne politike na srednji rok, u cilju veće harmonizacije sa ECB.

Kod operacija na otvorenom tržištu u našoj zemlji, aukcijsko trgovanje hartijama od vrednosti između NBS i banaka, može biti po fiksnoj kamatnoj stopi (aukcije na kojima se kupuju, odnosno prodaju HOV po kamatnoj stopi koju je NBS unapred fiksno utvrdila i saopštila učesnicima) i po varijabilnoj kamatnoj stopi (aukcije na kojima se kupuju, odnosno prodaju HOV po kamatnoj stopi koja se formira na bazi ponude i tražnje učesnika u kupoprodajnim transakcijama). Frenkventnost glavnih operacija za refinansiranje, kod ECB, iznosi jednom nedeljno ročnosti takođe jedne nedelje, a operacija za refinansiranje mesec dana, sa rokom od 3 meseca. U NBS operacije na otvorenom tržištu sprovode se redovnim aukcijama (sredom i petkom) i vanrednim (*ad hoc*), ročnosti dve nedelje. Transakcije sa tržišnim uticajem na regulisanje nivoa kamatnih stopa na međubankarske pozajmice obavljaju se dva puta mesečno (ponedeljkom), sa rokom od šest meseci.

Ako posmatramo stalno raspoložive kredite ECB, tj. njihove konstitutivne delove kreditne i depozitne olakšice, primetno je da su oni skoro identični sa kreditnim i depozitnim olakšicama NBS, sa jedinom razlikom u kamatnom koridoru.

Obavezna rezerva, kao instrument monetarnog regulisanja, u velikoj meri se razlikuje između ECB i NBS, počev od stope obavezne rezerve koja je kod nas veća za 3% na dinarske depozite i kategorije stope obavezne rezerve na devizne depozite koja iznosi 25% i ne postoji u ECB, zatim osnovice za obračun obavezne rezerve i kamatne stope koja kod NBS ima fiksni iznos za razliku od ECB gde zavisi od prosečne nedeljne kamatne stope ECB na glavne operacije za refinansiranje.

U cilju približavanja Srbije Evropskoj uniji, Narodna banka Srbije, kao centralna finansijska institucija, mora izvršiti određena prilagođavanja sa ECB. Organizaciju, ulogu i principe NBS, kao i ciljeve monetarne politike i instrumente monetarnog regulisanja treba harmonizovati sa ECB i minimizirati odstupanja. NBS je dosta toga već uradila i u potpunosti harmonizovala ciljeve i instrumente monetarne politike. Međutim, aktuelna politička situacija, koja je previše heterogena, izričiti uslovi saradnje sa Haškim tribunalom, koji nisu ispunjeni i efekti tranzicije i

aktuelne globalne finansijske krize, inflacija u 2010. i 2011. godini koja je znatno iznad definisanih koridora, još uvek predstavljaju značajnu prepreku. Takođe, Memorandumom iz 2009. godine, naglašeno je da će NBS u saradnji sa Vladom Republike Srbije utvrđivati ciljanu stopu inflacije čime postoji direktna veza između izvršne vlasti i monetarne politike NBS. Zbog makroekonomske stabilnosti, NBS mora biti zaštićena od svih vrsta uticaja koji bi mogli da ugroze njeno funkcionisanje.

Bibliografija

1. Baimbridge Mark, Whyman Philip, *Economic and Monetary Union in Europe*, Edward Elgar, Northampton, 2003.
2. Christl Josef, *Regional Currency Arrangement: insight from Europe*, Bank of Greece, Athens, 2006.
3. ECB (2004) *The Monetary Policy on the ECB*, European Central Bank, Frankfurt
4. Ferrero Andrea, *Fiscal and Monetary Rules for a Currency Union*, European Central Bank, Frankfurt, 2005.
5. Gray Peter, *The Exhausting of the Dollar: its implication for global prosperity*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.
6. Kenen Peter, Meade Ellen, *Regional monetary integration*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
7. Janjević Milutin, *Evropska monetarna unija*, Međunarodna politika i dr., Beograd, 1998.
8. Jovanović Miroslav, *European Economic Integration Limits and Prospects*, Routledge, London, 2004.
9. Scheller Hanspeter, *The European Central Bank – History, Role and Function*, European Central Bank, Frankfurt am Main, 2004.
10. Tomann Horst, *Monetary Integration in Europe*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

Dragana Marković, Ph.D
Srđan Furtula, MA

DEVELOPMENT AND PROSPECTS OF MONETARY INTEGRATIONS IN THE WORLD

ABSTRACT

In order to achieve macroeconomic stability, economic policy of a state should be focused on the coordinated and efficient use of its instruments. Monetary policy is one of the basic instruments of economic policy, whose objectives are also the targets of monetary policy. Therefore, each country seeks to retain sovereignty in the conduct of monetary policy and the exclusive right of issuing money and managing the flow of its supply. Nevertheless, from various political and economic reasons states accept the loss of monetary

sovereignty and decide to join together and form some form of monetary union.

In the past, the monetary arrangements differed in terms of currency, functions and organization of the central bank and the degree of political integration. Although they applied different models of monetary integration, monetary unions most often resulted from the establishment of political unions and compromises. Unlike them, the Economic and Monetary Union, which was formed in 1999 together with the single European central bank and single currency is a sort of experiment because it was formed without previously establishing a political union.

The analysis of development and prospects of monetary integration in the world helps our country create a strategy of integration to Europe. The uniqueness of the European monetary integration and the complex political and economic structure of Serbia indicate that it will not be an easy process of integration.

Key words: monetary integration, monetary policy, National Bank of Serbia, European Monetary Union.

REČNIK MEĐUNARODNOG PRAVA

Prof. dr Boris Krivokapić: *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Beograd, 2010, „Službeni glasnik“, str. 1190.

Krajem 2010. godine u izdanju „Službenog glasnika“ iz Beograda izašla je iz štampe knjiga *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, autora prof. dr Borisa Krivokapića, redovnog profesora Fakulteta za državnu upravu i administraciju Megatrend univerziteta iz Beograda. Recenzenti su: prof. dr Stevan Đorđević, prof. dr Rodoljub Etinski i prof. dr Predrag Simić. Još 1998. godine prof. Krivokapić je napisao *Leksikon međunarodnog prava*, koji je bio prva i jedina publikacija ove vrste na srpskom jeziku u Saveznoj Republici Jugoslaviji, i koji je odavno rasprodan. Naša naučna, pravnička i stručna javnost ocenila je veoma povoljno *Leksikon međunarodnog prava*.

Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa sadrži odrednice *Leksikona međunarodnog prava*, koje su najvećim delom osavremenjene, izmenjene i dopunjene i čine samo trećinu njegove materije.

Autor je koncipirao sadržaj rečnika tako da on sadrži i obrađuje pojmove iz oblasti međunarodnog prava, međunarodnog privatnog prava, međunarodnih ekonomskih odnosa, prava ljudskih prava, prava međunarodnih organizacija, istorije diplomatije, bezbednosti, vojnih pitanja, zaštite životne sredine kao i čitavog niza drugih pitanja i problematike iz drugih oblasti. Rečnik sadrži više od pet hiljada odrednica i oko dve hiljade uputnica navedenih abecednim redom. Za najveći broj odrednica pored objašnjenja navodi se i poreklo termina, zatim značenje na engleskom jeziku, a vrlo često i na drugim svetskim jezicima, kao i na latinskom jeziku. Pored toga, unutar ili na kraju odrednica koje obrađuju međunarodne organizacije, agencije, udruženja i sl. navedene su i veb adrese na osnovu kojih se mogu pronaći detaljnije informacije. Skoro kod svih odrednica navedene su uputnice na srodne ili slične pojmove koji su obrađeni u Rečniku.

Nesumnjivo impresionira broj odrednica, više od pet hiljada, kao i oko dve hiljade uputnica, kao znalačko umeće kojim je prof. Krivokapić izvršio selekciju i odabir, jer sigurno da je pregledao, pročitao, uporedio i analizirao najmanje desetak puta više odrednica nego što ih je odabrao. U pitanju je veoma obimna literatura, na hiljade sistematskih radova, knjiga, monografija, zbornika radova, međunarodnih konvencija, publikacija,

članaka, komentara, rasprava, prikaza i osvrtu ne samo iz međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, nego i iz drugih oblasti koje obrađuju predmetnu materiju, ne samo na srpskom jeziku nego i na više stranih svetskih jezika. Jer, dobar deo navedenih odrednica proteklih decenija menjao se čak i više puta u zavisnosti od brojnih promena u međunarodnom pravu i međunarodnim odnosima, pa je te odrednice trebalo obraditi i dati objašnjenje, savremeno i važeće značenje, što zaista nije bilo lako. Kod pojedinih odrednica gde su navedeni suprotstavljeni stavovi, rešenja i koncepcije, autor je dao svoju kritičku ocenu. Sve odrednice autor je napisao veoma precizno, koncizno, sa naučnim i stručnim objašnjenjem, jasnim i razumljivim jezikom, tako da čitav tekst rečnika sa lakoćom mogu da čitaju ne samo naučnici, diplomate i stručnjaci za međunarodno pravo i međunarodne odnose nego i najšira čitalačka publika koju ova materija interesuje.

Prof. dr Boris Krivokapić poznati pravni pisac, napisao je preko trideset knjiga i preko 140 članaka, komentara, prikaza i osvrtu iz oblasti međunarodnog prava i međunarodnih odnosa. Učesnik je mnogih međunarodnih naučnih skupova, simpozijuma i savetovanja kod nas i u inostranstvu. Njegovi radovi su prevedeni u mnogim stranim državama, gde je održao i čitav niz predavanja. Za svoj naučni rad prof. dr Boris Krivokapić više puta je bio nagrađivan i dobijao razna priznanja. Navešćemo samo nagradu „Profesor Borislav T. Blagojević“ za najbolje delo iz oblasti uporednog i evropskog prava koje je objavljeno u Srbiji i Crnoj Gori u vremenu 2004–2005. godine, koju je dobio 2006. godine.

Na kraju ovog kratkog prikaza sa zadovoljstvom ističemo da je *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, prof. dr Borisa Krivokapića jedno veoma vredno i značajno delo. Možemo slobodno reći da ovo delo po sadržaju, koncepciji, obimu materije, broju odrednica i uputnica, predstavlja jedinstveni naučni poduhvat, ne samo u našoj pravnoj literaturi, nego i u evropskoj i svetskoj literaturi. Smatramo, da bi ovaj rečnik trebalo prevesti na engleski jezik i da bude dostupan svetskoj nauci i praksi, jer to apsolutno zaslužuje zbog svog visokog naučnog i stručnog kvaliteta.

Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa će poslužiti ne samo kao obavezna literatura, priručnik ili praktikum međunarodnim pravnicima, diplomatama, naučnicima, politikolozima, istoričarima, publicistima, novinarima, javnim radnicima, studentima, postdiplomcima i doktorandima, nego i najširoj čitalačkoj publici koja pokazuje veliko interesovanje za ovu aktuelnu materiju.

Dorđe N. LOPIČIĆ

SPOLJNA POLITIKA SRBIJE: STRATEGIJE I DOKUMENTA

Nataša Dragojlović, dr Stanislav Sretenović, dr Dragan Đukanović, mr Dragan Živojinović (urs), *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, „Evropski pokret u Srbiji“, Beograd, 2010, str. 352.

Knjiga *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta* pod uredništvom Dragojlović Nataše, dr Sretenović Stanislava, dr Đukanović Dragana i mr Živojinović Dragana predstavlja rezultat višegodišnjeg rada na projektu Evropskog pokreta u Srbiji i Foruma za međunarodne odnose. Ukazivanjem na značaj strateškog mišljenja i sveobuhvatne javne rasprave o spoljnopolitičkom delovanju Republike Srbije, uključivši u svoju artikulaciju i brojne pripadnike akademske zajednice, pre svega studente, projekat ispunjava svoju svrhu sadržinom knjige.

Sadržaj je podeljen na četiri dela: *Predgovor* i tri glavna dela (*Predlozi za strategiju spoljne politike Srbije*, *Spoljna politika Srbije posle 1804. godine: izbor dokumenata* i *Izvori i literatura*).

U predgovoru Evropskog pokreta u Srbiji naznačeni su osnovni motivi za pokretanje i osnovne faze sprovođenja projekta *Definisanje strategije spoljne politike Srbije*. Uz naglašavanje različitih formi delovanja u realizaciji projekta, čvornih tački neslaganja i rasprave, pažnja je usmerena na stvaranje tri tima za izradu tri različita koncepta strategije spoljne politike Srbije.

Na početku prvog dela (*Predlozi za strategiju spoljne politike Srbije*) predstavljen je tekst Predloga strategije spoljne politike Republike Srbije sačinjenog u okviru Foruma za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji. Kroz analizu konstitutivnih elemenata i pojedinih determinanti spoljne politike dat je prikaz postojećeg stanja uz naznaku mogućih i željenih pravaca kreiranja i realizacije spoljne politike Republike Srbije. Povezivanjem povratka Srbije na međunarodni plan kao konstruktivnog aktera sa naglašavanjem potrebe vođenja aktivne spoljne politike stvoren je okvir u kome ovaj predlog strategije razmatra ciljeve, sredstva i aktere spoljne politike.

Značajan deo prvog poglavlja predstavljaju tekstovi predloga strategije spoljne politike Srbije sačinjenih u okviru tri tima, rukovođenih različitim strateškim konceptima.

Predlog nove spoljne politike Srbije vođen evroatlantskom perspektivom Srbije formulisani je u okviru Tima A, pod mentorstvom Živorada Kovačevića, predsednika Evropskog pokreta u Srbiji i asistenta mr Vladimira Pavićevića. Analitički razdvojen u tri celine, pomenuti predlog razmatra, kroz stanje u međunarodnim odnosima, elemente spoljne politike Srbije uz osvrt i na značajne aktere, proširujući ih izvan postojećeg normativnog modela kreiranja spoljne politike Srbije. Predstavljani prioriteti spoljne politike zasnovani na integraciji u Evropsku uniju i punopravnom članstvu u NATO na samom vrhu, a zatim i unapređivanje odnosa sa susedima, velikim silama i zemljama Azije, Afrike, Latinske Amerike,

Australije i Okeanije sugerišu dalje, kroz predloge puteva ostvarenja, nužno i na sredstva realizacije takve spoljne politike.

Zatim je predstavljena Strategija spoljne politike Republike Srbije članova Tima B, sačinjena u saradnji sa mentorom, ambasadorom Milanom Šimurdićem, te asistentima dr Draganom Đukanovićem i mr Draganom Živojinovićem. Ovaj predlog strategije svojom sadržinom ispunjava zahteve strateškog koncepta balansa, uz naznaku da se ona iscrpljuje trenutkom pristupanja Evropskoj uniji. Naglašavanjem hijerarhijski postavljenih prioriteta na samom početku, postavljen je okvir razmatranja i detaljne analize svakog od njih u nastavku teksta predloga strategije. Članstvo u Evropskoj uniji, intenziviranje bilateralnih i multilateralnih odnosa sa državama regiona, a zatim i regulisanje statusa Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija prikazani su kao najvažniji strateški ciljevi spoljne politike Republike Srbije. Ekonomske, političke i spoljne determinante čine veliki deo dalje analize, u kontekstu vojne neutralnosti i postojeće i poželjne međunarodne ekonomske saradnje.

Na kraju prvog dela, prikazan je tekst Nacrta spoljnopolitičke strategije Republike Srbije trećeg tima, Tima C, izrađen u okvirima istočne perspektive spoljne politike Srbije. Mentor, Đorđe Vukadinović, glavni urednik časopisa *Nova srpska politička misao* i asistent mr Dragomir Anđelković, u saradnji sa članovima tima, svoj predlog strategije predstavili su kroz osam logičkih celina. Naglasak je stavljen na unutrašnje determinante spoljne politike, artikulisane kroz određene, hijerarhijski postavljene, principe spoljne politike. Očuvanje ustavnog i pravnog poretka i teritorijalnog integriteta čine temeljni princip predloga strategije trećeg tima. Autori izdvojeno mesto pružaju i vojnoj neutralnosti, prijateljskim i partnerskim odnosima sa Evropskom unijom, Ruskom Federacijom i članicama Pokreta nesvrstanih, uz napomenu da će utvrđeni principi spoljne politike biti ključni kriterijum te saradnje. Ostala pitanja razmotrena ovim predlogom u vezi su sa uspostavljanjem stabilnog međunarodnog poretka na Balkanu.

Drugi deo (*Spoljna politika Srbije posle 1804. godine: izbor dokumenata*) započinje Uvodnom napomenom dr Stanislava Sretenovića, jednog od urednika knjige. Na tom mestu, ukazuje se da sadržaj ovog dela knjige čine domaći dokumenti koji sugerišu na postojanje strateškog razmišljanja o spoljnoj politici Srbije. Navodi se desetak perioda u spoljnopolitičkom delovanju Srbije, uz istovremeni naglasak na ključne probleme sa kojima se u tom delovanju susretala. Na kraju, autor Uvodne napomene ukazuje na cilj predstavljanja zbirke dokumenata.

Dokumenta koja čine sadržaj *Izbor dokumenata o spoljnoj politici Srbije /1804-2010/* predstavljena su hronološkim redosledom. Između Ičkovog mira iz 1807. godine i Izlaganja Vuka Jeremića, ministra spoljnih poslova Republike Srbije, na Prvoj konferenciji ambasadora Republike Srbije u Beogradu 16. decembra 2007. godine, navedene su brojne konvencije, delovi različitih ustava, memoari, govori, protestne note, ekspozeci,

deklaracije, saopštenja, članci i predlozi platforme od važnosti za spoljnu politiku.

U posljednjem, trećem delu knjige (*Izvori i literatura*) prikazana je lista korišćenih izvora podeljenih u nekoliko grupa: *Arhivi, Zbirke dokumenata, Dnevници, memoari, pisma i govori, Ugovori, Literatura*. Na kraju ovog dela, predstavljeni su i svi članovi timova, čiji predlozi strategije spoljne politike Republike Srbije čine bitan sadržaj knjige.

Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta predstavlja značajan korak u ukazivanju na važnost strateškog razmišljanja i kao takva, stavljena je na raspolaganje kako članovima akademske zajednice, tako i široj javnosti. Kombinujući različite predloge strategije spoljne politike sa korišćenjem istorijsko-deskriptivnog pristupa kroz izbor različitih dokumenata, uz sveobuhvatni pristup učinjena je prilogom za podsticaj i oruđem za dalju analizu i promišljanje spoljne politike Srbije.

Marko DAŠIĆ

PARTNERSTVO U BEZBEDNOSTI

Radenko Mutavdžić, *Partnerstvo u bezbednosti*, Media centar „Obrana“, Beograd, 2010, str. 208.

Naučna monografija kolege Mutavdžića *Partnerstvo u bezbednosti*, Program Partnerstvo za mir i zamisao saradnje u bezbednosti, predstavlja u isto vreme njegovu obrađenu magistarsku tezu odbranjenu na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Iako se u samoj monografiji dotiču i drugi oblici bezbednosti savremenog sveta predmet rada je upravo Partnerstvo za mir (što se i vidi iz šire verzije naslova monografije). Autor je prišao obradi predmeta rada na sveobuhvatan način koristeći pritom obimnu stručnu literaturu na celokupnom srpsko-hrvatskom jezičkom području, kao i dostupnu na stranim jezicima.

Rad je koncipiran u šest tematskih poglavlja. Prvo poglavlje „Teorijski pristup saradnji u bezbednosti“ (str. 17–51) razrađuje realizam, liberalni institucionalizam, kritičke teorije i koncept korporativne bezbednosti kao savremene teorijske pravce saradnje u bezbednosti. U drugom poglavlju „NATO i Partnerstvo za mir“ (str. 53–88) analiziraju se međuzavisnosti, ali i praktične razlike između Atlantskog pakta i ovog oblika saradnje u bezbednosti. Tako autor navodi da „Partnerstvo za mir je programska inicijativa NATO-a iz 1994. godine i predstavlja unapređeni odgovor u procesu traženja i prepoznavanja razloga daljeg opstanka Saveza, ali i odgovor na izmenjenu prirodu bezbednosnih izazova i pretnji u suton XX veka.“ Dakle nakon pobede u Hladnom ratu i privremenog prerastanja svetskog poretka u monopolarni, Partnerstvo za mir predstavlja oblik ponuđene saradnje uglavnom istočnoevropskim zemljama koje su napustile model socijalističkog uređenja. Partnerstvo za mir je otvoreno kao program i drugim zemljama sveta, o čemu svedoči i spisak članica ovog programa dat u prilogu knjige (str. 201–203).

Treće poglavlje je „Institucionalni okvir Prtnerstva za mir“ (str. 89–118), a četvrto „Oblasti dijaloga i saradnje“ (str. 119–158), gde kao najvažnije izdvajamo borbu protiv terorizma, mirovne operacije, saradnja u oblasti zaštite životne sredine, saradnja u oblasti reagovanja na vanredne situacije. Autor smatra da prednost kod još neopredeljenih zemalja u pogledu izbora za članstvo Partnerstva za mir (u odnosu na recimo punopravno članstvo u NATO) predstavlja mogućnost svake članice ovog programa u oblasti bezbednosti da mu pristupi na jedan dobrovoljan način birajući one oblike saradnje koji daju zemlji najviše odgovaraju.

Verovatno je za domaću javnost najinteresantnije poglavlje „Srbija i Partnerstvo za mir“ (str. 159–178). Autor analizira dosadašnje rezultate ove saradnje, ali i dileme koje postoje u srpskoj javnosti po ovom pitanju. „Srbija kao članica Partnerstva za mir od 2006. godine, nije ni izbliza iskoristila sve navedene prednosti, a koje u krajnjoj liniji jačaju vlastitu bezbednost. Međutim, Srbija ima jake dileme vezane za NATO zbog specifičnog iskustva, a to je bombardovanje SR Jugoslavije 1999. godine i teške posledice koje se i danas osećaju. Drugo, to je otvoreno pitanje Kosova, koje

je uz podršku većine zemalja članica NATO i EU proglasilo nezavisnost, priznatu uglavnom od tih zemalja. I treće, to je specifična pozicija Srbije, 'ni na istoku, ni na zapadu', koja se kroz istoriju provukla sve do skorašnje nesvrstane pozicije SFRJ, ili sadašnje neutralnosti koju je proglasila Narodna skupština." (str. 14)

U poslednjem šestom poglavlju „Ograničenja kooperativne bezbednosti“, (str. 179–200), autor ukazuje na izvesne otežavajuće komponente u daljem razvoju evroatlantskih bezbedonosnih struktura, gde posebno značajnim smatramo odeljak „Geopolitička ograničenja proširenja NATO“.

Naučna monografija mr Radenka Mutavdžića *Partnerstvo u bezbednosti*, predstavlja po našem mišljenju, ne samo značajnu studiju u oblasti savremene bezbednosti u stručno–naučnoj oblasti, već zbog pristupačnosti stila pisanja kao i aktuelnosti teme, i za širu čitalačku publiku. U isto vreme, posebnu vrednost studije predstavlja principijelan stav autora koji na argumentovan i nepristrasan način prilazi predmetu rada.

Dragan PETROVIĆ

ZAJEDNIČKA IZJAVA MINISTARA ODBRANE PROCESA SARADNJE JUGOISTOČNE EVROPE

Budva, 14–15. mart 2011. godine

1. Mi, ministri odbrane zemalja učesnisnica Procesu saradnje Jugoistočne Evrope (SEECP): Nj.E. ministar Arben Imami, Nj.E. ministar Selmo Cikotić, Nj.E. ministar Davor Božinović, Nj.E. ministar Zoran Konjanovski, Nj.E. ministar Boro Vučinić, Nj.E. ministar Dragan Šutanovac, Nj.E. ministar Mehmed Vekdi Gonul, pomoćnik ministra Avgustina Tzvetkova, zamjenik ministra Panos Beglitis, državni sekretar Viorel Oancea, državni sekretar Boris Balant, sastajemo se u Budvi 14. i 15. marta 2011. godine sa ciljem da nastavimo diskusije o daljoj regionalnoj saradnji na polju bezbjednosti, koje su pokrenuta u okviru prethodnih sastanaka u Sarajevu 2004., Bukureštu 2005. i Sofiji 2008. godine.

2. Srdačno pozdravljamo učešće Nj.E. ambasadora Huseina Dirioza, pomoćnik generalnog sekretara za politiku odbrane i planiranje u NATO Štabu, Nj.E. ambasadora Sarunas Adomavičiusa, šefa misije OSCE u Crnoj Gori, g-dina Hida Biščevića, generalnog sekretara RCC, Nj.E. ambasadora Nikolu Todorčevskog, direktora RACVIAC – Centra za bezbjednosnu sradnju, akreditovane ambasadore zemalja SEECP u Crnoj Gori i vojne atašee u Crnoj Gori.

3. Duboko smo zabrinuti zbog borbi u Libiji i snažno osuđujemo nasilje, nesrazmjernu upotrebu sile i bezobzirnog napada na civile koji bi moglo eskalirati u građanski rat. Pozivamo na hitno sprovođenje Rezolucije 1970 (2011) Savjeta bezbjednosti UN-a.

4. Još jednom potvrđujemo vitalni značaj stabilnosti, jačanja demokratskih institucija i evropske i euroatlantske politike u regionu, kao što smo saglasni i da šira i dublja saradnja sa međunarodnim partnerima i institucijama je neophodna kako bi se razvila i sprovela održiva rješenja i promovisao mir, stabilnost i prosperitet.

5. Sa zadovoljstvom ocjenjujemo da je došlo do određenog broja pozitivnih dešavanja u JIE u smislu konsolidacije stabilnosti, prosperiteta, dobrosusjedskih odnosa, regionalne saradnje i integracije u evropske i evroatlantske institucije. Stoga smo ohrabreni kontinuiranom politikom

“otvorenih vrata” koju primjenjuju EU i NATO, kao i njihovom aktivnom podrškom evropskih i evroatlantskih težnji u regionu.

6. Ova politika povećava bezbjednost SEECIP zemalja i pruža im nove mogućnosti doprinosa stabilnosti u regiji i šire. Takođe pozdravljamo predanost daljem jačanju EAPC / PfP kao bitnom okviru za nezavisan politički dijalog i praktičnu saradnju, uključujući poboljšanu vojnu interoperabilnost.

7. Pozdravljamo napredak koji su MAP države postigle u ispunjavanju kriterijuma za članstvo u NATO, kao i njihov doprinos bezbjednosti u regionu i šire, uključujući učešće u misiji ISAF. Izražavamo nadu da će Sjeverno-atlantska Alijansa uputiti poziv za pridruživanje Organizaciji i preostalim kandidatima čim se dostigne zajedničko prihvatljivo rješenje.

8. Istinski pozdravljamo nastavak daljeg intenzivnog uključenja u EU i NATO sa ukupnim procesom transformacije u Jugoistočnoj Evropi sa naglaskom na sektor odbrane. Takođe potvrđujemo da dalji napredak svake zemlje ka EU i NATO zavisi od njihovih pojedinačnih zasluga.

9. Naglašavamo značaj dalje razmjene iskustva i saradnje između država Jugoistočne Evrope o pitanjima koja se odnose na transformaciju odbrambenog sektora, imajući na umu da to nosi sa sobom društvene i ekonomske posledice. Ovo je više nego zahtjev za smanjenje potrošnje u odbrani i traži suštinske promjene u politici odbrane, upravljanju i praksi. Postoje, međutim i lekcije koje treba naučiti od drugih sličnih iskustava u regionu.

10. Posvećeni smo konvencionalnoj kontroli naoružanja, koja obezbjeđuje predvidljivost, transparentnost i načine da zadrži naoružanje na najmanjem mogućem nivou. Radićemo na jačanju režima kontrole konvencionalnog naoružanja u Evropi na osnovama reciprociteta, transparentnosti i saglasnosti zemlje domaćina. Pozdravljamo namjeru izraženu na Samitu u Lisabonu da osnuje Komitet za pružanje savjeta kontroli naoružanja za masovno uništenje i razoružanje.

11. Naglašavamo važnost Savjeta za Regionalnu saradnju kao nasljednika Pakta Stabilnosti u jačanju regionalne saradnje i podrške stabilnosti, demokratije i razvoja u Jugoistočnoj Evropi. Regionalni savjet za saradnju obezbjeđuje SEECIP sa operativnim kapacitetima i djeluje kao forum za nastavak angažovanja onih pripadnika međunarodne donatorske zajednice angažovane u regionu. Nekoliko inicijativa i operativnih grupa uspješno djeluju u Jugoistočnoj Evropi, pretežno RACVIAC, Centar za kontrolu malog i lakog naoružanja u jugoistočnoj istočnoj

Evropi (SEESAC) i Inicijativa za pripravnost i prevenciju katastrofa (DPPI) u cilju bolje koordinacije i unapređenja aktivnosti za bolji odgovor na potrebe regiona. Krajnji cilj je da se postigne potpuno regionalno vlasništvo.

12. Uzimamo u obzir rezultate koje je dostigao RACVIAC. Takođe uzimamo u obzir aktivnosti Centra koje se odnose na tri opšte teme kao što su Okruženje bezbjednosne saradnje sa fokusom na kontrolu naoružanja, reformu sektora bezbjednosti i međunarodnih odnosa i saradnje sa posebnim osvrtom na Euro-Atlantske integracije.

13. Bezbjednost i stabilnost zahtijevaju koordinirane primjene ekonomskih, političkih i vojnih sredstava. U okviru mogućnosti za pružanje bezbjednosti, čvrsto vjerujemo da je za jugoističnu Evropu važna uloga procesa SEDM i SEEBRIG. SEEBRIG je značajan alat mira, stabilnosti i dobrosusjedskih odnosa među narodima jugoistočne Evrope.

14. Ohrabrujemo dalji razvoj inicijative za pripravnost i prevenciju katastrofa u efikasnom regionalnom mehanizmu za konsultacije i koordinacije napora na ovom području. Jedan od glavnih zadataka DPPI SEE je da učesnici donesu političke strategije koje su u skladu jedne s drugima, da koordiniraju postojeće i nove inicijative u regionu čime bi se izbjeglo nepotrebno dupliranja posla.

15. Smatrajući da je dijalog važan mehanizam u suočavanju sa izazovima u regionu, pozdravljamo dijalog između strana koji unaprijeđuje proces doprinošenja miru i stabilnosti u regionu, ponavljajući da je EU i evroatlantska perspektiva budućnost zemalja Jugoistočne Evrope. Izražavamo spremnost da i dalje podstičemo ovaj dijalog koji treba da promoviše saradnju, pomogne ostvarivanju napretka na putu ka Evropskoj Uniju i poboljša život ljudi.

16. Pozdravljamo značajan doprinos misiji ISAF u Avganistanu od strane zemalja članica SEECP-a kao i to da su svi dodatni doprinosi dobrodošli. Dakle, mi potvrđujemo našu dugoročnu opredijeljenost za stabilan Avganistan u stabilnom regionu.

17. Priznajući da je postojanje viška naoružanja još uvijek neriješeno pitanje u Jugoistočnoj Evropi, odlučni smo u pronalaženju regionalnog pristupa u rješavanju ovog problema u saradnji s međunarodnim organizacijama i zemalja donatora.

18. Zahvaljujemo Crnoj Gori kao predsjedavajućoj SEECP za odličnu organizaciju ovoga sastanka.

Usvojeno u Budvi, 15. marta 2011. godine.

UPUTSTVA ZA SARADNIKE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I – Uputstvo za pisanje članaka

1. Autorski prilozi (članci) ne treba da sadrže više od 4 500 reči odnosno do 32 000 znakova sa razmacima.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Ispod naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska). Ovi podaci se navode u *Italic*-u.
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribičević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneve, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (-), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primer:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka – pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum – napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primer:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

„Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine“, *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1–14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Payin+g+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+i+s+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Payin+g+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+i+s+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponaavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se organizuje prema abecednom redosledu pocetnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II – Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza se navode bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str; p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza se navodi puno ime i prezime autora u *Italic-u*, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi se dostavljaju dr Draganu Đukanoviću, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na adresu: Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, 11000 Beograd, ili na e-mail: dragandjuk@yahoo.com.

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

UDK 327

MEĐUNARODNA POLITIKA – glavni i
odgovorni urednik Dragan Đukanović. – God.
1, br. 1 (1950) –. – Beograd : Institut za
međunarodnu politiku i privredu, 1950–. –
24 cm

Tromesečno

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika

COBISS.SR-ID 3092482

Primaoci časopisa

MEĐUNARODNA POLITIKA

U zemlji

- . diplomatska predstavništva stranih zemalja u Srbiji,
- . strana dopisništva novinskih i televizijskih kuća i agencija,
- . organi vlasti, vojne institucije, političke partije,
- . privredne organizacije i ustanove, banke, komore i instituti i preduzeća,
- . univerziteti, instituti i biblioteke,
- . izdavačke organizacije, javni mediji,
- . istaknute ličnosti iz oblasti politike, naučne, privredne i kulturne delatnosti.

U inostranstvu

- . diplomatska, privredna i kulturna predstavništva Srbije u svetu,
- . parlamenti i vlade zemalja na svim kontinentima,
- . direkcije značajnih političkih parlamentarnih partija u svetu,
- . sve veće globalne i regionalne međunarodne organizacije (UN, EU, OEBS, UNESCO, Savet Evrope i dr.),
- . privredne komore, veće privredne kompanije u svetu,
- . univerziteti, instituti i biblioteke,
- . pojedinci iz raznih oblasti i delatnosti.

Časopis *Međunarodna politika* ima Internet prezentaciju na adresi:

<http://www.diplomacy.bg.ac.yu/mp.htm>

Cena oglašavanja u *Međunarodnoj politici*:

- . puna strana 30 000 dinara
- . 1/2 strane 18 000 dinara
- . k3 (unutrašnja korica) 40 000 dinara
- . k4 (zadnja korica) 50 000 dinara

Za sve dodatne informacije obratiti se na telefon (011) 3373 832 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.yu

---

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU osnovan je 1947. godine. Njegova misija je sistematsko istraživanje osnovnih procesa u međunarodnoj zajednici i elemenata političkog, ekonomskog, vojnog, tehnološkog i kulturno-socijalnog karaktera u savremenom svetu. Pružajući naučnu osnovu za utvrđivanje i predlaganje stratejskih osnova spoljne politike zemlje, Institut je u radnom smislu najtešnje povezan sa organima koji sprovode spoljnu politiku (Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije). Poseban zadatak Instituta je doprinos edukaciji šire javnosti o osnovnim tokovima međunarodnih odnosa, što se ostvaruje bogatom izdavačkom delatnošću, organizacijom skupova i učestvovanjem istaknutih političkih ličnosti, stručnjaka i diplomata na tribinama Instituta. Od svog osnivanja Institut je bio i značajan izvor kadrova za diplomatsku službu ili druge političke funkcije na unutrašnjem i međunarodnom planu. Osim naučnoistraživačkog sektora, u kome radi 30 naučnih radnika, Institut raspolaže jednom od najbolje opremljenih specijalizovanih biblioteka u Jugoistočnoj Evropi koja je, takođe, ekskluzivna deponitarna biblioteka edicija i dokumenata UN, Evropske unije i NATO. Pored *Međunarodne politike* (na srpskom) Institut objavljuje periodične publikacije: *Međunarodni problemi* (na srpskom i engleskom jeziku), *Evropsko zakonodavstvo* i *The Review of International Affairs*.

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi
Naučni časopis na srpskom
i engleskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo
Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Duško Dimitrijević and Ivona Lađevac (eds.),
Proceedings, Japan and Serbia: Regional Cooperation and Border Issues: a Comparative Analysis,
2011. 192 str.

Edita Stojić-Karanović i Dragan Petrović,
Dunavska strategija, proširano, 2011, 272 str.

Development Potentials of Foreign Direct Investment: International Experiences, zbornik radova,
priređivač Miroslav Antevski, proširan povež,
2011, 404 str.

Društveni aspekti organizovanog kriminala,
zbornik radova, priređivači Aleksandar Fatić i
Božidar Banović, proširano, 2011, 472 str.

Stevan Đorđević, Duško Dimitrijević, *Pravo međunarodnih ugovora*, tvrdi povež, 2011, 688 str.

Brano Miljuš, Dragan Đukanović, *Dobrosusedski odnosi*, proširano, 2011, 284 str.

Dragan Petrović, *Francusko-srpski odnosi 1800 – 2010*, tvrdi povež, 2011, 372 str.

Pero B. Petrović, *Kapitalna ulaganja i projektno fi-*

nansiranje, proširano, 2011, 240 str.

Hasiba Hrustić, *Poreska harmonizacija u Evropskoj uniji*, proširano, 2011, 248 str.

Harmonizacija zakonodavstva Republike Srbije sa pravom Evropske unije, zbornik radova, priređivači Duško Dimitrijević i Brano Miljuš, 2010, 578 str.

Vladimir Grečić, *Srpska naučna dijaspora*, proširano, 2010, 416 str.

Predrag Bjelić, Sanja Jelisavac-Trošić i Ivana Popović-Petrović, *Savremena međunarodna trgovina*, proširano, 2010, 360 str.

Dragan Petrović, *Rusija i Evropa*, tvrdi povež, 2010, 348 str.

Unapređenje turizma kao faktor razvoja privrede Republike Srbije, zbornik radova, Pero Petrović i Vidoje Golubović (priređivači), proširano, 2010, 500 str.

Srbija u savremenom geostrateškom okruženju, priređivač Nevenka Jeftić-Šarčević, proširano, 2010, 464 str.

Srđan Korać, *Integritet nadnacionalnog službenika Evropske unije*, proširano, 2010, 206 str.

Dragan Petrović, *Predsednički izbori u Ukrajini 2010*, proširano, 2010, 190 str.

Nevenka Jeftić, *Osvajanje slobode izražavanja i transformacija komunikativnog suvereniteta*, proširano, 2010, 188 str.

Srbija i regionalna saradnja, zbornik radova, Dragan Đukanović i Sandro Knezović (priređivači), proširano, 2010, 340 str.

Ivan Dujić, *Srbija i Panamski kanal kao ključ za svetski poredak od 1850. do 2000. godine*, proširano, 2010, 204 str.

Ivona Lađevac, Svetlana Đurđević-Lukić, Ana Jović Lazić, *Međunarodno prisustvo na Kosovu i Metohiji od 1999. do 2009. godine*, proširano, 2010, 308 str.

Aleksandar Fatić, *Uloga kazne u savremenoj poliarhičnoj demokratiji*, proširano, 2010, 260 str.

Serbia and European Union, zbornik radova, priređivači Duško Dimitrijević i Miroslav Antevski, proširano, 2010, 248 str.